

§ 1 Justerades protokollet för den 1 innevarande månad.

§ 2 Ang. FN:s miljövardskonferens i Stockholm våren 1972

Herr utrikesministern WICKMAN erhöll ordet för att besvara herr *Lothigius'* (m) i kammarens protokoll för den 30 november intagna fråga, nr 396, till herr jordbruksministern, och anförde:

Herr talman! Herr Lothigius har frågat jordbruksministern om han vill lämna en redogörelse för de aktuella svårigheter som inträffat och som kan befaras inverka menligt på den av FN planerade miljövardskonferensen i Stockholm våren 1972. Frågan har överlämnats till mig för besvarande.

Jag utgår från att herr Lothigius syftar på de politiska problem som hänger samman med de principer som FN skall tillämpa vid inbjudan till miljövardskonferensen i juni 1972. Inbjudningsfrågan behandlas av den nu pågående generalförsamlingen. Jag vill erinra om att det är fråga om en FN-konferens. Sverige är värdland men svarar inte för inbjudningarna till konferensen.

Det mycket omfattande förberedelsarbete som utförts bl. a. av stormakterna bör kunna tolkas som ett positivt intresse av att konferensen genomförs enligt planerna. Med hänsyn härtill utgår regeringen från att konferensen skall avhållas som planerat.

Herr LOTHIGIUS (m):

Herr talman! Jag ber att få tacka utrikesministern för svaret på min fråga. Det kanske är naturligt att den ställs här efter den tidningsdiskussion som pågått under de senaste dagarna, där det åtminstone av vissa tidningsuppgifter har verkat ovisst huruvida konferensen skall komma till stånd.

Sverige har ju särskilt uppmärksamats i utlandet genom den insats vi gjort i FN på detta område. En behövlig goodwillskapande åtgärd har vidtagits av svenskarna. Visserligen är det en FN-konferens men på svenskt initiativ och med Sverige som värdland, och det förpliktar en hel del.

Vad herr Kosygin sade i Norge häromdagen verkade positivt, men ändå finns det tecken som tyder på att det råder en viss tveksamhet i fråga om konferensen. Jag undrar om läget har skärpts de senaste dagarna. Om det skulle hända att vi inte får denna konferens i naturvårdsfrågorna inom FN:s ram, undrar jag huruvida man från regeringens sida är beredd att ordna en form av symposium för att följa upp dessa frågor på ett annat sätt än inom den politiska ram som nu är tänkt.

Torsdagen den
9 december 1971

*Om ytterligare
hjälpinsatser för
de östbengaliska
flyktingarna i
Indien*

Jag tackar än en gång herr utrikesministern för svaret på min fråga.

Herr utrikesministern WICKMAN:

Herr talman! Konferensen är en FN-konferens och skall den ha avsedd effekt på den fortsatta utvecklingen av det internationella samarbetet på miljövärdssområdet är det enligt svenska regeringens bedömning nödvändigt att den behåller karaktären av regeringskonferens. Den ståndpunkten deklarerade jag redan i generalförsamlingens debatt tidigt i höstas, och det upprepades av jordbruksministern för inte länge sedan i New York.

Det betyder att vi avvisar den lösning som herr Lothigius här antydde, nämligen att - om jag får använda det uttrycket - degradera konferensen till ett expertsymposium.

Skulle den utvecklingen inträffa, vilket vi alltså bedömer som osannolikt utan att därmed vilja underskatta de svårigheter som återstår för att nå en lösning på inbjudningsfrågan, att ett symposium framstår som det realistiska alternativet till konferensen, bedömer vi det som en så allvarlig utveckling att vi icke är beredda - enligt de deklarationer vi alltså avgett - att upprätthålla vårt värdskapsåtagande. Det skulle då vara fråga om något helt annat än den konferens för vilken vi erbjöd oss att svara för värdskapet.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 3 Om ytterligare hjälpinsatser för de östbengaliska flyktingarna i Indien

Herr utrikesministern WICKMAN erhöll ordet för att besvara fru andre vice talmannen *Nettelbrandts* (fp) i kammarens protokoll för den 2 december intagna fråga, nr 402, och anförde:

Herr talman! Fru Nettelbrandt har frågat mig när regeringen avser fatta beslut om nya och utvidgade hjälpinsatser för de östbengaliska flyktingarna i Indien.

I mitt svar den 2 november 1971 på interpellationer från bl. a. fru Nettelbrandt betonade jag att regeringen skulle pröva alla tillgängliga möjligheter att öka insatserna för flyktingarna. UD och SIDA har ingående granskat olika former för effektiv flyktinghjälp. Prövningen har bl. a. gett vid handen att ytterligare stora bidrag kan ställas till förfogande för FN:s stöd till det indiska flyktingprogrammet. Krigstillståndet mellan Indien och Pakistan har emellertid skapat oklarhet om FN-hjälpen till flyktingarna. Så snart denna oklarhet försvunnit, kommer regeringen att fatta beslut om nya bidrag för humanitära hjälpinsatser i området.

Fru andre vice talmannen NETTELBRANDT (fp):

Herr talman! Anledningen till att jag i förra veckan ställde min fråga till utrikesministern var det uttalande som han gjorde den 2 november i vår debatt om de östbengaliska flyktingarna. Då sade herr Wickman att de enorma behoven kommer att nödvändiggöra ytterligare stora insatser

också från vår sida. Vi fick det intrycket att de svenska hjälpinsatserna till flyktingarna snabbt skulle öka. Så har emellertid inte skett.

Nu anger utrikesministern i sitt svar en del av orsakerna till detta. Nu råder det krig och hjälpinsatserna försvåras eller omöjliggörs. Men flyktinglägren i Indien berörs väl inte direkt av kriget? Krigstillståndet har skapat oklarhet, säger utrikesministern. Men har man i vanlig ordning sökt att med vår ambassads hjälp skingra oklarheten? Eller är det riktigt som det sades i morse i TT-nyheterna att vår ambassad är mycket förvånad över den svenska regeringens uttalande?

De 10 miljoner flyktingarna har troligen fått sin situation allvarligt försämrad. Jag har tidigare hänvisat till larmrapporter om en hotande hungersnöd för kanske 40 miljoner människor i Östbengalen. Även i delar av Västbengalen i Indien är livsmedelssituationen mycket allvarlig.

Enligt uppgifter från bl. a. några av de frivilliga hjälporganisationerna fortsätter man de igångsatta hjälpprojekten i flyktinglägren. Därför är de givetvis fortfarande i behov av ekonomiskt bistånd. Dessa hjälpaktioner är ju dessutom samordnade av internationella överorgan. Detta gäller t. ex. för den internationella Rädda barnen-organisationen. Internationella röda korset väddade i går om hjälp med medicinska preparat och utrustningar, t. ex. blodplasma och blodtransfusionsutrustning, även till Västpakistan.

Är vi nu, herr utrikesminister, tills vidare förhindrade att göra den planerade hjälpinsatsen, och beror det på den nya krigssituationen? Anser herr utrikesministern att vår neutralitet hindrar oss att nu göra humanitära hjälpinsatser?

Herr utrikesministern WICKMAN:

Herr talman! Nej, fru Nettelbrandt, vår neutralitet hindrar oss aldrig från att göra humanitära hjälpinsatser och gör det lika litet i detta som i något annat fall. Vi följer utvecklingen uppmärksam och kommer att - det kan jag verkligen försäkra fru Nettelbrandt - att svara positivt på alla de krav och vädjanden som kommer att ställas till oss. Vi har bl. a. en fortlöpande kontakt med dem som är ansvariga för FN-programmet för flyktinghjälp.

Vi vet att flyktingkommissarien just nu diskuterar frågan om FN-programmets fortsatta verkställighet med FN:s generalsekreterare. Läget i dag är att det är praktiskt och faktiskt osäkert vad som kan göras. De leveranser som är på väg till Indien fullföljs, men inga nya beställningar läggs ut av FN-organen. Det är anledningen till att något akut behov av nya pengar till FN-programmet icke föreligger.

Däremot har FN-programmets ansvariga, den s. k. focal point, vädjat till medlemsstaterna att hålla en hög beredskap för att omgående kunna ställa till förfogande de mycket stora medel som vi vet blir aktuella när FN-aktiviteten på nytt kan komma i gång. Den beredskapen, som fru Nettelbrandt säkert är underrättad om, är mycket hög på svensk sida. Vi kommer att med utomordentligt kort varsel kunna ställa mycket betydande resurser till FN-programmets förfogande.

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Om ytterligare
hjälpinsatser för
de östbengaliska
flyktingarna i
Indien*

Torsdagen den
9 december 1971

*Om tidigareläggning
av kraftverksbyggen
i vissa norrländska
älvar*

Fru andre vice talmannen NETTELBRANDT (fp):

Herr talman! Att man följer situationen uppmärksamt, heter det i många sammanhang på mycket hög nivå. Men det hjälper ju föga de människor som lider i dag. Att det är praktiskt och faktiskt svårt att överblicka vad som just nu kan göras har jag förståelse för, men i så fall är det väl ännu mera befogat att regeringen för att informera sig håller kontakt även med den svenska ambassaden på platsen.

Jag är givetvis införstådd med att hjälpinsatser direkt in i Bangla Desh nu är försvårade på grund av kriget där. Jag är också i någon mån beredd att acceptera att det blivit ökade svårigheter för direkta bilaterala hjälpinsatser i det nu uppkomna läget. Jag vill dock betona att flyktinglägren finns där med sina miljoner flyktingar från Bangla Desh. De behöver nu mer än någonsin hjälp, och det ansvaret slipper vi inte ifrån. De stora internationella hjälporganisationerna är tydligen också beredda att fortsätta biståndet till flyktingarna. Vi kan enligt min mening och vi bör stödja dessa internationella och ofta multilaterala insatser.

Givetvis bör vi redan nu börja planera för de insatser vi kan göra sedan kriget upphört, och det är glädjande att höra utrikesministerns uttalande om den beredskap som finns på den punkten. En ofantlig hungerkatastrof hotar nu civilbefolkningen, och den försvåras av kriget.

Ett exempel på förberedelseinsatser som görs på ett helt annat plan är u-landsföreningen Svalornas vänortsprojekt. Efter en i Frankrike framgångsrik idé av Abbé Pierre har Svalorna i dagarna skrivit till samtliga kommunfullmäktige i Sverige med uppmaningen att engagera sig och medverka till bildandet av lokala hjälporganisationer för bl. a. humanitär hjälp till flyktinglägren. Tanken är att man skall öka det enskilda engagemanget genom delaktighet i arbetet i ett visst flyktingläger, en viss by eller stad eller ett visst område för återuppbyggnad och utveckling. Jag hoppas att många kommunfullmäktige svarar positivt på den framställningen, men det är givetvis inte fråga om att ge kommunala pengar.

Kriget pagår nu för fullt. Låt oss inte för ett ögonblick glömma de tio miljoner flyktingarna, de 40 miljoner hungerhotade och en hotad civilbefolkning på flera hundra miljoner på alla sidor om gränserna. Krigslarmet från Bangla Desh och Kashmir får inte överrösta kvidandet från de hungrande eller jämmern från de sjuka och skadade. Vi i Sverige kan ju nu hjälpa.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 4 Om tidigareläggning av kraftverksbyggen i vissa norrländska älvar

Herr industriministern JOHANSSON erhöll ordet för att besvara fru Hanssons (s) i kammararens protokoll för den 18 november intagna fråga, nr 377, och anförde:

Herr talman! Fru Hansson har frågat mig om jag — med anledning av bristen på sysselsättningstillfällen i Västerbottens inland — är beredd att medverka till att planerade kraftverksbyggen i Ångermanälven, Umeälven

och Skellefteälven kan påbörjas tidigare än planerat.

Svaret är ja, jag är beredd att medverka härtill så långt detta är möjligt med hänsyn till det aktuella planeringsläget för de olika projekten och möjligheterna att erhålla vederbörliga tillstånd samt med beaktande av en jämn sysselsättningsutveckling i området.

Fru HANSSON (s):

Herr talman! Jag ber att få tacka industriministern för ett positivt svar på min enkla fråga. Anledningen till att jag ställt frågan är den bekymmersamma sysselsättningssituationen i de inlandskommuner som är berörda av de planerade kraftverksutbyggnaderna. Regeringens selektiva åtgärder för att skapa sysselsättning har varit av stort värde i dessa områden. De har nu börjat ge effekter. Men på grund av att det i dessa områden är svårt att finna lämpliga sysselsättningsobjekt kan de tyvärr inte anses tillräckliga. Det kan också finnas anledning befara att sysselsättningen inom skogsbruket ytterligare kan minska inom det närmaste året på grund av konjunkturerna och skogsindustrins stora råvarulager.

Brist på arbetstillfällen i dessa områden innebär stora risker för att ytterligare utflyttning av arbetskraft kommer att ske. En sned åldersfördelning och ett redan tidigare för lågt befolkningsunderlag för att vidmakthålla en tillfredsställande samhällsservice gör att en ytterligare befolkningsutflyttning skulle vara synnerligen olycklig. Av erfarenhet vet vi att det vid kraftverksbyggnader inte endast är de i byggnationen sysselsatta som berörs, utan det genererar sysselsättning även inom andra sektorer, främst då servicesektorn.

Jag har därför funnit det angeläget att dessa planerade utbyggnader så snart som möjligt kan komma till stånd, och jag är tacksam om vattenfallsverket ville anstränga sig till det yttersta för att så snabbt som möjligt få fram färdiga utbyggnadsplaner så att arbetena kan komma till stånd.

Det har visat sig att det privata näringslivet har ett bristande intresse för att etablera sig i Norrlands inland. Människornas förhoppningar står till staten. Jag vill därför också rikta en vädjan till industriministern att påverka AB Statsföretag att lägga ner all sin energi på att försöka få fram lämpliga företag att lokalisera till dessa områden vid sådan tidpunkt att de lämpligen kan avlösa de nu aktuella kraftverksbyggena. Om det privata näringslivet även fortsättningsvis visar samma ljumma intresse för lokalisering till dessa områden, förutsätter jag att regeringen överväger att skaffa samhället kraftigare styrmedel över företagen.

Jag skulle till slut vilja fråga industriministern om han kan närmare precisera vid vilken tidpunkt ett tidigareläggande av dessa kraftverksbyggen kan ske.

Herr industriministern JOHANSSON:

Herr talman! En sådan precisering är svår att göra. Regeringen uppdrog den 27 november i fjol åt Vattenfall att fortsätta förberedelserna för en rad kraftstationer som här kan påverka sysselsättningen och begärde samtidigt att resultatet av detta arbete skulle framläggas så att

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Om tidigareläggning
av kraftverkshyggan
i vissa norrländska
älvar*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. lokaliserings-
politiska åtgärder
m. m. inom
Söderhamns-
regionen*

anslagsframställning kunde göras för Kungl. Maj:ts och riksdagens
anslagsprövning så skyndsamt som möjligt. Det är den uppmaningen att
paskynda arbetet som vi riktat till Vattenfall.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 5 Ang. lokaliseringspolitiska åtgärder m. m. inom Söderhamns- regionen

Herr inrikesministern HOLMQVIST erhöll ordet för att besvara herr
Ekströms (s) i kammararens protokoll för den 23 november intagna fråga,
nr 388, och anförde:

Herr talman! Herr Ekström har frågat om jag uppmärksammat att
antalet arbetstillfällen inom industrin i Söderhamnsregionen minskar och
att lokaliseringspolitiska och andra åtgärder är nödvändiga.

Bollnäs-Söderhamnsregionen hör sedan länge till de områden som
tilldrar sig stor uppmärksamhet i lokaliseringsverksamheten. Under det
senaste budgetåret beviljades företag i regionen stöd med ca 12 miljoner
kronor, varav något över 3 miljoner kronor i bidrag och avskrivningslån
samt 9 miljoner kronor i lån. Av dessa belopp gick 3 respektive 7
miljoner kronor till Söderhamn. Genom åtgärderna under det senaste
budgetåret beräknas 125 nya arbetstillfällen skapas i regionen varav 35 i
Söderhamn. Vidare är de arbetsmarknadspolitiska insatserna omfattande.
Jag är väl medveten om behovet av ytterligare regionalpolitiska insatser
inom regionen. Strävandena att tillföra området fler arbetstillfällen
kommer att fortsätta.

Herr EKSTRÖM (s):

Herr talman! Jag tackar inrikesministern för svaret, med vilket jag är
tillfredsställd. Anledningen till att jag nu ställt frågan är den aviserade
nedläggningen av trähusfabriken i Ljusne. Denna industri berör cirka 80
anställda. Även om det utlovas anställning för flera av dessa vid andra av
företagets enheter kvarstår det faktum att antalet arbetsplatser i
Söderhamnsregionen kontinuerligt minskar. År 1962 visade statistiska
centralbyråns statistik 4 947 anställda, medan motsvarande siffra år 1969
var endast 4 370.

Någon ljusning kan inte för närvarande skönjas. Vi vet inte i dag om
Norrlands skogsägares cellulosabolags planerade pappersbruk i Vallvik
över huvud taget kommer till stånd. Det bör i detta sammanhang också
framhållas att den arbetslöshet som för närvarande råder i området är
besvärande. Antalet anmälda arbetslösa var 532 i mitten av föregående
månad. En annan sifferuppgift kanske också bör nämnas. I regionen går
det endast fem anmälda lediga platser på 100 arbetslösa. Det är ett
förhållande som markant skiljer sig från landet i övrigt, genomsnittligt
sett.

Inrikesministern avslutar sitt svar med att försäkra att han är väl
medveten om behovet av ytterligare regionalpolitiska insatser och att
strävandena att tillföra området fler arbetstillfällen kommer att fortsätta.

Situationen är i nu rådande lågkonjunktur besvärande. Än värre är emellertid utvecklingen på sikt. De lokaliseringspolitiska insatser som vidtagits har varit mycket värdefulla, men industrier måste till och helst sådana som för med sig bieffekter i fråga om sysselsättning för andra, mindre och medelstora, företag.

Jag hyser för min del tillförsikt för framtiden i anledning av det svar som jag i dag har fått från inrikesministern.

Överläggningen var härmed slutad.

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. förbättrings-
lån till vissa
åldringsbostäder*

§ 6 Ang. förbättringslån till vissa åldringsbostäder

Herr inrikesministern HOLMQVIST erhöll ordet för att besvara herr *Westbergs* i Ljusdal (fp) i kammarens protokoll för den 1 december intagna fråga, nr 397, till herr socialministern, och anförde:

Herr talman! Herr Westberg i Ljusdal har frågat socialministern om han anser att nuvarande bestämmelser angående förbättringslån till byggande av s. k. temporära åldringsbostäder är helt tillfredsställande. Frågan har överlämnats till mig för besvarande.

Enligt vad jag har inhämtat från bostadsstyrelsen har under femårsperioden 1966–1970 närmare 4 000 temporära åldringsbostäder byggts i glesbygdsområden med stöd av förbättringslån. Bostadsstandarden i dessa bostäder är i regel väsentligt bättre än i åldringarnas tidigare bostäder. De temporära bostäderna utgör dessutom mestadels en bättre lösning på dessa äldres bostadsfråga än en upprustning av deras bostäder om de ligger olämpligt från vard- och servicesynpunkt. Bestämmelserna om förbättringslån till temporära åldringsbostäder fyller därför en viktig funktion.

Herr WESTBERG i Ljusdal (fp):

Herr talman! Jag ställde frågan till socialministern därför att jag upplever det som ett socialt problem hur vi på bästa sätt skall integrera åldringarna i samhället i övrigt. Men jag har givetvis ingenting emot att inrikesministern besvarar frågan och ber att få tacka för svaret.

Jag delar statsrådets uppfattning att bestämmelserna om förbättringslån till temporära åldringsbostäder fyller en viktig funktion. Det är med tillfredsställelse jag konstaterar att statliga förbättringslån kan utgå till kommun för uppförande av sådana åldringsbostäder. På den punkten har vi inga delade meningar. Men bestämmelserna kan tydligen få icke önskvärda konsekvenser, och det är därför som jag har tagit upp frågan.

Jag känner t. ex. fall där man sammanfört ett stort antal, i ett fall ett 40-tal, åldringsbostäder till en tätorts ytterområde och skapat åldringsbyar som inte svarar mot socialvårdens intentioner att integrera pensionärerna i det normala samhällslivet. Man har menat att bestämmelserna gör det omöjligt att åstadkomma en annan lösning. Därför vill jag fråga inrikesministern om man inte har missförstått gällande bestämmelser, när man sagt att man måste bygga på det sättet och för det andra utanför stadsplanlagt område. Har man inte då ändå missförstått bestämmelser-

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. åtgärder mot
arbetslösheten i
Göteborg*

na och finns det inte därför anledning till förtydligande?

Jag anser att man i stället för att skapa sådana här åldringsbyar och separera pensionärerna från den övriga boendemiljön bör sträva efter att få den här bebyggelsen så variationsrik som möjligt och med naturlig blandning av olika generationer.

Herr inrikesministern HOLMQVIST:

Herr talman! Det är ju inte så ovanligt att man ute i kommunerna har debatt om bostadsplaneringen och anser vissa lösningar vara mer eller mindre lämpliga. Eftersom jag inte känner till det här fallet, som herr Westberg i Ljusdal åberopar, kan jag självfallet inte yttra mig om det, men som det beskrivs står det inte i överensstämmelse med de erfarenheter jag har. Många av de här bostäderna har ju kommit till som enstaka hus eller i betydligt mindre grupper än vad herr Westberg här talar om.

Herr WESTBERG i Ljusdal (fp):

Herr talman! Jag anser mig av inrikesministerns uttalande här kunna förstå att han icke önskar en bebyggelse av det slag som jag har pekat på, utan att det skall vara mindre grupper med variation och likaså en blandning av generationerna. Jag tror att det är en riktigare inställning. Det vore värdefullt om man kunde få anvisningar som gjorde, att man slapp en fortsättning av det som jag har påtalat på den här punkten.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 7 Ang. åtgärder mot arbetslösheten i Göteborg

Herr inrikesministern HOLMQVIST erhöll ordet för att besvara herr Gustafsons i Göteborg (fp) i kammarans protokoll för den 1 december intagna fråga, nr 399, och anförde:

Herr talman! Herr Gustafson i Göteborg har frågat om jag delar generaldirektör Bertil Olssons, arbetsmarknadsverket, uppfattning att Göteborg behöver tillföras lättare industri och serviceverksamhet i syfte att motverka arbetslösheten där.

Det föreligger enligt min mening ett behov av ytterligare differentiering av näringslivet i Göteborg liksom på många andra orter i landet. Självfallet är det angeläget att den lokala arbetsmarknaden i olika geografiska områden kan ge ett så rikhaltigt urval av arbetserbjudanden som möjligt.

Herr GUSTAFSON i Göteborg (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka inrikesministern för svaret. Jag tycker det är tillfredsställande att inrikesministern säger att det behövs en ytterligare differentiering av näringslivet i Göteborg. Det måste innebära att han instämmer i arbetsmarknadsverkschefens uppfattning att Göteborg behöver tillföras lättare industri och serviceverksamhet för att motverka arbetslösheten.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. åtgärder mot
arbetslösheten i
Göteborg*

Det är viktigt, tror jag, att den här missuppfattningen kommer bort om Göteborg som en överhettad region, från vilken man skall flytta ut så många arbetstillfällen som möjligt. Bakgrunden till min fråga är den markanta ökning av arbetslösheten som har skett i Göteborg under de senaste åren, inte bara absolut utan också i jämförelse med övriga riket. Om vi t. ex. jämför med Stockholm, finner vi att antalet arbetslösa år 1965 var ungefär hälften så stort i Göteborg som i Stockholm, och det var relativt naturligt, eftersom den yrkesverksamma befolkningen är ungefär hälften så stor. Men i år är antalet arbetslösa personer i Göteborg lika stort som antalet arbetslösa personer i Stockholm, trots att Stockholm är dubbelt så stort. Vi har alltså en dubbelt så stor arbetslöshet i Göteborg, relativt sett, som i Stockholm.

Kommunstyrelsens ordförande i Göteborg, Lennart Ström, har gång på gång påpekat att Göteborg inte är någon överhettad region i det här hänseendet. Det saknas sysselsättning för kvinnlig arbetskraft, för äldre arbetskraft och för tjänstemän. Det finns praktiskt taget ingen statlig förvaltning i Göteborg, och även förvaltningen inom enskild verksamhet koncentreras mer och mer till Stockholm. Det råder också brist på lättare industri.

Detta är inte bara en iakttagelse som har gjorts i Göteborg. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, som ju har att se till hela länet, säger i ett uttalande, som inrikesministern känner igen, eftersom det gjordes i en skrivelse av den 25 oktober i år i samband med Länsplan 70: "Göteborgs näringsliv och arbetsmarknad kännetecknas av en djupgående strukturell obalans. Medan den tunga verkstadsindustrin är starkt utvecklad i Göteborg och arbetsmarknaden på denna sektor tidvis kännetecknas av överhettning är den lätta industrin och servicesektorn proportionsvis underdimensionerade. Detta medför en stor undersysselsättning för bl. a. kvinnlig arbetskraft och för lättare industri lämpad manlig arbetskraft."

Nu var Bertil Olsson på besök i Göteborg tillsammans med lokaliseringsdelegationen. Han säger att han delar denna uppfattning som jag har framfört, men det är ju inte betydelselöst att industriministern gör det. Bertil Olsson sade nämligen att hans personliga uppfattning saknar relevans; han har att följa riksdagens direktiv.

Därför, herr talman, vill jag fråga inrikesministern om detta också kommer att påverka hans framtida politik.

Herr inrikesministern HOLMQVIST:

Herr talman! Jag erinrar mig att när vi diskuterade lokaliseringsrådet på sin tid här i riksdagen, pekade jag på det förhållandet att det inom de tre storstadsregionerna fanns ett motstånd mot att införa den här typen av rådgivning. Det fanns ju ledamöter i riksdagen som ställde krav på att vi skulle gå längre, att det skulle vara mer tvingande etableringskontroll. I den debatten framförde herr Hugosson de synpunkter som herr Gustafson i Göteborg nu åberopar. Han menade att man fick ta hänsyn till den obalans som kan föreligga inom näringslivet just i Göteborgsregionen.

Det är riktigt som herr Gustafson säger, att mitt svar här står i god

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. beredskaps-
arbeten i form av
ungskogsröjningar
m. m.*

överensstämmelse med länsstyrelsens skrivelse och uttalande, så jag har i och för sig inte anledning att ytterligare understryka att det naturligtvis är angeläget att vi får ett så rikt och differentierat utbud av arbetstillfällen som möjligt i Göteborg och på andra orter.

Herr GUSTAFSON i Göteborg (fp):

Herr talman! Jag tycker det är mycket tillfredsställande att vi har konstaterat att det här finns en samling över partierna i denna fråga.

Det gäller ju inte bara de arbetslöshetssiffror som jag nämnde. Vi har också en betydande dold arbetslöshet bland kvinnor i Göteborg. Yrkesintensiteten bland kvinnor i Göteborg är betydligt lägre än i Stockholm och även Malmöregionen. Här finns problem att lösa som går längre än vad de officiella siffrorna visar.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 8 Ang. beredskapsarbeten i form av ungsogsröjningar m. m.

Herr inrikesministern HOLMQVIST erhöll ordet för att besvara herr Wikners (s) i kammarens protokoll för den 1 december intagna fråga, nr 400, och anförde:

Herr talman! Herr Wikner har frågat mig om jag anser att de möjligheter som erbjuds till beredskapsarbeten i form av ungsogsröjningar m. m. i syfte att bereda sysselsättning och komma i fatt den eftersläpning som här finns utnyttjas i tillfredsställande omfattning av skogsägarna.

Skogsägarna utnyttjar i stor omfattning de resurser som står till förfogande för arbeten av den art som avses i herr Wikners fråga. De skogliga beredskapsarbetenas omfattning är emellertid beroende inte enbart av markägarnas intresse utan också av skogsvårdsstyrelsens möjligheter att anskaffa arbetsobjekt som är lämpliga och ändamålsenliga från andra synpunkter. Bl. a. detta förhållande och svårigheterna att utföra ungsogsröjning under besvärliga snöförhållanden begränsar i viss mån möjligheterna att använda sådana objekt som beredskapsarbeten.

Herr WIKNER (s):

Herr talman! Jag ber att få tacka för svaret.

Jag har tagit upp den här frågan därför att det — som alla känner till — råder stor arbetslöshet i Norrland. Jag vet att här finns en mycket stor eftersläpning. Det är både plant- och ungsogar som behöver röjas. Det gäller även återväxtåtgärder, hyggesrensningar och planteringar som behöver utföras. Det rör sig om hundratusentals hektar som är i stort behov av åtgärder för att erhålla en tillfredsställande tillväxt. Detta är en av de allvarligaste frågorna i vårt skogsbruk. Om vi inte kan genomföra röjningar och gallringar samt återväxtåtgärder i takt med ökningen av slutavverkningsarealerna kommer detta att leda till överavverkningar, vilket i sin tur i framtiden medför virkesbrist för skogsindustrierna. Detta gäller under förutsättning att skogsindustrierna utbyggs i den takt som

man meddelat från industrin.

För närvarande får skogsägarna 25 procent och i vissa fall upp till 40 procent i bidrag för röjningskostnaderna om dessa arbeten anmäls till AMS och utförs i form av beredskapsarbeten. Jag anser personligen att detta är ett bra bidrag som skulle stimulera skogsägarna att röja sina skogar. Vi har en skogsvårdsnämnd som säger att skogen skall skötas rationellt. Trots upplysningar, propaganda och påtryckningar från skogsvårdsstyrelserna har många skogsägare ännu inte insett värdet av detta. Det är arbeten som kan igångsättas mycket snabbt och tillika ge sysselsättning för både äldre och yngre – de grupper som nu drabbas hårdast.

Jag vet att redan nu är många sysselsatta i dessa arbeten – men trots detta finns det möjligheter till beredskapsarbeten åt tusentals arbetslösa, och detta borde i dagens läge utnyttjas.

Vad beror det nu på att det inte utnyttjas? Jag anser att det är slentrian från många skogsägarers sida, och kan inte detta tillstånd ändras måste andra åtgärder vidtagas. Jag vill understryka, för att inget missförstånd skall uppstå, att detta gäller inte alla skogsägare. Jag menar, att kan vi inte få till stånd ett annat förhållande måste staten ställa fordringar då det gäller att skapa arbetstillfällen när det råder hög arbetslöshet.

De arbeten jag här talat om skulle säkert uppskattas framför allt i de län som har den största arbetslösheten, nämligen Norrlandslänen.

Skogsbruket har varit och kommer att bli en av våra viktigaste näringar för att ge sysselsättning och välbefinnande åt tusentals människor.

Och till sist tycker jag att jag har rätt att ställa den frågan igen: Har statsrådet några mera konkreta förslag för att öka sysselsättningen inom den del av skogsbruket som jag här talat om?

Herr inrikesministern HOLMQVIST:

Herr talman! Jag kan försäkra herr Wikner att just när det gäller möjligheter till beredskapsarbete och olika typer av arbeten inom skogsbruket kan man säga att det är det område där arbetsmarknadsverket har mycket långvarig erfarenhet och där det också finns en planering, alltså möjligheter att kunna ta fram nya arbeten i den mån så påkallas. Jag är således övertygad om att vi är väl rustade för att kunna göra ökade insatser om så skulle behövas.

Herr WIKNER (s):

Herr talman! Jag tror inte att man kan skylla på skogsvårdsstyrelserna i det här fallet, för de gör ju allt vad de kan för att framskapa dessa objekt.

Sedan förhåller det sig på det viset att vi faktiskt måste ha sådana som sköter dessa arbeten, dvs. förmän. Men det har visat sig att det för dessa förmän måste bli uppehållstider under vintern, när man inte kan sysselsätta dem. Det kan vara svårigheter att få fram den arbetskraft som skall leda arbetet.

Jag hoppas verkligen att det jag nu framfört skall leda till resultat. En del skogsvårdsstyrelser har förklarat att det är inget stort lager på vissa av

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. beredskaps-
arbeten i form av
ungskogsröjningar
m. m.*

Torsdagen den
9 december 1971

Ang. rätten till lön
för permitteringstid

dessas arbeten, och därför bör man ställa större fordringar på skogsägarna att de sköter om sina skogar och att vi får fram arbetena, till nytta för de arbetslösa och framför allt till nytta för Norrland, som jag i första hand ömnar för.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 9 Ang. rätten till lön för permitteringstid

Herr inrikesministern HOLMQVIST erhöll ordet för att besvara herr *Gustavssons* i Alvesta (c) i kammarens protokoll för den 2 december intagna fråga, nr 401, och anförde:

Herr talman! Herr Gustavsson i Alvesta har frågat mig om jag vill klargöra om, vid beräkning av permitteringstiden under år 1971 för fastställande av rätt till lön för överskjutande permitteringstid enligt 4 § lagen om anställningsskydd för vissa arbetstagare, också permitteringstid under den del av år 1971 som förflutit innan lagen trädde i kraft skall medräknas.

Tillämpningen av den ifrågavarande lagen ankommer enligt huvudregeln på arbetsdomstolen, om anställningsavtalet regleras av kollektivavtal, och i annat fall på allmän domstol. Jag kan alltså inte i förevarande ordning uttala mig om lagens tolkning. I propositionen (1971:107 s. 151) gjordes vissa uttalanden i fråga om lagens tillbakaverkande kraft. Dessa uttalanden har godtagits av riksdagen.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Jag ber att få tacka inrikesministern för svaret.

Jag har tagit upp denna fråga därför att det har uppstått delade meningar om tolkningen av denna lag, som trädde i kraft den 11 juni. Lagen talar om kalenderår, men eftersom den som sagt trädde i kraft den 11 juni är frågan huruvida permitteringstid före lagens ikraftträdande, alltså under tiden den 1 januari 1971 – den 10 juni 1971, skall medräknas eller inte.

Nu säger inrikesministern att han inte kan ge något definitivt svar på denna punkt, vilket jag hade hoppats att få. Frågan är alltså om lagen i vissa avseenden skall ha verkan före den dag då den trädde i kraft. Vad som saknas här är tydligen en övergångsbestämmelse, vilket ingen, inte heller riksdagen, har observerat. Det är ju tråkigt om tolkningen av bestämmelserna i detta fall – det gäller bara för första halvåret 1971 – skall behöva bli föremål för behandling av arbetsdomstolen eller av vanlig domstol. Jag känner till konkreta fall där det har rätt delade meningar i denna fråga.

Herr inrikesministern HOLMQVIST:

Herr talman! Som jag sade har det gjorts vissa uttalanden i denna fråga i propositionen, men jag skall gärna medge att det inte där finns direkt uttalat hur man skall förfara i sådana fall som här har aktualiserats. Då har man väl bara att vid sin prövning av ett sådant ärende undersöka

om man ur andra uttalanden kan komma fram till vad som är rimligt. Det ankommer således på domstolen att göra det. Eftersom riksdagen har antagit denna lag - och det förekom ingen diskussion på den punkten - har vi från departementets sida ansett att frågan får bli föremål för prövning vid domstol. Det är ju inte ovanligt att det uppkommer situationer, där det med det allmänna synsätt som lagstiftningen ger uttryck för kan vara svårt att säga hur en fråga av detta slag skall bedömas.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 10 Ang. tillämpningen av giftförordningen

Herr socialministern ASPLING erhöll ordet för att besvara herr *Hallgrens* (vpk) i kammarens protokoll för den 1 december intagna fråga, nr 398, och anförde:

Herr talman! Herr Hallgren har frågat mig om jag anser att giftförordningens bestämmelser skall gälla alla arbetsplatser där gift hanteras eller lagras längre eller kortare tid.

Giftförordningen gäller i princip all hantering av gift inom landet. Förordningen gör således inte någon åtskillnad mellan olika slag av arbetsplatser där gift handhas eller förvaras.

Herr HALLGREN (vpk):

Herr talman! Jag ber att få tacka socialministern för svaret.

Anledningen till min fråga är det senaste larmet om på vilket sätt mycket farliga gifter hanteras. Det larmet kommer från Göteborgs frihamn och klarlägger hur nonchalant och ansvarslost man handskas med dessa frågor och hur litet gällande bestämmelser respekteras.

I ett hamnskjul i Göteborgs frihamn förvarades 200 kg natriumcyanid tillsammans med en glasdamejeanne innehållande 50 liter syra. Skjulet var avsett för förvaring av gifter och godkänt av de övervakande myndigheterna, men hur de kunnat godkänna detta ruckel som förvaringsrum för gifter är mig en gåta. Förvaringsrummet är en del av en träbyggnad från mitten av 1920-talet. Av förståeliga skäl är standarden mycket låg. Träväggarna är spruckna på en del ställen och stora kvisthål förekommer i mellanväggen, som avgränsar giftrummet från den övriga delen av skjulbyggnaden, där man omväxlande förvarar färsk frukt och annat gods. För att kammarens ledamöter själva skall kunna bilda sig en uppfattning om byggnadens kondition vill jag på vår interna TV-skärm visa en bild som tagits i samband med utredningen i ärendet.

Som alla ser är det ett gammalt skjul, och det är alltså godkänt som giftförvaringsrum. För inte så länge sedan körde en långtradarchaufför rätt igenom tullhuset i frihamnen. Det var ett väsentligt nyare och stabilare hus, men det raserades nästan helt. Man kan göra sig en föreställning om vad som hade hänt om det i stället hade varit detta skjul som långtradaren kört igenom och glasdamejeannen hade gått sönder. Faten med gift hade stått i detta skjul i nära två år och rostat sönder, och

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. tillämpningen
av giftförordningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. tillämpningen
av giftförordningen*

det låg 30–40 kg gift utspritt på durken. När syra och natriumcyanid blandas bildas mycket snabbt cyanväte, och det är en giftgas som är omedelbart dödande.

Giftnämnden har konstaterat att giftförordningen inte gäller i Göteborgs frihamn, och för övrigt inte heller i Göteborgs hamn i dess helhet och i konsekvens härmed inte heller i övriga svenska hamnar.

Herr socialministern ASPLING:

Herr talman! Jag vill upprepa vad jag sade i mitt svar, nämligen att i princip varje hantering, dvs. handhavande och förvaring, av gift på svenskt territorium omfattas av giftlagstiftningen. Undantag kan göras bara för krigsmakten. Tillsynen över efterlevnaden av giftförordningen ankommer på giftnämnden.

Jag vill i detta sammanhang också erinra om att arbetarskyddslagen innehåller bestämmelser som syftar till att förebygga att arbetstagare skadas genom giftiga eller på annat sätt hälsofarliga ämnen. Också yrkesinspektionen har att bevaka att arbetstagare vid hantering av gifter inte utsätts för onödiga hälsorisker.

Jag vill slutligen säga att arbetarskyddsreglerna gäller även i frihamnen.

Herr HALLGREN (vpk):

Herr talman! Det är glädjande att höra att socialministern har den uppfattningen. Tyvärr är inte inspektören Lars Johansson i giftnämnden av samma uppfattning. Han säger så här i ett uttalande: "Det här är ett olöst juridiskt problem! Det är lättare att räkna upp vilka lagar som gäller än vilka som inte gäller." Han förklarar sedan rent ut att man för frihamnen inte kan hävda giftförordningen. Detsamma säger yrkesinspektören i sjätte distriktet, Thord Bore. Han anser också att det är beklagligt att man inte kan åberopa och gagna sig av lagen.

Nu undrar jag om socialministern är beredd att försöka få en ändring till stånd, så att detta förhållande inte kommer att råda också i fortsättningen.

För övrigt kan jag säga att skyddsingenjören i Göteborgs hamnstyrelse har den bestämda uppfattningen att något förbud mot sådan här hantering i Göteborgs frihamn inte skall förekomma. Han hävdar att den här förordningen inte gäller frihamnar. Det är beklagligt att man har den uppfattningen.

Herr socialministern ASPLING:

Herr talman! Jag har understrukit att arbetarskyddsreglerna måste anses gälla även frihamnen, och det vill jag bara upprepa.

Överläggningen var härmed slutad.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. spridningen
av tungmetaller
genom förslitning
av däckdubbar*

Herr jordbruksministern BENGTSSON erhöll ordet för att besvara herr Rosqvists (s) i kammarens protokoll för den 3 december intagna fråga, nr 407, och anförde:

Herr talman! Herr Rosqvist har frågat om den genom förslitning av däckdubbar orsakade spridningen av tungmetaller till natur och avloppsreningsverk kan föranleda åtgärder från miljöskyddssynpunkt.

Däckdubbar innehåller vissa tungmetaller, bl. a. volfram, kobolt, koppar och kadmium. Vissa begränsade undersökningar som gjorts vid ett avloppsreningsverk i Stockholm tyder på att en ökning av volfram i rötslam har skett sedan däckdubbar börjat användas. I de undersökningar om förekomst av tungmetaller i rötslam som nu sker vid bl. a. lantbrukshögskolan torde frågan om spridningsvägarna för tungmetaller komma att studeras närmare.

Enligt vad jag inhämtat av forskare som är sysselsatta med undersökningar av tungmetaller i rötslam torde tillskott av tungmetaller till natur och reningsverk genom förslitning av däckdubbar för närvarande knappast innebära några olägenheter från miljöskyddssynpunkt.

Jag vill slutligen erinra om att miljökontrollutredningen har i uppdrag att utarbeta lagstiftning rörande kontroll av miljöfarliga produkter. Däckdubbar torde komma att falla under denna lagstiftning.

Herr ROSQVIST (s):

Herr talman! Jag ber att få tacka jordbruksministern för svaret.

Användandet av däckdubbar har snabbt vunnit gehör hos oss som bilister. Att dubbarna kraftigt sliter på våra vägar är en sak. Att de orsakar vissa obehag genom det asfaltdamm som mer eller mindre saltfuktat smutsar igen bilrutor och strålkastarglas är en annan sak som vi redan observerat. Att dubbarna slits har väl också märkts, men så stor uppmärksamhet har inte ägnats åt funderingar på vart det metalldamm som uppstår vid förslitningen tar vägen.

Som jordbruksministern sagt ingår i legeringen i det hårdstål som används till dubbar vissa tungmetaller. En del av dessa är giftiga. De sprids i naturen efter vägarna, och de upptas och anrikas i växtligheten.

Man har också konstaterat förekomst av tungmetaller i rötslamm från avloppsrening, dit den kommit in via ledningarna. Det har konstaterats att bl. a. halten av volfram i rötslam har stigit kraftigt sedan användningen av dubbar ökade. Man har t. o. m. spekulerat i möjligheten att återvinna volfram ur rötslam, eftersom metallen i sig själv är dyrbar och åtråvärd. Rötslam använder vi för gödning, och tungmetallförekomst häri kan tas upp av växter som odlas för föda.

Att bly sprids genom att det förekommer i bilarnas drivmedel har vi observerat. Vissa tungmetallförekomster kan förklaras av industriella utsläpp, som man nu försöker kartlägga och förhindra, något som man också i viss mån lyckats med tack vare forskning som gjorts med samhällets insats. Att inslaget av volfram, kadmium och andra tungmetaller i rötslam har negativ inverkan i samband med användning av rötslam i våra åkerjordar tycks enligt svaret vara under observation. Jag är nöjd

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. tidpunkten
för framläggande
av proposition
med anledning av
kompetensutred-
ningens förslag*

med det svaret men vill tillägga att samhället här, liksom i så många andra fall tydligen får stå för icke önskvärda sekundära effekter.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 12 Ang. tidpunkten för framläggande av proposition med anledning av kompetensutredningens förslag

Herr utbildningsministern CARLSSON erhöll ordet för att besvara herr *Nordstrandhs* (m) i kammarens protokoll för den 23 november intagna fråga, nr 384, och anförde:

Herr talman! Herr Nordstrandh har frågat mig, när jag avser att lägga fram proposition i anledning av kompetensutredningens förslag.

Beredningen av betänkandet pågår för närvarande inom utbildningsdepartementet. Det är min förhoppning att det skall vara möjligt att lägga fram proposition i frågan till nästa års riksdag.

Herr NORDSTRANDH (m):

Herr talman! Jag ber att få tacka utbildningsministern för svaret, som innebär en åtminstone ungefärlig angivelse av tidpunkten för framläggande av proposition med anledning av kompetensutredningens förslag. Till detta vill jag bara göra följande understrykningar.

Frågan om intagningsbestämmelserna i vad gäller högre utbildning är brännande. Ungdomen och föräldrarna kräver att man skall få och ha exakta besked om vilka ändringar det är fråga om. Intagningsbestämmelserna är ju också av stor betydelse inte minst för den pågående debatten om skolbetygen och för remissarbetet med skolöverstyrelsens betygsförslag. Kompetensutredningen ligger i andra änden av detta.

Vidare, och det är det viktigaste, ingår kompetensutredningens förslag i 1968 års utbildningsutrednings (U 68:s) arbete på det sättet — det vet jag, eftersom jag är med i denna utredning — som om förslaget redan vore av Kungl. Maj:t och riksdagen antaget. Förhållandet är inte riktigt tillfredsställande, när vi arbetar så.

Jag har förståelse för att det tar tid, innan propositionen kan framläggas. En hel del överarbetningar av olika slag måste förvisso göras. Men jag skulle faktiskt önska att denna proposition snarast kom fram. Det heter i svaret, "till nästa års riksdag". Nästa års riksdag är ju ganska lång. Det finns också en höstriksdag. Vidare står det "förhoppningsvis". Jag tror inte att utbildningsministern vågar ytterligare precisera sig, men kan han det har jag ingenting emot det.

Herr utbildningsministern CARLSSON:

Herr talman! Jag vill understryka vad herr Nordstrandh sade, nämligen att detta är en utomordentligt svår fråga. Den har också sammanhang med en pågående utredning, U 68. Därför kan jag inte i dag ge ett definitivt löfte om eller ange en exakt tidpunkt för framläggande av en proposition. Vår målsättning är den som är angiven i mitt första svar. Men det är högst avsiktligt som formuleringarna är något vaga, vilket herr Nordstrandh också underströk.

Herr NORDSTRANDH (m):

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. utbyggnaden
av distributions-
nätet för TV 2*

Herr talman! Jag upprepar att jag har förstäelse för att det kan ta sin tid. Jag kan väl nöja mig med att vänta, om man i departementet under den tid som förflyter noga går igenom förslaget och på vissa punkter, om man får tid på sig, kanske t. o. m. kan komma fram till litet andra resultat än vad utredningen har gjort. Jag förstår att utbildningsministern inte kan lova någonting på denna punkt, men en längre tid kanske kan ge ett ännu bättre övervägande.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 13 Ang. utbyggnaden av distributionsnätet för TV 2

Herr utbildningsministern CARLSSON erhöll ordet för att besvara herr Nilssons i Östersund (s) i kammarens protokoll för den 2 december intagna fråga, nr 403, och anförde:

Herr talman! Herr Nilsson i Östersund har frågat mig om jag är beredd att pröva möjligheterna av en snabbare utbyggnad av distributionsnätet för TV 2 i de delar av landet som saknar eller har otillfredsställande mottagningsförhållanden.

Den pågående utbyggnaden av TV 2-nätet omfattar dels uppförande av ytterligare stationer för att åstadkomma en ökad täckning, dels anskaffning av reservutrustningar m. m. I televerkets utbyggnadsplan ges täckning av ytterligare områden högsta möjliga prioritet. Jag gör härvidlag samma bedömning som televerket.

Herr NILSSON i Östersund (s):

Herr talman! Jag ber att få tacka utbildningsministern för svaret på min fråga.

Det är helt riktigt att det har skett en mycket kraftig utbyggnad av TV-nätet, men fortfarande återstår det platser där det inte finns någon möjlighet att se på TV 2, och dessa platser ligger oftast långt ute i den glesaste glesbygden. Inom det län som jag representerar kan jag som exempel nämna att man i Stadsforsen, Bispgården och Bispfors i östra Jämtland saknar möjligheter att se på TV 2. Helt naturligt har detta förhållande skapat missnöje bland människorna där — de anser sig självfallet styvmoderligt behandlade i jämförelse med dem som är bosatta på andra, bättre lottade platser. Därför är det min förhoppning att utbyggnaden av TV 2-nätet skall påskyndas, så att de som bor på dessa platser och i andra områden som befinner sig i samma situation får möjligheter att utnyttja båda kanalerna. Denna utbyggnad måste givetvis fullföljas innan man börjar fundera på att skapa en tredje kanal över TV-nätet.

Jag har, herr talman, helt kort velat markera vilken betydelse denna fråga har för många människor ute i landet och vilken vikt man måste tillmätta den fortsatta utbyggnaden, om större rättvisa skall kunna skapas på detta område.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. utbyggnaden
av distributions-
nätet för TV 2*

Herr utbildningsministern CARLSSON:

Herr talman! Den första etappen av utbyggnaden av TV 2-nätet avslutades med utgången av budgetåret 1970/71. Vid nämnda tidpunkt täcktes 94 procent av befolkningen. Nu går vi vidare med den andra utbyggnadsetappen av TV 2. Den gäller uppförandet av ytterligare stationer för att uppnå 99-procentig täckning. Jag vill emellertid understryka att totalkostnaden för den andra etappen, som innebär en ökning med 5 procent jämfört med de 94 procenten, kostar i 1972 års kostnadsläge 325 miljoner kronor, vilket är nästan dubbelt så mycket som totalkostnaden för den första, 94-procentiga täckningen. Detta säger någonting om de ekonomiska ansträngningar vi måste göra för att glesbygden skall få del av TV 2.

Jag vill också säga — eftersom herr Nilsson nämnde den platsen — att Stadsforsen kommer att täckas av stationen Bispfors. Den stationen kommer att kunna tas i bruk i mars 1972, alltså inom en mycket nära framtid.

Herr NILSSON i Östersund (s):

Herr talman! Jag tackar för det senaste beskedet, som gäller östra Jämtland, kanske speciellt därför att det har funnits mycket stort missnöje där över att man har saknat möjlighet att ta emot TV 2-sändningar. Nu noterar jag emellertid att statsrådet säger att man på dessa platser kommer att få möjligheter att se TV 2 under kommande vår.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 14 Meddelande ang. plena torsdagen den 9 och fredagen den 10 december

Herr TALMANNEN yttrade:

Civilutskottets betänkanden nr 26 om byggnadslagen och nr 27 om expropriationslagstiftningen kommer såsom tidigare meddelats att debatteras i ett sammanhang. Den uppgivna taletiden för deltagarna i denna debatt uppgår till sammanlagt cirka sju timmar, och votering i detta ärende kan därför sannolikt ej ske före middagsuppehållet. Utöver civilutskottets två betänkanden kommer även jordbruksutskottets betänkande nr 61 angående äganderätten till naturresurser under markytan att företas till avgörande vid dagens sammanträde. Därefter besvaras en interpellation och en enkel fråga angående kriget mellan Indien och Pakistan samt en interpellation angående uranutvinningen i Ranstad. Övriga på dagens föredragningslista upptagna interpellationssvar torde inte medhinnas i dag med hänsyn till att sammanträdet avsetts skola avslutas omkring kl. 23.00. Dessa interpellationssvar jämte svar på ytterligare åtta interpellationer och två enkla frågor lämnas vid morgondagens sammanträde. Interpellationsdebatterna tar sin början efter det behandlingen av utskottsbetänkanden avslutats, vilket sker senast omkring kl. 15.30.

§ 15 Föredrogs, men bordlades åter civilutskottets betänkanden nr 30–32.

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

§ 16 Ändringar i byggnads- och expropriationslagstiftningen

Herr TALMANNEN yttrade: Civilutskottets betänkanden nr 26 och 27 föredrages och debatteras i ett sammanhang och yrkanden beträffande båda dessa betänkanden framställs under den gemensamma överläggningen.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Härefter föredrogs civilutskottets betänkanden nr 26 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i byggnadslagen (1947:385), m. m., jämte motioner samt nr 27 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ändringar i expropriationslagstiftningen jämte motioner.

Civilutskottets betänkande nr 26

Kungl. Maj:t hade i propositionen 1971:118 under återopande av utdrag av statsrådsprotokollet för den 23 april och den 27 maj 1971 samt av lagrådets protokoll för den 14 maj 1971

1. föreslagit riksdagen att anta vid propositionen fogade förslag till
 - a. lag om ändring i byggnadslagen (1947:385),
 - b. lag om ändring i naturvårdslagen (1964:822),
2. inhämtat riksdagens yttrande över vid propositionen fogade förslag till kungörelse om ändring i byggnadsstadgan (1959:612).

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes följande:

”I propositionen föreslås följande åtgärder för att minska olägenheter-na med en oreglerad glesbebyggelse.

1. Tätbebyggelsedefinitionen i byggnadslagen justeras så, att den får en mer framåtsyftande verkan. Förslaget i denna del bygger på ett förslag av fritidsutredningen.

2. För att ge den nya tätbebyggelsedefinitionen genomslagskraft dras riktlinjer upp för en vidgad tillämpning av den Kungl. Maj:t enligt 87 § byggnadslagen tillkommande befogenheten att meddela föreskrifter till förekommande av tätbebyggelse.

3. Byggnadslovsplikten utvidgas till att omfatta hela landet.

4. Länsstyrelsen ges möjlighet att meddela provisoriskt strandskydds-förordnande, när fråga om strandskydd för visst område uppkommit men innan fullständig utredning hunnit göras. Sådant förordnande får gälla högst tre år men skall kunna förlängas ytterligare högst tre år om särskilda skäl föreligger. Det skall inte medföra rätt till ersättning.

5. Vissa smärre justeringar görs i byggnadsstadgan för att möjliggöra ytterligare reglering av bl. a. sådan bebyggelse som inte behöver föregås av planläggning. Vidare införs skyldighet för byggnadsnämnd att lämna underrättelse till annan myndighet i ärende om byggnadslov.”

I detta sammanhang hade behandlats

motionen 1971:1496 av herrar Antby (fp) och Rimås (fp), vari hemställts att riksdagen i sitt yttrande över förslaget till ändring av byggnadsstadgan skulle föreslå,

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

att det föreslagna 4 mom. i 55 § utgick samt
att vikten av att erforderligt samråd mellan byggnadsnämnd och
fastighetsbildningsmyndighet ägde rum vid tillämpning av 39 § beakta-
des,

motionen 1971:1497 av herr Bohman m. fl. (m), vari hemställts att
riksdagen skulle

1. avslå de i propositionen föreslagna ändringarna av 6 och 87 §§
byggnadslagen,

2. avslå de i byggnadsstadgan föreslagna ändringarna om en utvidg-
ning av byggnadslovsprövning att omfatta hela landet,

3. med bifall till Kungl. Maj:ts förslag om meddelande av provisoriskt
strandskyddsförordnande vidta sådan ändring i den föreslagna lagstift-
ningen att rätt till ersättning stadgades för ifrågavarande ingrepp,

motionen 1971:1498 av fru Hambræus (c), vari hemställts att
riksdagen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 118 skulle uttala att
kommunerna borde ha rätt att lämna dispens från tätbebyggelseförbudet,
så ofta bebyggelse inte skapade olägenhet,

motionen 1971:1499 av herr Mattsson i Skee m. fl. (c), vari hemställts
att riksdagen vid sin behandling av Kungl. Maj:ts proposition nr 118
beslutade

att 87 § byggnadslagen i avvaktan på bygglagutredningens förslag
skulle behållas i sin nuvarande utformning,

att avslå Kungl. Maj:ts förslag till tillägg i byggnadsstadgan § 55, mom.
4,

motionen 1971:1500 av herr Winberg m. fl. (m), vari hemställts att
riksdagen skulle besluta att i proposition nr 118 upptagna författnings-
ändringar skulle träda i kraft den 1 januari 1972.

Utskottet hemställde

1. beträffande planmässiga överväganden som förutsättning för gles-
bebyggelse, m. m., att riksdagen som sin mening gav Kungl. Maj:t till
känna vad utskottet anfört,

2. beträffande tätbebyggelsebegreppet att riksdagen med avslag å
motionen 1971:1497 såvitt nu var i fråga

a. för sin del skulle anta förslaget till lag om ändring i byggnadslagen i
vad avsåg 6 och 107 §§,

b. som sin mening gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört om
lämplighetsprövningen,

3. beträffande dispens från tätbebyggelseförbudet att riksdagen skulle
avslå motionen 1971:1498,

4. beträffande föreskrifter till förekommande av tätbebyggelse att
riksdagen med avslag å motionerna 1971:1497 och 1499, båda såvitt nu
var i fråga, för sin del skulle anta förslaget till lag om ändring i
byggnadslagen i vad avsåg 87 §,

5. beträffande ingressen till förslaget till lag om ändring i byggnadsla-
gen att riksdagen för sin del och med avslag å motionerna 1971:1497 och
1499, båda såvitt nu var i fråga, skulle anta Kungl. Maj:ts förslag,

6. beträffande vidgat strandskydd att riksdagen med avslag å motion-

en 1971:1497 såvitt nu var i fråga för sin del skulle anta förslaget till lag om ändring i naturvårdslagen,

7. beträffande byggnadslov att riksdagen med avslag å motionen 1971:1497 såvitt nu var i fråga som sitt yttrande över förslaget till kungörelse om ändring i byggnadsstadgan såvitt avsåg 35 och 65 §§ gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört,

8. beträffande vidgat samordningsförfarande att riksdagen i anledning av vad Kungl. Maj:t förordat och motionerna 1971:1496 och 1499, båda såvitt nu var i fråga, som sitt yttrande över förslaget till kungörelsen om ändring i byggnadsstadgan såvitt avsåg 55 § gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört,

9. beträffande byggnads lokalisering att riksdagen i anledning av vad Kungl. Maj:t förordat och motionen 1971:1496 såvitt nu var i fråga som sitt yttrande över förslaget till kungörelse om ändring i byggnadsstadgan såvitt avsåg 39 § gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört,

10. beträffande utomplansbestämmelserna att riksdagen som sitt yttrande över förslaget till kungörelse om ändring i byggnadsstadgan såvitt avsåg 29 § gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört,

11. beträffande ikraftträdandet

a. av lagar om ändring i byggnadslagen respektive naturvårdslagen, om beslut enligt 2, 4 och 6 gjorde ikraftträdandebestämmelser erforderliga, att riksdagen för sin del med bifall till motionen 1971:1500 beslutade anta bestämmelser av följande innehåll: "Denna lag träder i kraft den 1 januari 1972.",

b. av ändringar i byggnadsstadgan att riksdagen som sitt yttrande gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört.

Reservationer hade avgivits

1. beträffande planläggningsbehovet

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp) och Andersson i Knäred (c), fru Olsson i Hölö (c) samt herr Strömberg (fp), vilka ansett att utskottets yttrande skulle ha den ändrade lydelse, som angivits i reservationen,

b. av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), som ansett att utskottets yttrande skulle ha i denna reservation angiven lydelse,

2. *beträffande tätbebyggelsebegreppet* av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), vilka – under förutsättning av bifall till reservationen 1 b – ansett att utskottet under 2 bort hemställa,

att riksdagen i anledning av motionen 1971:1497 såvitt nu var i fråga för sin del inte skulle anta förslaget till lag om ändring av byggnadslagen i vad avsåg 6 och 107 §§,

3. beträffande dispens från tätbebyggelseförbudet

a. av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), som – under förutsättning av bifall till reservationen 2 – ansett att utskottets yttrande i viss del skulle ha i reservationen angiven lydelse,

b. av herr Adolfsson (m), som – under förutsättning av bifall till det i propositionen framlagda förslaget till ändring av byggnadslagen i vad avsåg 6 och 107 §§ – ansett att utskottet under 3 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1498 uttalade att byggnadsnämnd borde ha rätt att lämna dispens från det allmänna tätbebyggelseförbudet så snart bebyggelse inte skapade olägenhet,

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

4. *beträffande föreskrifter till förekommande av tätbebyggelse* av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Andersson i Knäred (c) och Wennerfors (m), fru Olsson i Hölö (c) samt herrar Strömberg (fp) och Adolfsson (m), vilka ansett att utskottet under 4 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionerna 1971:1497 och 1499, båda såvitt nu var i fråga, för sin del inte skulle anta förslaget till lag om ändring i byggnadslagen i vad avsåg 87 §,

5. *beträffande ingressen till förslaget till lag om ändring i byggnadslagen*

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Andersson i Knäred (c) och Wennerfors (m), fru Olsson i Hölö (c) samt herrar Strömberg (fp) och Adolfsson (m), vilka -- under förutsättning av bifall till reservationen 4 -- ansett att utskottet under 5 bort hemställa,

att riksdagen i anledning av motionerna 1971:1497 och 1499, båda såvitt nu var i fråga, beslutade anta bestämmelse av följande innehåll: "Härigenom förordnas, att 6 och 107 §§ byggnadslagen (1947:385) skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan sägs.",

b. av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), vilka -- under förutsättning av bifall till reservationerna 2 och 4 -- ansett att utskottet under 5 bort hemställa,

att riksdagen för sin del inte skulle anta Kungl. Maj:ts förslag,

6. *beträffande vidgat strandskydd* av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), vilka ansett att utskottet under 6 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1497 såvitt nu var i fråga för sin del inte skulle anta förslaget till lag om ändring i naturvårdslagen,

7. *beträffande byggnadslov* av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), vilka ansett att utskottet under 7 bort hemställa,

att riksdagen i anledning av motionen 1971:1497 såvitt nu var i fråga som sitt yttrande över förslaget till kungörelse om ändring i byggnadsstadgan såvitt avsåg 35 och 65 §§ gav Kungl. Maj:t till känna vad reservanterna anförte.

Civilutskottets betänkande nr 27

Kungl. Maj:t hade i propositionen 1971:122 under återopande av utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden för den 30 april 1971 och den 4 juni 1971 samt av lagrådets protokoll den 1 juni 1971 föreslagit riksdagen att anta vid propositionen fogade förslag till

1. lag om ändring i lagen (1917:189) om expropriation,
2. lag om ändring i byggnadslagen (1947:385),
3. lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970:988).

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes följande:

"I propositionen föreslås att reglerna om expropriation för tätbebyggelseändamål ändras så, att de i större utsträckning än f.n. skall möjliggöra en aktiv kommunal markpolitik. Vidare föreslås införande av en ny expropriationsgrund, kallad värdestegringsexpropriation. Bestämmelserna om ersättning vid expropriation föreslås bli omarbetade i syfte att dämpa markvärdestegringen och hindra att kommunerna vid expro-

priation för tätbebyggelseändamål behöver ersätta värden som har uppstått till följd av samhällets egna insatser och har samband med tätbebyggelseutvecklingen.”

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

I detta sammanhang hade behandlats

motionen 1971:1502 av herr Lindkvist (s) och fru Lewén-Eliasson (s), vari hemställts att riksdagen för sin del skulle anta i propositionen 1971:122 förelagt förslag till lag om ändring i lagen om expropriation med de avvikelser som förordats i motionen,

motionen 1971:1508 av herr Lindkvist m. fl. (s),

motionen 1971:1509 av herr Andersson i Örebro m. fl. (fp, c, m), vari hemställts

1. att riksdagen skulle avslå proposition 1971:122 i avvaktan på det förslag om fullständig revision av expropriationslagstiftningen som Kungl. Maj:t ställt i utsikt under 1972,

2. att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle hemställa om remissbehandling av de förändringar i hithörande lagstiftning som inte ingick i det av expropriationssakkunniga 1969 avgivna betänkandet,

3. att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle hemställa att de i motionen framförda synpunkterna angående innehållet i en ny expropriationslagstiftning borde beaktas i det fortsatta lagstiftningsarbetet,

motionen 1971:1510 av herr Bohman m. fl. (m), vari hemställts att riksdagen skulle avslå Kungl. Maj:ts proposition 1971:122 angående ändringar i expropriationslagen,

motionen 1971:1511 av herr Fälldin m. fl. (c), vari hemställts att riksdagen vid sin behandling av proposition 1971:122 skulle

1. besluta, att nuvarande expropriationslagstiftning skulle gälla i avvaktan på den till 1972 års riksdag aviserade propositionen om ny expropriationslag samt

2. i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att i förevarande proposition ingående förslag enligt i motionen anförda grunder överarbetades för att efter sedvanlig remissbehandling kunna föreläggas riksdagen i propositionen 1972,

motionen 1971:1512 av herr Helén m. fl. (fp), vari hemställts

A. i första hand att riksdagen, i avbidan på att civilutskottet gavs tillfälle att inom skäligen remisstid inhämta erforderliga yttranden från olika sakkunniginstanser, skulle besluta att uppskjuta behandlingen av propositionen och därav föranledda motioner till 1972 års riksdag,

B. i andra hand att riksdagen skulle vidta de ändringar i propositionens lagtext som föranleddes av följande yrkanden:

1. att ”11 § punkten 16” i expropriationslagen fick följande lydelse: ”16. för att giva kommun möjlighet att förfoga över mark som med hänsyn till den framtida utvecklingen kräves för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordning”,

2. att ianspråktagande med tvångsrätt av småhusfastigheter som användes som egna hem och fritidsbostäder endast fick ske när detta framstod som oundgängligt från samhällsbyggnadssynpunkt samt att löseskillingen i sådana fall aldrig fick bestämmas lägre än som fordrades för anskaffning av annan likvärdig bostadsfastighet,

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

3. att tätbebyggelseexpropriation ej skulle företas mot markägare som förklarade sig villig att medverka till samhällsutbyggnaden på skäliga villkor och i enlighet med kommunens bostads- och bebyggelseplanering,

4. att fastighetsägare erhöll rätt att hos domstol begära prövning av ersättningsfrågan senast ett år efter det expropriationstillstånd beviljats,

5. att 111 a § i propositionsförslaget skulle utgå och ersättas med en bestämmelse om att värderingen skulle ske vid tidpunkten för ansökan om expropriation,

6. att ersättningens värdebeständighet skulle tryggas under den tid som förflöt mellan värderingstidpunkt och dagen för domstolsutslaget enligt en av riksskatteverket årligen fastställd index vid beräkning av realisationsvinstbeskattning av fastigheter.

motionen 1971:1513 av herr Hermansson i Stockholm m. fl. (vpk), vari föreslagits

A. att riksdagen beslutade

1. att den i proposition 1971:122 föreslagna 111 a § erhöll en sådan lydelse att ersättning vid expropriation av mark för tätbebyggelse ej skulle utgå för sådan värdestegring, som efter den 1 januari 1960 var ett resultat av samhällets utbyggnad och åtgärder,

2. att i byggnadslagen införa bestämmelser om att endast samhällsägd mark fick stadsplaneläggas,

3. att i expropriationslagen införa bestämmelser att primärkommuns rätt till expropriation även skulle kunna utövas av landsting och kommunalförbund,

B. att vederbörande utskott fick i uppdrag att utforma erforderliga lagtexter,

C. att riksdagen uttalade sig för att all mark för tätbebyggelse och alla privata flerfamiljshus successivt skulle överföras i kommunernas ägo samt hemställde till Kungl. Maj:t att en plan för genomförande av detta snarast forelades riksdagen,

D. att riksdagen uttalade sig för sådan styrning av kreditgivningen och ökning av "Lånefonden för kommunala markförvärv" som behövdes för att snabbt förverkliga de i motionen ställda målsättningarna,

motionen 1971:1514 av herr Tobé (fp), vari hemställts att riksdagen skulle avslå propositionen nr 122 i vad den innebar upphävande av 44 a § byggnadslagen.

Utskottet hemställde

1. beträffande yrkanden om uppskov och avslag m. m. att riksdagen skulle avslå motionerna 1971:1509, 1510, 1511 och 1512, den sistnämnda såvitt rörde förstahandsyrkandet,

2. beträffande markägares erbjudna medverkan att riksdagen skulle avslå motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga,

3. beträffande förutsättningarna för expropriation av småhus att riksdagen skulle avslå motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga,

4. beträffande tomträttsexpropriation att riksdagen med avslag å motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga skulle godkänna vad utskottet anfört,

5. beträffande expropriation för vissa tätbebyggelseändamål att riks-

dagen med avslag å motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga skulle anta framlagt förslag till lag om ändring i lagen (1917:189) om expropriation såvitt avsåg 1 § första stycket 16,

6. beträffande expropriationsrätt för landsting och kommunalförbund i vissa fall att riksdagen i anledning av motionerna 1971:1502 och 1513, den sistnämnda såvitt nu var i fråga, som sin mening skulle giva Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört,

7. beträffande expropriation för kulturella ändamål att riksdagen med avslag å motionen 1971:1514 skulle anta framlagt förslag till lag om ändring i byggnadslagen (1947:385) i vad avsåg att 44 a § nämnda lag skulle upphöra att gälla,

8. beträffande grunderna för beräkningen av expropriationsföretagets inverkan på fastighetsvärdena att riksdagen skulle avslå motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga,

9. beträffande föreskrifter om expropriationsföretagets inverkan på ersättningarna att riksdagen med avslag å motionerna 1971:1512 och 1513, båda såvitt nu var i fråga, skulle anta

a. förslaget till lag om ändring i expropriationslagen såvitt avsåg 111 a och 115 §§,

b. förslaget till lag om ändring i byggnadslagen såvitt gällde 142 §,

10. beträffande uttalanden om beräkning av annan ersättning i vissa fall att riksdagen skulle avslå motionen 1971:1508,

11. beträffande kompensationsreglerna i byggnadslagen att riksdagen godkände vad utskottet anfört,

12. beträffande förslaget till lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970:988) att riksdagen för sin del skulle anta förslaget med tillägg av ikraftträdandebestämmelse enligt av utskottet föreslagen lydelse,

13. beträffande ingressen till förslaget till lag om ändring i expropriationslagen att riksdagen med avslag å motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga skulle anta Kungl. Maj:ts förslag,

14. beträffande ingressen till förslaget till lag om ändring i byggnadslagen att riksdagen med avslag å motionerna 1971:1512 och 1514, den förstnämnda såvitt nu var i fråga, skulle anta Kungl. Maj:ts förslag,

15. beträffande lagförslagen i övrigt att riksdagen med avslag å motionen 1971:1512 i vad den inte förut behandlats för sin del skulle anta dessa, i vad avsåg 12 § andra stycket förslaget till lag om ändring i lagen om expropriation efter redaktionell ändring enligt av utskottet föreslagen lydelse,

16. beträffande ytterligare åtgärder för att överföra viss mark i kommunal ägo, m. m., att riksdagen skulle avslå motionen 1971:1513 såvitt nu var i fråga.

Reservationer hade avgivits (2–9 under förutsättning av bifall till utskottets hemställan under 1)

1. beträffande yrkanden om uppskov och avslag m. m.

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Karlsson i Mariefred (c) och Ångström (fp) samt fru Hambræus (c), som ansett att utskottet under 1 bort hemställa,

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1512 såvitt rörde förstahandsyrkandet och i anledning av motionerna 1971:1509, 1510 och 1511

a. medgav uppskov med behandlingen av propositionen 1971:122 samt motionerna 1971:1502, 1508, 1513 och 1514 till 1972 års riksdag,

b. förklarade motionen 1971:1512 såvitt rörde andrahandsyrkandena förfallen,

c. skulle uppdra åt civilutskottet att föranstalta om den ytterligare utredning som enligt vad reservanterna anfört var erforderlig,

b. av herrar Wennerfors (m) och Adolfsson (m), som ansett att utskottet under 1 bort hemställa.

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1510 och i anledning av motionerna 1971:1509, 1511 och 1512 skulle avslå propositionen 1971:122 samt motionerna 1971:1502, 1508, 1513 och 1514,

2. *beträffande markägares erbjudna medverkan* av herrar Tobé (fp) och Ångström (fp), som ansett att utskottet under 2 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga som sin mening gav Kungl. Maj:t till känna vad reservanterna anfört,

3. *beträffande förutsättningar för expropriation av småhus* av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Karlsson i Mariefred (c) och Ångström (fp) samt fru Hambræus (c), som ansett att utskottet under 3 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga som sin mening gav Kungl. Maj:t till känna vad reservanterna anfört,

4. *beträffande tomträttsexpropriation* av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Karlsson i Mariefred (c) och Ångström (fp) samt fru Hambræus (c), som ansett att utskottet under 4 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga som sin mening uttalade att tomträttsupplåtelse ej skulle vara självständig expropriationsgrund,

5. *beträffande expropriation för vissa tätbebyggelseändamål* av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Karlsson i Mariefred (c) och Ångström (fp) samt fru Hambræus (c), som -- under förutsättning av bifall till reservationen 4 -- ansett att utskottet under 5 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga för sin del skulle anta framlagt förslag till lag om ändring i lagen (1917:189) om expropriation i vad rörde 1 § första stycket 16 med ändring enligt av reservanterna föreslagen lydelse,

6. *beträffande expropriation för kulturella ändamål* av herrar Tobé (fp) och Ångström (fp), som ansett att utskottet under 7 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1514 såvitt nu var i fråga ej skulle anta framlagt förslag till lag om ändring i byggnadslagen (1947:385) i vad avsåg att 44 a § nämnda lag skulle upphöra att gälla,

7. *beträffande grunderna för beräkningen av expropriationsföretagets inverkan på fastighetsvärdena* av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Karlsson i Mariefred (c) och Ångström (fp) samt fru Hambræus (c), som ansett att utskottet under 8 bort hemställa,

att riksdagen som sin mening gav Kungl. Maj:t till känna vad därom anförts i motionen 1971:1512,

8. beträffande föreskrifter om expropriationsföretagets inverkan på ersättningarna

a. av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Karlsson i Mariefred (c) och Ångström (fp) samt fru Hambræus (c), som – under förutsättning av bifall till reservationen 7 – ansett att utskottet under 9 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1512 och med avslag å motionen 1971:1513, bada såvitt nu var i fråga,

a. ej skulle anta förslaget till lag om ändring i expropriationslagen såvitt avsåg 111 a §,

b. för sin del skulle anta nämnda lagförslag såvitt avsåg 115 § med av reservanterna föreslagen lydelse,

c. ej skulle anta förslaget till lag om ändring i byggnadslagen såvitt avsåg 142 §,

b. av herr Engström (vpk), som ansett att utskottet under 9 bort hemställa,

att riksdagen i anledning av motionen 1971:1513 och med avslag å motionen 1971:1512, bada såvitt nu var i fråga,

a. skulle anta förslaget till lag om ändring i expropriationslagen såvitt avsåg 111 a och 115 §§,

b. skulle anta förslaget till lag om ändring i byggnadslagen såvitt avsåg 142 §,

c. som sin mening gav Kungl. Maj:t till känna vad reservanten anført,

9. beträffande ingressen till förslaget till lag om ändring i expropriationslagen av herrar Grebäck (c), Tobé (fp), Karlsson i Mariefred (c) och Ångström (fp) samt fru Hambræus (c), som – under förutsättning av bifall till reservationerna 5 och 8 a – ansett att utskottet under 13 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1512 såvitt nu var i fråga för sin del skulle anta föreskrifter med av reservanterna föreslagen lydelse,

10. beträffande ingressen till förslaget till lag om ändring i byggnadslagen av herrar Tobé (fp) och Ångström (fp) som – under förutsättning av bifall till reservationerna 6 och 8 a – ansett att utskottet under 14 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionerna 1971:1512 och 1514, den förstnämnda såvitt nu var i fråga, för sin del skulle anta föreskrifter med av reservanterna föreslagen lydelse,

11. beträffande ytterligare åtgärder för att överföra viss mark i kommunal ägo, m. m. av herr Engström (vpk), som ansett att utskottet under 16 bort hemställa,

att riksdagen med bifall till motionen 1971:1513 såvitt nu var i fråga som sin mening gav Kungl. Maj:t till känna vad reservanten anført.

Herr GREBÄCK (c):

Herr talman! Med utgångspunkt i att vi i ett sammanhang har att behandla både civilutskottets betänkande nr 26 i anledning av Kungl.

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i byggnadslagen och nr 27 angående ändringar i expropriationslagstiftningen vill jag börja med några allmänna reflexioner om samhällets markpolitik.

Kravet på samhället i fråga om en allt aktivare miljöpolitik har undan för undan ökat. Människorna har blivit alltmera medvetna om den fortgående miljöförstöringen och dess konsekvenser, och kraven på åtgärder från samhällets sida för att trygga en så god total livsmiljö som möjligt växer sig allt starkare inom alla folkgrupper i vårt land. Frågan om hur vi på bästa sätt skall kunna hushålla med våra marktillgångar och övriga naturresurser har blivit en central fråga i samhällets planeringsverksamhet och i lagstiftningsarbetet. Uttryck för detta är den verksamhet som pågår i civildepartementet i fråga om den fysiska riksplaneringen på regional nivå i samband med Länsplan 70 och på lokal nivå inom det kommunala planmonopolets ram.

Lagstiftningsarbetet har också i hög grad varit och är inriktat på denna hushållning med våra naturresurser. 1964 års naturvårdslag, jordförvärvslagen 1965, 1968 års miljöskyddslag, fastighetsbildningslagen som träder i kraft den 1 januari 1972 och den pågående översynen av byggnadslagen och vattenlagen och de förslag till lagändringar vi nu diskuterar är viktiga instrument för en aktiv markpolitik. Inget politiskt parti i vårt land bestrider att samhället måste ha lagfästa regler i fråga om äganderätt till mark och även i fråga om dess utnyttjande och vård. Men om hur detta på bästa sätt skall ske, dels från samhällets synpunkt, dels från den enskilde markägarens synpunkt är -- som säkert kommer att framgå av dagens debatt -- meningarna högst delade.

I centerpartiet är vi medvetna om att industrialiseringen och den därav följande befolkningsomflyttningen med en hittills ständigt fortgående befolkningskoncentration till ett begränsat antal stora tätorter medför krav på samhället att kunna ingripa för att styra utvecklingen i en från människornas synpunkt rätt riktning. Det gäller ytterst att försöka forma en så god livsmiljö som möjligt för vårt lands befolkning. Den styrningsmekanism som främst behövs härför är dels lagstiftning, dels ekonomiska resurser. Viktiga hjälpmedel är vidare planläggning, forskning inom hela miljövärdsektorn och därmed bättre underlag för politiska beslut, samverkan mellan samhället och berörda parter och en hos de enskilda människorna allt bättre kunskapsnivå och ökat ansvar.

Mot denna allmänna bakgrund övergår jag till att först beröra de förslag till ändring i byggnadslagen m. m. som syftar till åtgärder för att minska olägenheterna med en oreglerad glesbebyggelse.

Som framgår av utskottsbetänkandet föreslås i propositionen följande åtgärder för att minska dessa.

1. Tätbebyggelsedefinitionen i byggnadslagen justeras så att den får en mer framåtsyftande verkan. Förslaget i denna del bygger på initiativ från fritidsutredningen.

2. För att ge den nya tätbebyggelsedefinitionen genomslagskraft dras riktlinjer upp för en vidgad tillämpning av den Kungl. Maj:t enligt 87 § byggnadslagen tillkommande befogenheten att meddela föreskrifter till förekommande av tätbebyggelse.

3. Byggnadslovsplikten utvidgas till att omfatta hela landet.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

4. Länsstyrelsen ges möjlighet att meddela provisoriskt strandskydds-förordnande, när fråga om strandskydd för visst område uppkommit men innan fullständig utredning hunnit göras. Sådant förordnande får gälla högst tre år men skall kunna förlängas ytterligare högst tre år om särskilda skäl föreligger. Det skall inte medföra rätt till ersättning.

5. Vissa smärre justeringar vidtas i byggnadsstadgan för att möjliggöra ytterligare reglering av bl. a. sådan bebyggelse som inte behöver föregås av planläggning. Vidare införs skyldighet för byggnadsnämnd att lämna underrättelse till annan myndighet i ärende om byggnadslov.

I propositionen konstaterar departementschefen att den ökade konkurrensen om mark och angelägenheten att trygga en god miljö talar för att krav på planläggning i någon form i fortsättningen bör ställas upp oavsett om fråga är om tät- eller glesbebyggelse. Departementschefen erinrar vidare om att bygglagutredningen prövar frågan om att införa ett sådant generellt planläggningskrav. I avvaktan tydligen på förslag från utredningen härutinnan innebär förslagen i föreliggande proposition endast begränsade reformer inom ramen för nuvarande lagstiftning. Dessa har enligt departementschefen till syfte att komma till rätta med de olägenheter som följer av sådan glesbebyggelse som hindrar långsiktig planering för ändamålsenlig markanvändning m. m.

Utskottets center- och folkpartiledamöter ansluter sig till den av departementschefen i propositionen anförda uppfattningen, att alla medborgargrupperns intressen måste beaktas då det gäller att bedöma i vilken omfattning och i vilka former bebyggelse skall komma till stånd. Vi måste med andra ord nå fram till ett system för samhällets åtgärder, som innebär en rationell hushållning med våra naturresurser. Men ett sådant system får inte leda till att den enskilde markägarens berättigade krav på rättssäkerhet och möjligheter att på ett ekonomiskt sätt utnyttja sin egendom på ett oskäligt sätt begränsas eller elimineras.

Genom ökat kommunalt inflytande över bebyggelseplaneringen och genom den goda lokalkännedom byggnadsnämnderna inom respektive kommuner besitter borde det vara möjligt att åstadkomma ett markutnyttjande som i rimligaste mån tillgodoser både samhällets krav och den enskildes önskemål.

I detta sammanhang vill jag särskilt stryka under vad som framhålles i herr Mattssons i Skee m. fl. motion nr 1499 att det är av stor vikt att planeringen av markanvändning och bebyggelse sker på sådant sätt att människor garanteras möjligheter att tillgodogöra sig de värden som ligger i en god miljö och en oförstörd landskapsbild. Detta innebär inte bara att man genom skydd för exempelvis värdefulla strandområden ger möjlighet att utnyttja dessa till bad och rekreation. En fråga av än större vikt är att man i avfolkningsbygder låter sommargäster och andra utnyttja befintlig bebyggelse i byar och på gårdar och även tillåter kompletteringar av bebyggelsen. Härigenom håller man liv i bygder som annars så småningom skulle dö ut och därmed förlora inte bara det skönhetsvärde som ligger i ett bevarat kulturlandskap utan också sitt värde från rekreationssynpunkt.

För att kunna bevara dessa värden är det viktigt att byggnadsnämnderna har stor självständighet och möjligheter att utifrån de lokala

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

förutsättningarna, som är högst skiftande på olika platser i landet, på bästa sätt tillgodose allmänhetens och samhällets intressen utan att detta genom tungrodd administration medför onödigt besvär för markägarna.

Jag vill här särskilt betona vad både utskottet och center- och folkpartireservanterna anfört i betänkandet, nämligen att glesbebyggelse som sådan inte får motverkas utan att glesbebyggelse är och kommer att vara den enda lämpliga byggandeformen i stora delar av landet. En utvidgad byggnadslovsplikt och ett översiktligt markhushållningsprogram, som uppgjorts genom en kommuns försorg, behöver inte och får inte innebära att i och för sig lämplig glesbebyggelse förhindras.

De begränsade reformer inom ramen för nuvarande lagstiftning som föreslås förutsättes av oss reservanter vara av provisorisk karaktär. Det fortsatta arbetet inom bygglagutredningen och naturvårdskommittén bör, i förening med det planeringsarbete som pågår på olika nivåer i samhället, kunna bilda underlag för politiska beslut, som i fortsättningen skapar förutsättningar för en god och rationell hushållning med vara mark- och övriga naturresurser.

I det fortsatta lagstiftningsarbetet bör vi därför först avvakta resultaten från dessa utredningar och erfarenheterna från det pågående planeringsarbetet.

Vi som reserverat oss beträffande utskottsmajoritetens uttalande om planläggningsbehovet menar att det av nyss anförda skäl inte finns någon anledning för riksdagen att som sin mening ge Kungl. Maj:t till känna att riksdagen är villig att gå längre än vad departementschefen föreslagit och redan nu ta principiell ställning för ett krav på planläggning för all bebyggelse, alltså även glesbebyggelse.

Frågor i samband med de övriga reservationer i detta betänkande, under vilka jag har mitt namn, kommer att behandlas av andra talare, varför jag avstår från att kommentera dem i detta sammanhang.

Härefter går jag över till att behandla civilutskottets betänkande nr 27 rörande ändringar i expropriationslagstiftningen. I Kungl. Maj:ts proposition nr 122 föreslås vidgade förutsättningar för expropriation för tätbebyggelseändamål i syfte att möjliggöra en aktivare kommunal markpolitik. Härefter ingår en ny expropriationsgrund, värdestegringsexpropriation, med vars hjälp det allmänna skall kunna tillgodogöra sig värdestegringar som beror på samhällets egna insatser. Sistnämnda syfte skall också främjas genom ändrade ersättningsbestämmelser, vilka dessutom förutsätts få en allmänt dämpande verkan på markvärdestegringen.

Till grund för propositionen ligger expropriationsutredningens betänkande Expropriationsändamål och expropriationsersättning m. m. I väsentliga avseenden har regeringen emellertid frångått betänkandet och inom justitiedepartementet låtit utarbeta nya förslag.

Såsom framhålles i centerns partimotion måste i vårt samhälle ställas stora krav på att utformningen av tätortsområdena sker på sådant sätt att, från trafiktekniska, sociala och andra synpunkter, goda miljöer skapas. Förutsättningen härför är i första hand en aktiv kommunal markpolitik. Såsom statsmakterna i tidigare sammanhang uttalat bör den kommunala markpolitiken inriktas på förvärv av mark i så stor omfattning att kommunerna får dominerande inflytande över de mark-

tillgångar som inom överskådlig tid kan beräknas bli tagna i anspråk för samhällsbyggandet.

Med en god kommunal markberedskap skapas gynnsamma förutsättningar för ett rationellt bostadsbyggande och en ändamålsenlig bebyggelse- och anläggningsverksamhet i övrigt. Det är angeläget att kommunerna i god tid har mark tillgänglig för nyexploatering och sanering, så att alternativa byggnadsprojekt kan åstadkommas utan tidsförluster och kostnader. Kommunala markförvärv, som genomförs i god tid, underlättar dessutom bebyggelsens planläggning genom att ägandesplittningen reduceras. Kommunerna får därigenom större möjligheter att ur samhällsintressets synvinkel bestämma utbyggnadsriktningar och detaljplanernas lämpliga utformning, bl. a. med hänsyn till viktiga boendemiljö- och därmed förknippade servicefrågor. Detta bör också leda till att allmänheten kan beredas större insyn och inflytande i fråga om bebyggelseplaneringen, vilket är angeläget från den kommunala demokratins synpunkt.

Skall kommunerna kunna halla god markberedskap, måste de ges tillräckliga hjälpmedel – lagstiftningsmässiga och ekonomiska. I sistnämnda syfte har möjligheter öppnats till markförvärvslån och tomträttslån. De svåra ekonomiska problem som kommunerna nu har att bemästra är dock ofta mycket svarforcerade hinder för önskvärd aktivitet i markpolitiken.

Lika viktigt är att kommunerna måste ha lagstadgad företrädesrätt till mark, som skall bli föremål för tätbebyggelseätgärder. Givetvis skall markpolitiken i första hand och i huvudsak vara inriktad på frivilliga förvärv. Men när frivilliga uppgörelser om markförvärv över huvud taget eller på rimliga villkor, t. ex. beträffande markpriset, inte kan träffas, måste expropriation kunna tillgripas.

Expropriationsbestämmelserna måste vara så utformade att de kan trygga förverkligandet av samhällets intentioner på längre sikt i fråga om bebyggelseutveckling och markutnyttjande. Erfarenheterna från nuvarande utformning har otvivelaktigt visat att kommunerna ofta inte haft möjlighet att i tillräckligt god tid skaffa sig rådighet över den tätbebyggelsemark som behövs för att de skall kunna fullgöra sina mark- och bostadspolitiska uppgifter. Det är därför angeläget att kommunerna får vidgade förutsättningar att exproprieras för tätbebyggelseändamål, så att samhällsbyggandet på såväl råmarksområden som områden med befintlig tätbebyggelse kan planeras och genomföras på ett tillfredsställande sätt. En sådan utvidgning av expropriationsmöjligheterna ställer å andra sidan ökade krav i fråga om rättssäkerheten, dvs. den enskildes förutsättningar att hävda sin rätt.

Förslagen i den förevarande propositionen har det riktiga syftet att främja en aktiv kommunal markpolitik och motverka oförtjänt markvärdestegring. Men tyvärr finns det mycket allvarliga invändningar att göra mot propositionens förslag i fråga om såväl expropriationsgrunderna som ersättningsreglernas utformning och den därav beroende rättssäkerheten för den enskilde sakägaren. Därtill kommer, att propositionen på väsentliga punkter är opreciserad och oklar i konturerna.

Mot den föreslagna nya expropriationsgrunden - värdestegringsexpropriationen - har vi från centrens sida inga invändningar att göra. Vi

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

finner den välmotiverad, ty därigenom bör man kunna förhindra att oskäligen vinster uppstår, som är orsakade av samhällets åtgärder. Spekulation i höjda fastighetsvärden bör genom denna regel effektivt kunna hindras.

Beträffande den expropriationsrätt som regleras i punkt 16 i den föreslagna lydelsen gäller däremot att det är i högsta grad oklart hur den skall tolkas. Detta framgår inte minst av lagrådets yttrande på denna punkt. Jag citerar:

”Med det remitterade förslaget avses uppenbarligen att punkt 16 hädanefter endast skall upptaga en expropriationsgrund, avsedd att möjliggöra en aktiv kommunal markpolitik inom område som skall bli föremål för tätbebyggelseåtgärder. Att möjlighet till tomrättsupplåtelse uttryckligen nämns vid sidan av övriga förfogandemöjligheter som kan tillkomma den exproprierande kommunen innebär således inte att sådan upplåtelse i fortsättningen skall betraktas som ett självständigt expropriationsändamål utan beror, enligt vad som framgår av motiven, på att tomrättsinstitutets betydelse för den kommunala markpolitiken ansetts böra komma till uttryck i bestämmelserna om expropriation för tätbebyggelseändamål. Uttalanden i remissprotokollet ger samtidigt klart vid handen att för tomrättsexpropriation avses gälla samma förutsättning som för annan expropriation enligt ifrågavarande punkt, nämligen att expropriationen uteslutande skall omfatta mark som med hänsyn till den framtida utvecklingen krävs för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordning. Av den föreslagna lagtexten kan emellertid ej annat utläsas än att nämnda förutsättning enbart hänför sig till mark som kommunen i annat fall än då fråga är om tomrättsupplåtelse skall få möjlighet att förfoga över. Med hänsyn till den ändring som tomrättsinstitutet på sätt nyss angivits undergick 1953 är det påkallat att i lagtexten tydligt ange att expropriation även när det gäller tomrättsupplåtelse bara kan medges i tätbebyggelsefallen. Förevarande bestämmelse bör därför få det innehållet, att fastighet må tagas i anspråk genom expropriation, om det provas nödigt för att ge kommun möjlighet att med tomrätt upplåta eller eljest förfoga över mark som med hänsyn till den framtida utvecklingen krävs för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordning.

I fråga om kravet på bevisning om markbehovet vid expropriation för tomrättsupplåtelse framhåller visserligen föredragande statsrådet att det i regel bör vara tillräckligt att kommunen förklarar sig ha för avsikt att upplåta marken med tomrätt. Det är emellertid tydligt att någon skillnad i detta hänseende inte kan göras mellan tomrättsfallen och övriga tätbebyggelsefall. Kommunen måste alltid, oavsett hur den ämnar förfoga över marken, göra antagligt – t. ex. genom befolkningsprognoser, bostadsbyggnadsprogram och industriutvecklingsplaner – att marken med hänsyn till belägenheten och kommunens utveckling behövs för det avsedda ändamålet.”

Till detta lagrådets förnuftiga och logiska betraktelsesätt borde föredragande statsrådet rimligen kunnat ansluta sig och givit lagtexten på denna punkt en otvetydig formulering.

Lagrådet framhåller att ”fastighet av vad slag som helst kan alltså

numera upplåtas med tomträtt och någon begränsning gäller ej heller med hänsyn till ändamålet med upplåtelsen. Formellt är det t. o. m. möjligt att upplåta tomträtt för jordbruksändamål. Den nyligen beslutade jordabalksreformen innebär inte någon ändring i dessa avseenden.”

Detta lagrådets påpekande bagatelliserar statsrådet Lidbom och säger att problemet har en viss principiell men ringa praktisk betydelse. I praktiken lär, säger statsrådet vidare, tomträttsupplåtelse icke bli aktuell beträffande annan mark än sådan som behövs för tätbebyggelseändamål. Särskild bevisning beträffande markens framtida användning bör knappast behövas, fortsätter statsrådet. Under sådana förhållanden synes den bästa lösningen vara att liksom för närvarande låta expropriation för tomträttsupplåtelse utgöra en fullt självständig expropriationsgrund.

Lagtexten, säger statsrådet, bör avfattas så att den blir helt otvetydig på denna punkt. Det hade varit värdefullare om statsrådet hade uttryckt sig otvetydigt om hur lagtexten skall tillämpas vid tomträttsexpropriation.

Enligt vad som framhålles i centerns partimotion öppnar propositionen vägen för att råmarksområden skall kunna exproprieras även på mycket lösa och osäkra grunder. Detta innebär risk för en tillämpning som kan åsidosätta rättssäkerheten och godtyckligt drabba enskilda markägare. I centern har vi full förståelse för att det är nödvändigt för kommunerna att kunna förvärva mark, som behövs för tätbebyggelsen och därmed sammanhängande anordningar. Men det är lika angeläget att förhindra att en markreserv byggs upp, som delvis kanske inte kommer att behövas för tätbebyggelsen. Detta är angeläget även från näringspolitiska utgångspunkter, då en sådan utveckling skulle vara till hinder för jordbruket och dess rationalisering. Större markområden, vilka först i en oviss framtid skall exploateras, medför också betydande administrationsproblem.

Vi finner det nödvändigt att det som villkor för expropriation i här avsedda fall även för framtiden skall gälla att det med erforderlig säkerhet kan förutses att marken kommer att behövas för tätbebyggelseändamål. Tillfyllestgörande bevisning rörande ändamålet måste sålunda vara ett grundläggande och från rättssäkerhetssynpunkt oundgängligt krav också i den framtida expropriationslagstiftningen.

Tomträttsexpropriation skall enligt propositionen vara en separat expropriationsgrund. Men det finns ingen självständig motivering för den anmärkningsvärda tanken, att själva formen för markanvändningen efter förvärvet skall utgöra särskild grund för expropriation. Tomträttsexpropriation bör därför inte heller utgöra en separat expropriationsgrund.

Utskottsmajoriteten säger sig dela statsrådets uppfattning att låta tomträttsupplåtelse utgöra en fullt självständig expropriationsgrund och därmed stryka under tomträttsinstitutets betydelse. Utskottet menar att inga övertygande skäl har anförts häremot.

Utskottet underkänner med andra ord de skäl som lagrådet anfört. I alla händelser kan det slås fast att heller inga övertygande skäl förebragts för att det finns något behov av att tomträttsupplåtelse skall vara en särskild expropriationsgrund. Enda skälet, som anförts är, enligt vad jag kan finna, att man därmed vill understryka tomträttsinstitutets betydelse.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

se, en betydelse, som åtminstone från mittenpartiernas sida aldrig bestritts utan tvärtom kraftigt framhållits.

Och så några ord om expropriationsersättningen.

Jag skall inte någon längre tid uppehålla mig vid de avsnitt i utskottsbetänkandet där enighet i stort sett föreligger.

Detta är fallet t. ex. då det gäller att fastställa löseskillingen. Denna skall avse marknadsvärdet, dvs. det pris fastigheten sannolikt skall betinga vid försäljning i öppna marknaden. Även den allmänna principen att den exproprierande inte skall behöva betala för värdeökningar som beror på expropriationsföretaget förefaller vara allmänt godtagen.

Enligt föreslagen lydelse av 8 § expropriationslagen skall vid bestämmandet av marknadsvärdet bortses från värdehöjning av betydelse som – utan att ha samband med förväntningar om ändring i markens tillåtna användning – kan återföras till expropriationsföretaget. Mot denna redan gällande regel har ingen invändning rests.

Så långt när det gäller enigheten i utskottet angående värderingsreglerna.

Men den avgörande punkten i det framlagda förslaget är den i propositionen angivna metoden hur värdestegringarnas orsaker skall analyseras.

Analysen av värdestegringarnas orsaker föreslås regleras av särskilda föreskrifter, gällande vid expropriation för tätbebyggelseändamål. Dessa föreskrifter återfinns i 111 a § expropriationslagen. Jag avstår i detta sammanhang från att närmare kommentera dessa föreskrifter. Dessa frågor kommer att tas upp av annan talare under behandling av den med 8 betecknade reservationen i utskottsbetänkandet.

Låt mig helt kort och gott slå fast att centerpartiet liksom reservanterna under punkt 8 i utskottsbetänkandet inte kan godta den utformning, som presumptionsregeln fått i propositionen. Dels kan den – och det är det väsentliga – inte godtas från rättssäkerhetssynpunkt, dels är den i fråga om tillämpningen tungrodd, slumpbetonad och kort sagt krånglig. Reservanterna under denna punkt har därför goda skäl till sitt yrkande att förslaget till lag om ändring i expropriationslagen såvitt avser 111 a § inte må antas av riksdagen.

Så till slut några ord om behandlingsfrågorna i samband med denna proposition.

Det mest märkliga är ändå kanske inte vad som står i den utan sättet på vilket de frågor propositionen berör behandlats i departementet och av föredragande statsrådet Lidbom.

Expropriation av framför allt fastighet har alltid och kommer väl alltid att av den som drabbas därav betraktas som en extraordinär och ofta obehaglig åtgärd. Den fråga som särskilt tilldrar sig intresse i samband med expropriation är helt naturligt ersättningsfrågan. Från den enskildes synpunkt – men också från samhällets – måste de avsnitt i expropriationslagen, som reglerar ersättningsfrågorna, tilldra sig ett alldeles speciellt intresse. Men nyheterna i detta regeringens förslag har inte av departementet ens tillmätts den betydelsen att de remitterats till de remissorgan som förut beretts tillfälle att avge yttrande över expropriationsutredningens betänkande. Lagrådet slår också fast att det måste

betecknas som en brist i utredningen, att detta såväl ekonomiskt som tekniskt svårbedömda lagstiftningsärenden inte varit föremål för remissbehandling. Ett riksdagsutskott borde enligt min mening inte behöva riskera att få ta emot så bristfälligt genomlysta förslag till viktiga lagändringar som varit fallet med denna proposition. Det starka sambandet med förfarandereglererna är uppenbara för var och en som något sysslat med expropriationsärenden. Utskottet har visserligen haft ett icke remissbehandlat utredningsförslag om förfarandereglererna tillgängligt, men detta har varit ett för bräckligt underlag för utskottet att ta hänsyn till.

Föredragande statsrådet medger, om jag förstått saken rätt, att det kan finnas ett visst fog för en kritik i dessa stycken men har bedömt vissa frågor ha sådan betydelse från samhällsplaneringssynpunkt att de bör tas upp utan dröjsmål -- och det har sannerligen statsrådet Lidbom gjort.

Utskottsmajoriteten försöker så gott det går -- och det litet generat, tycker jag mig kunna läsa mellan raderna -- hjälpa till med ursäkter för detta statsrådet Lidboms förhastade utspel. Men argumenteringen verkar inte särskilt övertygande.

Enligt centerpartiets mening borde riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att de i förevarande proposition ingående förslagen enligt i centerns partimotion anförda grunder överarbetas för att efter sedvanlig remissbehandling kunna föreläggas riksdagen i den bebådade propositionen år 1972 med förslag till ny expropriationslag.

Då vi i utskottet inte kunde få anslutning till detta vårt yrkande från de andra partiernas sida har vi i stället biträtt de yrkanden, bakom vilka utskottets center- och folkpartirepresentanter står. Dessa reservationer kommer senare i debatten att tas upp till ytterligare behandling av andra talare än av mig.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till alla reservationer i civilutskottets betänkanden nr 26 och nr 27 där mitt namn återfinns och i övrigt till utskottets hemställan.

Herr TOBE (fp):

Herr talman! Först några ord om civilutskottets betänkande nr 26.

Utskottsmajoriteten anser att all glesbebyggelse fordrar planöverbägganden och uttalar att den principen redan nu bör slås fast samt att den bör prövas i samband med att man utformar regler för den fysiska riksplanering som vi väntar på.

Centerpartiets och folkpartiets representanter i utskottet har reserverat sig och anser att det är helt onödigt att nu mästra civilministern på detta sätt. I reservationen förklarar vi att oreglerad glesbebyggelse kan medföra olägenheter och att reglering därför kan behövas men att bygglagutredningen har det uppdraget. Det ligger således, hoppas jag, i goda händer. Men vi har ännu inget lämpligt planinstrument härför, och bygglagutredningen håller på med försök på den punkten. De försöken är ännu inte klara, och man vet inte vart de kommer att leda.

Kopplingen med riksplaneringen begriper vi inte. Vi har inte fått någon förklaring till den. Om en vecka skall själva skissen och en del som har med den att göra presenteras. I vad mån det blir fråga om en lagstiftning, som vi också förstår kan behövas, vet vi inte. Vi föreställer

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

oss att de frågorna har sådan omfattning att det är alldeles onödigt att göra en beställning på enstaka punkter. Det hade varit mera hänsynsfullt mot civilministern att godta hans proposition, där han alltså har försökt att åstadkomma en begränsad möjlighet att reglera glesbebyggelse som skulle kunna tillämpas under en övergångstid.

Det är innehållet i reservationen 1 a.

Vi har också velat ta bort ett stycke ur utskottsmajoritetens skrivning, där det heter att den här beställningen — alltså att det behövs planöverväganden även för glesbebyggelse — står i full överensstämmelse med år 1947 antagna principer för byggnadslagstiftningen. Det är nämligen just vad den inte gör, för i de principerna drogs upp en skiljelinje: man bör planera tätbebyggelse men inte glesbebyggelse. Men vi är med på noterna. Här skall man naturligtvis se till, att det blir planöverväganden även beträffande glesbebyggelsen — men jag tror inte man kan säga att det står i överensstämmelse med 1947 års principer.

Den framtidssyn som kommer till uttryck i propositionen — att en glesbebyggelse där man kan förvänta vidare bebyggelse skall behandlas som tätbebyggelse — finns sedan gammalt i fastighetsbildningslagens bestämmelser angående reglering av avstyckning, om tätbebyggelse är "att vänta inom nära förestående tid eller — — — eljest avstyckning av flera lägenheter framdeles förväntas, — — —". Den är alltså ingen direkt nyhet, utan jorddelningslagen, som nu har 14 dagar på sig att verka, har haft den förut.

Vi är tacksamma — det antydde också utskottets ordförande — för att vi i utskottsmajoritetens skrivning återfinner de här orden: "Glesbebyggelse är och kommer att vara den enda lämpliga byggandeformen i stora delar av landet." Det här med glesbebyggelse får inte bedömas från de utgångspunkter som råder i storstadsområdena med deras trängsel och behov av byggnadsmark. I större delen av Sverige har man inte de problemen, och där är det anledning att verkligen se till, att man får fram glesbebyggelse utan alltför mycket av regleringar och krångel. Det finns möjligheter att klara av de här frågorna förnuftigt.

I reservationen 1 a har vi också antytt att vi inte riktigt är på det klara med varför den här frågan hör ihop med riksplaneringen. Som jag nämnde tidigare är det väl helt andra problem som där är viktiga, och att man skall göra en beställning på just den punkten i det här sammanhanget kan inte vi få ut av propositionen. Kanhända rör det sig om vinkar från departementet — det har antytts vid utskottbehandlingen — men i varje fall är de inte så klara att vi har kunnat fästa oss vid dem och tro att beställningen här har någon betydelse. Vi menar att den i stället kan snedvrider den mera allmänna behandling man kan behöva som stöd för en riksplanering.

Enligt propositionens förslag till ändring av 87 § byggnadslagen skall regeringen ges möjlighet att besluta fristående om nybyggnadsförbud för vissa områden. Det tycker vi är illavarslande. Från arbetet med 1959 års byggnadsstadga vill jag minnas att det finns mer än tjugotalet möjligheter till förbud enligt byggnadslagen, och det räcker fuller väl utan att man tillskapar nya. Man har alltså ett visst system att arbeta efter med delegation till länsstyrelse och byggnadsnämnd i fråga om dispensgivning.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Motiveringen är ytterst vag i propositionen, och det ifrågasätts t. o. m. av departementschefen om det är nödvändigt. Men civilministern, som dock är gammal kommunalman, tycks misstro byggnadsnämnderna och föreslår därför att det skall göras ett förtydligande tillägg. Här kommer också in en antydning om att det är tänkbart att den fysiska riksplaneringen behöver detta. Det har inte getts annat än antydningar om det, och vi vill gärna bedöma dessa frågor i ett sammanhang. Låt den lagstiftning som kan erfordras för riksplaneringen tas på en gång och inte i sådana här smådoser!

Man bör observera, om man vill ha begränsningar, att det är fråga om förbud mot nybyggnad och inte, som i naturvårdslagens regler om strandskydd, fråga om uppförande av ny byggnad. Här gäller det nybyggnad, och det är ju ombyggnad, tillbyggnad, påbyggnad och allt vad som står i byggnadsstadgan. Vi kan inte begripa att det skall behövas en möjlighet för Kungl. Maj:t att utfärda sådana förbud. Vi yrkar alltså avslag på det i reservationen 4. Därav följer också en ändring enligt reservationen 5 i ingressen till lagförslaget.

Förslaget att byggnadslovstvänet skall utvidgas till att gälla inte bara inom planområden och inom utomplansområden utan även utanför sådana kan godtas. För min del har jag väntat länge på detta förslag. Det finns ingen anledning till att byggnadsnämnden inte skulle ha kontroll över hela byggandet inom kommunen.

Jag hoppas i alla fall att civilministern inte tar illa upp att utskottet på grund av motioner från herrar Antby, Rimås, Mattsson i Skee och andra betrodda kommunalmän har tagit bort skyldigheten att anmäla dessa byggnadslovsansökningar till länsstyrelsen. Länsstyrelserna har inte som vi riksdagsmän förmågan att lägga överflödiga papper i därför avsedda papperskorgar. De diarieför alla papper och skall helst även sakbehandla dem; det kan bli ganska mycket och ganska onödigt. Jag tror att det finns andra möjligheter för byggnadsnämnderna och länsstyrelserna att bevaka och följa bebyggelseutvecklingen. Därför är jag glad att utskottet gick på den linjen, och jag hoppas som sagt att civilministern inte tar illa upp.

Detta föranleder, herr talman, bifall till reservationerna 1 a samt 4 och 5 med herr Grebäck som första namn och i övrigt samtliga representanter i utskottet för centerpartiet och folkpartiet.

Civilutskottets expropriationsbetänkande, nr 27, ger mig också anledning att säga några ord. 1917 års lag är föråldrad. Den har, om inte bättrats på, så i alla fall förnyats i flera omgångar. Den stora förändringen gjordes 1949 då man fick in möjligheten att expropriera områden som behövdes för tätortsutvecklingen. Sedan har det gjorts förändringar av och till under 1960-talet, bl. a. beträffande förtida tillträde.

Det gjordes en utredning som arbetade under hela 1960-talet, och det blev en omfattande remiss. Det kom in mycket goda uppslag – och kanske andra också – till departementet. Man trodde att man skulle få någonting ut av det, och nu lägger statsrådet Lidbom fram proposition om en delreform som i väsentliga stycken innebär ett nytt förslag. Det har sagts från visst håll att vad utredningen grunnade på i tio år klarade statsrådet Lidbom av på tio dagar – eller om det var tio timmar. Det var i alla fall betydligt kortare tid än utredningen använde. Samtidigt

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

avskedade han utredningen och sade: Ni får inte hålla på längre med det som ni har kvar, utan det klarar vi själva inom departementet. Det har naturligtvis väckt berättigat uppseende att man inte har remissbehandlat dessa frågor som är nya och så väsentliga och att man har haft så bråttom att lägga fram förslaget fastän man samtidigt i propositionen meddelar att vi under 1972 har att vänta förslag om en fullständigt nya expropriationslag, i vilken detta skulle vara ingredienser.

Sedan kom det under utskottsbehandlingen av en händelse till vår kännedom att det låg en departementspromemoria ute på remiss som gällde förfarandereglerna. Vi fick också reda på att denna promemoria förutsatte att det som en följd av de nya förfarandereglerna kunde bli aktuellt att jämka de regler som utskottet höll på att behandla och som riksdagen alltså ännu inte antagit. Detta är således ute på remiss för närvarande. Och det var inte vilka formella regler som helst som skulle kunna bli ändrade, utan som exempel nämndes reglerna om expropriationsändamålets inverkan på fastighetsvärderingen, vilket ju är själva kärnfrågan.

Vi frågar oss: Vadan denna brädska?

Det bästa uttrycket för den oro som allmänt råder med anledning av förslaget har statsrådet Lidbom själv levererat, då han på s. 187 i propositionen 122 anfört beträffande värderingsreglerna: "Jag vill emellertid betona att det är svårt att nu med säkerhet bedöma hur de kommer att verka. Utvecklingen bör följas med uppmärksamhet. En omprövning bör ske, om det skulle visa sig att effekten i något avseende inte har blivit den avsedda eller om reglerna eljest kan förbättras." Vi är många som ansluter oss till detta och som gärna vill bespara statsrådet denna oro genom att man tar det litet lugnare, särskilt som vi, som sagt var, fått reda på att avsikten är att vi redan nästa år skall få ett samlat förslag till helt ny lagstiftning som vi då kan bedöma i alla dess delar.

När nu statsrådet själv inte insett betydelsen av att hans långt gäende nybildningar är i behov av remisskritik har centerns och folkpartiets representanter i utskottet velat bota den bristen genom att föreslå att utskottet självt sänder propositionen på remiss. Det är en högst ovanlig omgång – det medges – men om nu beredningen av en viktig fråga är ofullständig får väl utskottet självt komplettera underlaget för riksdagens beslut. Vi har inte i vår reservation 1 a vid civilutskottets betänkande nr 27 överopat att lagrådet efterlyst en sådan här remissbehandling, och att döma av statsrådsprotokollet efter lagrådsgranskningen anser tydligen statsrådet och regeringen att lagrådet inte har med saker som gäller handläggningen att göra. Det må dock tillåtas mig att fästa avsevärd vikt vid lagrådets uttalande.

Vi anser alltså på reservantsidan att statsrådet brustit i omsorg om att få denna viktiga lagstiftning granskad på det sätt som hittills har varit brukligt i svenskt lagstiftningsarbete av denna angelägenhetsgrad. Det hade för resten funnits möjligheter att få en remissomgång från valborgsmässoafton den 30 april i år fram till någon tid före höstriktdagens början, om den goda viljan funnits. Men det är väl den som har saknats.

Då nu utskottsmajoriteten godtagit propositionen har vi framfört vårt

förslag om uppskov i avbidan på remissbehandlingen i den nyssnämnda reservationen 1 a, och den går också ut på att riksdagen måtte besluta att inte avgöra den här frågan vid årets riksdag utan vänta tills remissbehandlingen ägt rum. I ett andrahandsyrkande har vi tagit upp några frågor som gäller detaljer i lagstiftningen. Herr Grebäck har berört en del av dem och jag skall beröra en del; kanske vi kommer att lappa över något, men det skall väl inte bli så mycket.

Jag börjar med *tomträten* som självständig expropriationsgrund — det som herr Grebäck talade om i slutet av sitt anförande. Den regeln finns redan nu, och den blir inte bättre av att återupprepas. Trots den välmotiverade reservationen av herrar Grebäck och Birger Lundström i utredningen har alltså regeln införts även i den här upplagan av expropriationslagen. Det är fullkomligt obegripligt för mig att man kan behålla en sådan regel och godta en sådan konstruktion. Så mycket torde statsrådet medge som att den första delen av punkten 16 är den viktigaste, och det framgår väl av statsrådsprotokollet efter lagrådsremissen också. Den är utformad efter mönster av förköpslagen och ligger ganska nära reservanternas herr Grebäcks och herr Lundströms formuleringar i utredningen. Bestämmelsen ger kommunerna möjlighet att förfoga över mark, som med hänsyn till den framtida utvecklingen krävs för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordningar, alltså hela det fält där man behöver arbeta i detta avseende.

Om mark har kommit i konimuns besittning med stöd av expropriationslagen, så måste det ligga på det kommunala omdömet att sedan besluta huruvida mark för bebyggelse skall överlätas med äganderätt eller upplätas med tomträtt. För min egen del är jag benägen att rekommendera tomträtt, om kommunens ekonomi tillåter det och om det från andra synpunkter är lämpligt. Det har jag verkat för tidigare i min kommunala gärning. Då kan det väl inte vara någon glädje med att expropriera mark enbart med motiveringen att den skall upplätas med tomträtt. När tiden kommer för att genomföra bebyggelsen — det kan enligt propositionen dröja 20 år eller mera — kan det hända att det är helt olämpligt för kommunen att upplåta tomträtt. Det kanske är för dyrt, eller det kan finnas andra anledningar. Och då kan ju inte bebyggelseplanerna fullföljas.

Det måste föreligga ett tankefel där, och jag misstänker starkt att det felet inte ligger hos mig utan är lokaliserat till justitiedepartementet. Eller också vill man där inte låtsas om att bestämmelsen inte går att logiskt eller sakligt försvara. Jag kan påminna om att lagrådet självt 1949 blankt avstyrkte införande av denna regel. Jag vet inte heller om den över huvud taget har kommit till användning, men jag skulle knappast tro att den har det.

Den svenska expropriationslagstiftningen har utvecklats under åren, och expropriationsändamålen har blivit flera, men en huvudprincip har i stort sett behållits, nämligen att tvångsinlösen inte skall förekomma om den avsedda markanvändningen ändå blir säkerställd. Expropriation har i första hand avsett sådana ändamål som kommun eller staten eller annan expropriationshuvudman direkt behövde tillgodose, t. ex. för anläggande av gator, för uppförande av offentliga byggnader eller för militära

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

Ändringar i byggnads- och expropriations- lagstiftningen

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

ändamål. År 1949 tillkom den omtalade punkten 16, som gav möjlighet för kommunen att tvångsvis anskaffa mark för tätortsutbyggnad. Regeln om zonexpropriation kom till på 1950-talet i byggnadslagens 44 §. Den utvidgade expropriationsändamålen till att avse ett influensområde kring de områden som är föremål för stadsombyggnad och som väntas få en värdehöjning på grund av stadsbyggandet. Men hela tiden har det varit fråga om att tillgripa expropriation endast om markägaren inte gått med på den exproprierandes villkor.

Nu uttalas i propositionen den meningen, att om en markägare erbjuder sig att genomföra den bebyggelse som avses, t. ex. i fastställd stadsplan, och i överensstämmelse med gällande bostadsbyggnadsprogram, så skall det inte få tillmätas avgörande vikt vid prövningen av expropriationstillståndet. I reservationen 2, som jag har avgivit tillsammans med herr Ångström, framhåller vi att hänsyn bör tas till en markägars erbjudande om medverkan att genomföra avsedd bebyggelse. Vi anser att markägarens medverkan fortfarande bör utgöra ett normalt inslag i byggnadsverksamheten. Det gäller naturligtvis bebyggelse för andra än offentliga ändamål.

Det finns ett drag av eftertankens kränka blekhet över propositionens förslag i 111 a § om särskilt hänsynstagande till egnahemsägare. Är det mannen finansministern som åter har påmint om att det gäller "vårt folk"? Dessa bostadsfastigheter skall värderas så att återanskaffning kan ske av annan likvärdig bostad. Det är alltså en påminnelse om den gamla grundsatsen bakom expropriationslagens värderingsregler i allmänhet, att den som avstår mark efter ersättningens bestämmande skall vara i samma förmögenhetsläge som före expropriationen. Det är naturligtvis ett vackert drag av statsrådet att komma med dessa lugnande ord, även om man kan undra hur det orubbade förmögenhetsvärdet skall kunna hävdas vid värdering av andra fastigheter. Men det finns anledning att på ett annat sätt slå vakt om egnahemsfastigheterna. De bör enligt den uppfattning som utskottets centerpartister och folkpartister hävdar i reservationen 3 i möjligaste mån vara förskonade från expropriationsingrepp för exploatering. Det är klart att vidgning av gator o. d. är alldeles nödvändigt i vissa fall, men att man skyfflar bort bostadsområden för egnahemsändamål och exploaterar marken för annat ändamål bör vara undantag.

Statsrådet Lidbom tycks vara av samma åsikt att döma av en del uttalanden som han gjort i lugnande syfte sedan propositionens innehåll blivit allmänt känt och debatterat. Vi kanske t. o. m. kan påräkna en tillstyrkan av vår reservation 3.

Nu gällande expropriationslag liksom hithörande lagstiftning i allmänhet innehåller långt gående detaljregleringar. Egendomligt nog saknas bindande regler för den tid som får gå mellan det att regeringen meddelat tillstånd till expropriation och till dess man skall anhängiggöra målet om ersättning vid domstol, expropriationsdomstol för närvarande och fastighetsdomstol efter den 1 januari. Kungl. Maj:t bestämmer denna tid enligt 5 § i expropriationslagen, och i vanliga fall lär den ha varit ett år. I de mål som från början var aktuella, beträffande trafikleder osv., har det alltid varit bråttom, och det har inte tagit många dagar mellan beslutet och att

man har anhängiggjort målet hos domstolen. Det har skett omgående.

Men det blev annorlunda när regeln om *zonexpropriation*, denna specialitet för Nedre Norrmalm, skulle tillämpas – den har naturligtvis tillämpats även på andra håll i några fall. Den tillkomna expropriationsgrunden flöt ut över så stora områden och med så stora fastighetsvärden att Stockholms stad inte kunde ekonomiskt klara förvärven i en handvändning. Därför har regeringen medgett upprepade uppskov med värderingsetappen, och så ligger ett stort antal fastigheter med expropriationstillstånd över sig sedan mer än 15 år tillbaka.

Uppskovsbesluten grundar sig inte på någon lagregel, vilket däremot är fallet enligt byggnadslagen och naturvårdslagen, där man medger uppskov med tre år i treåriga byggnadsförbud, men sedan är det stopp. Det grundar sig bara på den bestämmelsen att det är regeringen som äger utsätta den dag, när saken sist skall ha fullföljts genom ansökning om stämning till domstol. Det är verkligen min förhoppning att den saken blir reglerad i den slutliga utformning av expropriationslagen som vi har utlovats. Det kan inte vara riktigt att en så viktig fråga lämnas åt tillämpningen bara och tillämpas på så olika sätt.

Det kan inte ha varit lagstiftarens mening, alltså regeringens och riksdagens mening, då man införde zonexpropriationsreglerna att ha så långa expropriationstillstånd, och i reservationerna 7 och 8 har centerns och folkpartiets ledamöter i utskottet markerat det. Vi har utformat en riktlinje som innebär att markägaren skall ha rätt, om inte den exproprierande tar något initiativ till domstolsbehandling, att själv anhängiggöra målet inför fastighetsdomstolen inom ett år. Det påminner något om de regler som gäller i väglagen och naturvårdslagen, där det är markägaren som tar initiativ till domstolsprövning, om frivillig uppgörelse inte kan uppnås.

Sedan återstår att säga något om presumptionsreglerna. Det blir enligt min mening ytterst svårt att tillämpa de här reglerna på ett vis som inte sätter rättssäkerheten i fara. Hur skall en rättvis och riktig värdering kunna göras, då tidsmellanrummet kan bli 15 år och mera? Det står 15 år i propositionen men det kan bli mera. Tidsgränsen är satt i första hand till 10 år före ansökan. Låt oss säga att en ansökan görs 1985. Då skulle alltså värdena 1975 vara utgångspunkt för beräkningen av den markvärdestegring som kan ha skett fram till dess man skall bestämma värdet. Men det kan dröja med att målet anhängiggörs vid domstol. Låt oss säga att det tar 10 år – vi vet att det kan ta längre tid fastän normalt är det naturligtvis 1 år eller mindre. Vi är då framme vid 1995. Då finns det en spärregel som säger att det får vara högst 15 år före väckandet av talan vid domstol. Vi får då utgångspunkten 1980 i stället för 1975. Men domstolsbehandlingen kan mycket väl ta upp till fem år. Om den tar åt oss säga tre år är vi framme vid 1998, och man skall då ha 1980 som bas för beräkningen av markvärdestegringen. Det händer ganska mycket på 18 år, och dessa frågor är svårbedömbara även om man har dem alldeles inför sig och aktuella.

Det är på denna punkt som statsrådet yppat oro för utfallet av sin konstruktion, och den oron delas av många.

Jag accepterar begreppet oförtjänt markvärdestegring och har ingen

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

invändning att göra mot att denna på olika sätt begränsas. Det kan ske på ett korrekt sätt genom realisationsvinstbeskattning, genom utnyttjande av planmonopol osv. Men propositionens förslag i denna del lämnar väl mycket åt slumpen. I reservationen 8 a av centerns och folkpartiets ledamöter i utskottet vänder vi oss mot denna konstruktion.

Jag vill för resten ifrågasätta om lagregler av den här typen står i överensstämmelse med 16 § regeringsformen om Konungens skyldighet att "ingen avhända eller avhända låta något gods, löst eller fast, utan rannsaking och dom, i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskriva". Statsrådet kan naturligtvis säga att om riksdagen nu antar denna presumtionsbestämmelse så blir den lag. Men jag vill ifrågasätta om det verkligen är i överensstämmelse med vårt lands rättstradition att stifta en lag vars konsekvenser inte ens förslagsställaren kan gå i god för.

Det finns uppgifter om att kommunernas markförvärv uppgår till närmare 1 miljard kronor per år. Merparten av dessa förvärv sker genom frivilliga uppgörelser, dock ofta under trycket av de maktmedel som kommunerna har i form av sitt planmonopol, genom de regler i byggnadslagen som ger möjligheter för kommunerna att gratis få till sig överförda gatumark, parkmark och mark för offentliga byggnader samt genom anslag för anläggande av gator, ledningar och sådant. Men kommunerna har möjligheter att träffa överenskommelser, och det har skett i mycket stor utsträckning. Det står ytterst litet i propositionen om detta, och det är en brist. Den läsare som inte känner till dessa frågor kan få den uppfattningen att expropriation, som ju alltid blir ett tungt förfarande, är det enda möjliga och att frivilliga förvärv är undantag. I verkligheten är det tvärtom. På ett enda ställe i propositionen har jag återfunnit en antydning om att frivillighet i alla fall accepteras. Det är på sidan 167 — det kan naturligtvis finnas på flera ställen; jag har inte lusläst propositionen på det sättet. Där har statsrådet sagt att han rekommenderar kommunerna att föra en aktiv markpolitik, och i det sammanhanget har det smugit sig in en mening av följande lydelse: "En sådan politik bör givetvis i första hand genomföras genom frivilliga förvärv." Som kommunalman har jag aktivt deltagit i arbetet med att skaffa mark för samhällsbyggande, och jag vet att det i stor utsträckning kan ske utan att man tillgriper expropriation. De enda besvärigheter som vi hade i Uppsala på den tid jag sysslade med detta gällde universitetets och statens mark. Men där har vi nu fått en annan ordning och det hela fungerar numera.

För de fall då frivilliga förvärv inte går att genomföra måste vi ha expropriationsregler, men dessa får inte utformas hur som helst och utan att konsekvenserna för framtiden kan avläsas.

Herr Ängström och jag har i reservationen 6 yrkat att 44 § i byggnadslagen — *Lex Gamla Stan* — inte skall tas bort. Vi förstår att den är i farozonen. Statsrådet anvisar inte någon slutlig lösning av frågan om hur man bör förfara med uppgiften att hålla äldre, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i värdigt skick. Här pågår utredningar i olika avseenden, och vi kanske kan få ett system av den typ som tillämpas i Paris och som diskuterades här i riksdagen för någon tid sedan i anledning av en enhälligt antagen fempartimotion med herr Turesson som första

namn. Låt oss avvakta en sådan utredning, innan vi slopar den regel som nu finns i byggnadslagen. Den tillkom under en mycket varmhjärtad motivering av dåvarande justitieministern Herman Kling. Vi kan vara skyldiga honom att ta viss hänsyn till hans syn på dessa frågor.

Herr talman! Jag har för ovanlighetens skull blivit mångordig, men saken är så viktig att jag har ansett det motiverat. Jag ber att få yrka bifall till reservationerna 1 a, 2, 3, 4, 5, 6, 7 och 8 a.

Herr WENNERFORS (m):

Herr talman! Herr ordföranden i utskottet och delvis även herr Tobé har redogjort för bakgrunden. Jag skall således avstå från att upprepa det. Vidare kommer jag inte att beröra alla delar i dagens marklagspaket. Mina partivänner på talarlistan kommer senare att komplettera mig.

Det är alltså i dag, herr talman, som Sveriges riksdag enligt herr Lidbom skall ta bort ytterligare något som är otidsenligt. Vad är då det otidsenliga? Jo, det är den enskilda äganderätten. Herr Lidbom säger nämligen på s. 166 i propositionen 122 om ändringar i expropriationslagstiftningen att markäganderätten numera är otidsenlig.

Vad är allmänt sett tidsenligt eller otidsenligt? Om frågan gäller tekniska ting, t. ex. att vi i det snabbt föränderliga samhället har fått elektriska spisar i stället för de gamla vedspisarna, är det relativt enkelt att bedöma graden av tidsenlighet.

Men, herr Lidbom, den förändrade synen på tidsenligheten gäller inte allt i vårt samhälle. När blir det exempelvis tidsenligt att man som socialdemokrat ödmjukt medger att man faktiskt gjort en felaktig politisk bedömning? I förfärligt många år har tydligen ett sådant socialdemokratiskt uppträdande varit otidsenligt. Senast i tisdags demonstrerade herr Sträng m. fl. socialdemokrater den tekniken. Förbise dock inte att vår tids människor genom utbildnings- och massmediaexpansionen har fått allt mera kunskaper, allt mera erfarenheter och allt större kännedom om åsikter, värderingar och olika sätt att lösa problem, om komplexiteten i tillvaron. Förbise inte att människorna därigenom blir allt mindre tvärsäkra och kategoriska i uttalanden och ställningstaganden. Detta är en tidsenlig utveckling, herr Lidbom.

När blev det vidare tidsenligt att inte respektera de demokratiska spelreglerna i beslutsprocessen? När blev det tidsenligt att inte låta nya konstruktioner och inslag av tidigare icke diskuterad typ gå på remiss eller att nästan medvetet skapa sådana konstruktioner som ger betydande rättsosäkerhet? När blev det tidsenligt att inte den föreslagna helt oprövade presumptionsregeln föregåtts av utredning? När blev det tidsenligt att lagrådet endast fick två veckor på sig för sin granskning av ett så omfattande och komplicerat spörsmål? När blev det tidsenligt att under dessa bristfälliga demokratiska former föra lagstiftningsförslaget på gränsen till överskridande av de normer om skydd mot godtyckligt ägande, ett rättsberövande som fått uttryck i av Sverige godtagna internationella rättighetsförklaringar och i svensk grundlag?

Det sätt på vilket statsrådet har handlat i detta ärende rubbar förtroendet för statsrådet. Handläggningen är definitivt inte tidsenlig.

Låt mig också få understryka att vi uttrycker oss mjukt här i riksdagen

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

i jämförelse med vad som sägs utanför detta hus. Så småningom – en del har redan kommit – skall väl detta komma både herr Lidbom och regeringen till del, vilket i hög grad beror på hur länge massmedia kan nonchalera en stark opinion. Hittills tycks icke minst de liberala tidningarna effektivt ha begränsat informationen. Även TV har med tystnad förbigått en lagändring som angår så många människor.

Men herr Lidbom är inte ensam om att överskrida vad som anses vara otidsenliga demokratiska spelregler. De socialdemokratiska ledamöterna i utskottet har t. o. m. gått längre än vad som föreslås i propositionen 118 om förslag till ändring i byggnadslagen när det gäller glesbebyggelse. Och det är inget litet steg som den socialdemokratiska majoriteten tar utan att remissorganen får yttra sig. I direktiven till den sittande bygglagutredningen nämns tanken att förklara hela landet vara tätbebyggelse eller kräva en generell planläggning, dvs. avskaffa glesbebyggelserätten: "Olägenheterna av s. k. fri glesbebyggelse är redan nu så betydande att övervägande skäl talar för att i princip all bebyggelse bör föregås av planläggning." Utan att bygglagutredningen har fått möjlighet att noggrant och djupgående pröva denna fråga avskaffar den socialdemokratiska utskottsmajoriteten – med en kommunistisk hjälp – glesbebyggelserätten, i trygg förvisning om majoritetens stöd i dag. Anser herr Bergman och hans kolleger i utskottet att detta är ett tidsenligt demokratiskt förfarande? Hade det inte varit lämpligt att utskottsmajoritetens initiativ eller utskottsmajoritetens utnyttjande av initiativrätten hade gått på remiss?

Ett annat exempel på oviljan att lyssna till annat än husbondens röst i regeringen finner kammarledamöterna på sidan 15 i civilutskottets betänkande nr 27 om expropriationslagen. Läs inledningen till första stycket: "Utskottet anser att det vid propositionens avlåtande tillgängliga materialet kan utgöra tillfredsställande grund för en bedömning." När propositionen framlades räckte det för socialdemokraterna. Med andra ord struntar utskottets socialdemokrater i motioner som väcks i riksdagen, i skrivelser som kommer till utskottet och t. o. m. i muntliga föredragningar inför utskottet av bl. a. företrädare för Industriförbundet och, inte minst, Sveriges villaägareförbund.

Med kommunisternas hjälp skall socialdemokraterna således ta bort de enskilda människornas möjlighet att i framtiden äga en markbit eller andra fasta värden. Det är tydligen tidsenligt att ignorera individens behov.

Det är tydligen tidsenligt att enbart se till kollektivet, till den socialistiska statens behov. Friheten, och framför allt valfriheten, är glömda begrepp.

Staten – socialdemokraterna – vet vad som är bäst för individerna. Att i det enskilda ägandet ligger en drivkraft för framåtskridande nonchalerar man. Att ägandet utvecklar ansvaret nonchalerar man. Att ägandet i sig aktiverar förvaltarskapet nonchalerar man.

Vi i moderata samlingspartiet tar helt avstånd från de socialdemokratiska missgreppen på äganderättsprincipens område. Vi hävdar bestämt att individuell äganderätt, spridning av det enskilda ägandet och fri företagsamhet är viktiga förutsättningar för stigande välbefinnande i ett samhälle.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Varför har det varit så bråttom? Man finner svaret – eller skall väl finna svaret – i civilutskottets betänkande nr 26 s. 4 längst ned: "Riksdagen bör redan nu slå fast en sådan princip och uttala sig för att den bör ligga till grund för den lagstiftning som bör prövas i samband med att riksdagen tar ställning till principerna för en fysisk riksplanering." Man finner också svaret i civilutskottets betänkande nr 27, s. 14 längst ner: "Ängelägenheten av att nu aktuella frågor löses snabbt är enligt utskottets mening mycket stark, inte minst med hänsyn till de samhällsplaneringsfrågor som nu får ytterligare ökad aktualitet."

Detta att hänvisa till förslaget om riksplaneskissen, som skall offentliggöras nästa vecka, ter sig verkligen som ett sprött halmstrå. Tänker regeringen expropria hela Öland eller andra delar av landet som undantag från exploatering i den nu genom pressen delvis kända riksplaneringen? Sambandet mellan riksplaneringen och expropriationsbehov är minst sagt dubiöst.

Om man av politiska skäl vill förhindra att vissa landskapsdelar blir exploaterade, sker ju detta enklast genom en vägran att medge sådan detaljplanering som numera fordras för industrilokalisering. Regleringen riktar sig väl närmast mot planmonopolet hos vissa kommuner som regeringen med nya expropriationsregler vill ge ökad makt. Detta tycker jag verkar vara en logisk kullerbytta.

Den miljöstörande industrin regleras dessutom närmast genom miljöskyddslagen. Samhället har således redan de styrmedel som kan utnyttjas. Varken vägrad koncession enligt miljöskyddslagen eller vägrad detaljplanering berättigar enskild till någon ersättning, och expropriationsregler är alltså helt ovidkommande i sammanhanget.

Vill man i undantagsfall nå ett mera detaljreglerat landskapsskydd t. ex. i form av naturreservat, finns redan sådana regler i naturvårdslagen. Den lagstiftningen innehåller både tvångsregler och särskilda ersättningsregler. Inte heller på den punkten kan därför nya expropriationsregler få någon betydelse.

När Villaägareförbundet på goda grunder kritiserar propositionen, säger socialdemokrater indignerat: "Vi vill inte komma åt villaägarna. Missförstå oss inte. Läs propositionen om garantiregeln." I och för sig är det intressant att regeringen infört en garantiregel för en viss grupp. Det måste innebära att lagens konstruktion har svagheter.

Den s. k. garantin har liten omfattning. Den gäller inte expropriationsgrunderna, inte de långvariga expropriationstillstånden inte, den kommunala markprisregleringen. Garantin gäller bara de särskilda tidsreglerna i 111 §. Som sagt – småhusägarna får visserligen löfte om att ersättningen inte skall bli lägre än vad det kostar att skaffa en ersättningsfastighet. Men det löftet får ringa praktisk betydelse när flertalet villor i omgivningen också skall övertas av kommunen för ändrad bebyggelse. Så kan bli vanligt särskilt för den stora mängd hus som ligger under byggnadsförbud. Kommunens prissättning för fastigheter blir dessutom utslagsgivande även om den ligger under prisnivån på den fria marknaden.

Kommunerna kan dessutom tvångsköpa hus på kredit, eftersom regeringen får ge uppskov med behandlingen av ersättningsfrågan hos domstolen. Detta kan fortgå i många år. Det är i det sammanhanget som

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

15 år gamla fastighetspriser kan få betydelse.

När uppgörelsen om tvångsköpet drar ut på tiden, blir den enskildes förhållanden otrygga. Huset kan inte belånas och knappast säljas till någon annan än kommunen. Reparationer kan heller inte ske, eftersom det för det mesta finns byggnadsförbud. Det går vidare inte att få fram betalning av kommunen genom domstol om man behöver flytta eller skaffa ett annat hus.

Nej, herr talman, det enda hållbara i herr Lidboms garantiregel är förhoppningen att förnuftiga kommunalmän inte använder den här möjligheten.

I dag tänker alltså socialdemokraterna med kommunisternas hjälp ta ett ordentligt kliv i socialistisk riktning på marklagstiftningens område. Det är naturligt om en fråga om framtiden reses både i och utanför det här huset. Vad blir nästa steg?

Moderata samlingspartiet tar helt avstånd från förslagen i de båda propositionerna. Förslagen i sin helhet med alla detaljer står i strid med vår principiella uppfattning om rätten för den enskilde att äga mark vilket inte — jag vill särskilt understryka det — behöver stå i strid med samhällets behov av mark eller planering. Den nuvarande lagstiftningen är fullt tillräcklig för detta.

Vi anser att beredningen av förslagen är bristfällig, ändringarna har inte varit föremål för remissbehandling, en betydande rättsosäkerhet uppkommer och avgörandena på lokal nivå riskerar att ytterligare politiseras eller byråkratiseras. Jag yrkar således bifall till reservationerna i civilutskottets betänkanden 26 och 27, där mitt och herr Adolfssons namn återfinnes.

Vi har skarpt kritiserat de olika förslagen i såväl partimotioner som under utskottsbehandlingen. Jag har också varit starkt kritisk i mitt anförande, och mina kolleger kommer senare att vara lika kritiska. I utskottsbetänkandet nr 27 beträffande expropriationslagstiftningen står vi enbart för avslagsyrkandet i reservationen 1 b. Såvitt jag förstår kommer den reservationen att falla. I den fortsatta voteringen anser vi oss emellertid, herr talman, beredda att i andra hand rösta för en del av de övriga reservationerna, även om vi inte i alla delar ansluter oss till motiveringarna.

Under detta anförande övertog herr tredje vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr WERNER i Tyresö (vpk):

Herr talman! Jag kan börja med att trösta herr Wennerfors med att säga att det inte är något särskilt stort kliv mot socialisering vi tar här i dag om utskottsmajoritetens förslag bifalles. Men jag är å andra sidan klar över hur ni från moderata samlingspartiet tillsammans med Sveriges villaägareförbund kommer att gå ut i propagandan. Jag har exempel på här hur ni går ut och talar om fortsatt marksocialisering och skrämmar villaägarna med att den nya lagen kommer att skapa otrygghet och rättsosäkerhet.

Till skillnad från de tre föregående talarna anser vi att regeringens

förslag i propositionen 122 är ett framsteg jämfört med gällande lagstiftning. Tomträttsinstitutet ges ett starkare förord, och kommunerna ges bättre möjlighet att längre fram köpa mark utan att betala ersättning för den markvärdestegring som beror på samhällets utbyggnad. Men det helt avgörande är ändå vilka åtgärder man nu vidtar för att ge kommunerna möjligheter att slippa betala för den värdestegring som är beroende av samhällets åtgärder. Där är vi inte lika optimistiska som regeringen.

Regeringen vill på nytt framställa sina förslag på det sättet att man nu äntligen skapar instrument, som gör det möjligt att rå på vinst- och spekulationsintressena och skapar vägar för att överföra marken i kommunernas ägo samt drar in markvärdestegringen till samhället.

Så är det nu inte. Innan jag går in på den frågan kan det vara motiverat med en återblick. 1950-talet och kanske särskilt 1960-talet blev folkomflyttningens decennier. Markvärdena i expansionskommunerna och särskilt i storstadsregionernas kärnor rasade i höjden som aldrig tidigare. Kommunernas möjligheter att rå på de privata spekulationsintressena blev inte större utan tvärtom mindre. Den allt långsiktigare planeringen i form av dispositionsplaner, generalplaner och regionplaner ger klara anvisningar om till vilket ändamål marken skall användas. Där kommunerna saknat resurser för markköp har de privata byggmonopolen – i de flesta fall med bankanknytning – trätt in.

Markvärdestegringen under hela efterkrigstiden har varit enorm, framför allt i storstäderna och främst i Storstockholms city. Professor Bo Södersten har gjort beräkningar som visar att taxeringsvärdet för all mark ökat från 11 miljarder kronor år 1945 till 67 miljarder år 1970. Det är en sexdubbling av markvärdena på 25 år. Det innebär en genomsnittlig årlig ökning på markvärdena med över 2 miljarder kronor. Vi har i vår motion nr 1513 exemplifierat de höga markpriserna i tätorternas kärnor, främst här i Storstockholm, och jag behöver inte längre uppehålla mig vid det.

Näringslivets byggnadsdelegation och andra profitintressen inom mark- och byggnadsbranschen brukar i olika sammanhang hänvisa till att råmarkspriset betyder mycket litet på hyrorna. Det är nu en sanning med mycket stor modifikation och helt beroende på var byggnationen äger rum. Ju närmare storstädernas kärnor man kommer desto större betydelse har markpriset för byggnadskostnaderna. Det kan inte bestridas ens utav Näringslivets byggnadsdelegation och andra "intressenter" på området.

Vår motion är egentligen alltför välvillig mot förslagen i regeringens proposition. Vi har i motionen sagt att regeringen söker låsa dagens höga markvärden. I realiteten beror ju markpriset helt på när en kommun begär expropriation. Vid expropriation skall den värdestegring som beror på samhällsutbyggnaden tio år före ansökan om expropriation räknas bort. All värdestegring fram till den 1 juli i år skall ersättas. Det finns inga garantier för att man ens drar in den värdestegring som inträffat efter den tidpunkten. Allt blir beroende av när kommunerna begär expropriation. Presumtionstidpunkten flyttas hela tiden framåt. Jag tror inte regeringens förslag får någon större betydelse för att pressa ned markpriserna de närmaste åren. Det måste förflyta lång tid innan värderingsreglerna och

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

presumtionstidpunkten får någon större effekt. Det blir under mycket lång tid detsamma som med den nuvarande lagen om förköpsrätt för kommunerna. Kommunerna får förvärva marken bara de betalar det höga markpris som är överenskommet.

Det är en svaghet i regeringens förslag när man i stort sett nöjer sig med att ta upp frågan om kommunernas möjlighet att förvärva mark för kommande tätortsbebyggelse. Man undviker i stort sett den stora frågan om problemen med de minst sagt höga markpriserna framför allt i storstädernas centrala delar. Vi är tveksamma om det räcker med en expropriationslagstiftning för att komma till rätta med de problemen.

En av förutsättningarna för att kommunerna skall kunna genomföra en bostadspolitik med klar social inriktning är att de på ett effektivt sätt kan påverka markdisponeringen. Särskilt viktigt är det i kommuner som genom den snabba inflyttningen till tätorterna expanderar mycket snabbt, eftersom expansionskommunernas bostadsplanering blir alltmer långsiktig.

Erfarenheterna hittills har visat hur otillräckliga de nuvarande instrumenten och resurserna har varit när det har gällt för kommunerna att bedriva ett samhällsbyggande enligt den målsättning som bl. a. skisserades i arbetarrörelsens efterkrigsprogram, där man talade om att tomtmarken skulle kommunaliseras och läggas under tomtträtt och hyreshusen gradvis överföras i samhällets ägo. I dag, mer än 25 år sedan dessa riktiga krav formulerades, kan vi konstatera att vi har inte kommit särskilt långt, även om vissa åtgärder som jag sade har vidtagits för att underlätta för kommunerna att förvärva och äga mark nödvändig för samhällsutbyggnaden. Vi har visserligen fått lagen om förköpsrätt för kommunerna, möjligheter till vissa markförvärvslan har införts liksom möjligheter för kommunerna att låna för att underlätta upplåtelse av mark med tomtträtt. Men hela tiden har det varit halvheter som i verkligheten inte har fått den betydelse som man har velat påskina att dessa åtgärder skulle få. Det förslag om ändringar i expropriationslagen som vi nu diskuterar ändrar inget i detta helhetsomdöme.

I sammanfattningen av Byggnadsarbetareförbundets utredning "Bygg 70" konstateras dock helt riktigt att trots de senaste årens lagstiftning, som har givit kommunerna de tekniska möjligheterna att föra en aktiv markpolitik, har inte tillräckliga möjligheter skapats. De finansiella svårigheterna måste lösas. Man skriver bl. a.: "De nuvarande möjligheterna är helt otillräckliga." Det är ett omdöme som jag helt vill instämma i.

En av huvudorsakerna till dessa problem är att såväl exploateringsmark som det äldre fastighetsbeståndet ligger i privata händer. De samhällseliga — framför allt kommunala — strävandena till långsiktig utbyggnadsplanering försvåras genom tvånget till dyrbara och tidsödande förhandlingar med privata ägare till mark och fastigheter, stundom så långdragna att fastigheten har hunnit byta ägare en eller flera gånger och starkt stigit i pris innan köpet är avslutat.

I landets expansionsområden — där Storstockholm intar tätplatsen — är möjligheterna till spekulationsvinster så stora att kommunerna ofta inte kan delta i priskapplöpningen beträffande begärliga områden. Detta förhållande uppmärksammades också av 1963 års markvärdekommitté

som skrev följande: "Man är i den allmänna diskussionen väl medveten om att markvärdestegringen väsentligen är en effekt av samhällets utveckling samt att prisuppgången på mark orsakar beaktansvärda utgiftsökningar både för den enskilde och för samhället." Markvärdekommittén lade fram tre förslag: 1) att kommun erhåller förköpsrätt till fastighet inom sitt område, 2) att gällande regler om tomträtt i vissa avseenden ändras och 3) att reglerna om realisationsvinstskatt på jordstyckningsrörelsen revideras.

Vad hände sedan? Ja, år 1967 antogs en lag grundad på markvärdekommitténs förslag. Den ansågs då av föredragande departementschefen statsrådet Kling "komma att erbjuda en godtagbar lösning av markvärdestegringens problem". Erfarenheterna har väl redan visat att detta antagande icke har infriats, bl. a. på grund av följande förhållanden: Förköpslagen medger inte någon prisförhandling mellan kommun och säljare. Kommunen är tvingad att betala det pris som överenskommits mellan köpare och säljare. Man kan heller inte genom förköpslagen framtinga ett önskat markförvärv vid viss tidpunkt utan träda in först när ägaren är beredd att avhända sig marken.

Den kommunala förköpsrätten innebar dock trots allt en seger för en viktig princip nämligen om det allmännas "förstfödsrätt" till mark för bebyggelse, men lagstiftningen är behäftad med avsevärda brister, vilket motiverar allvarliga tvivel på att denna lag skall kunna bli ett instrument av avgörande betydelse för en lösning av kommunernas markfrågor och problemet med den oförtjänta markvärdestegringen. Det är orimligt med en kommunal förköpsrätt så konstruerad att kommunerna bara får överta mark på de villkor som gjorts upp mellan köpare och säljare. Det är vidare otillräckligt med en markvinstbeskattning med vilken man endast till en del kan dra in den värdeökning som ett markområde genomgått till följd av samhälleliga insatser. Otillräckligheten kan exemplifieras med följande bild från det läge Nacka stad hamnade i för några år sedan när Wallenberg fann det förenligt med sina intressen att sälja en del av sitt markbestånd – inte till kommunen utan till två privata byggnadsföretag. Köpesumman uppgavs till 20 miljoner kronor, ett pris som var betingat av de förberedande investeringar staden gjort, eftersom man i god tro räknat med att köpa området. Hade förköpslagen funnits vid den tidpunkten, hade kommunen kunnat träda in som köpare – men till vilket pris? Jo, till det pris som överenskommits mellan Wallenberg och de privata byggfirmorna och som i avgörande grad var betingat av stadens egna förberedande investeringar.

Kommunernas bristande resurser för långsiktiga markförvärv ger fortfarande fritt fram för de stora privata byggkoncernerna med bankerna bakom ryggen att förvärva stora markområden, vilket i sin tur ger dem möjlighet att påverka miljöutformning och sociala funktioner. Hela produktionskedjan – mark, byggande, bostadsmaterialproduktion och finansiering – sluts i privat regi.

Kommunernas svårigheter att hävda sig mot enskilda, stora markintressenter är inte mindre i saneringsområdena inom stadskärnorna. Jag vill erinra om de hutlösa priser som exempelvis Stockholms stad tvingats betala vid expropriation av fastigheter i City i Stockholm. Man har i

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

något fall tvingats betala upp till 6 500 kronor för en kvadratmeter mark. Det kommer att fordras åtskilliga miljoner kronor innan vi kan kalla den här staden för vår stad - om sådana priser fortfarande skall få tas ut.

Flera liknande exempel kunde anföras liksom exempel på hur kommuner avhänder sig mark till privata byggbolag, vilka genom exploateringsavtal också blir de som utan konkurrens skall svara för produktionen av bostäder och servicecentra. Vad som i detta sammanhang är ur vår synpunkt ytterligt betänkligt är att markaffärer enligt det sista icke har begränsats till kommuner med borgerlig majoritet i de kommunala församlingarna. Vi får väl anta att i de fall det skett i kommuner med arbetarmajoritet detta varit betingat av otillräckliga ekonomiska resurser.

Därför är de slutsatser som dras om markpolitiken i Bygg 70 riktiga när det sägs: "All mark som erfordras för samhällsbyggande bör förvärfvas av kommunerna. Kommunernas markreserv bör motsvara ett tioårigt utbyggnadsbehov. Tomträtt bör vara den dominerande formen för kommunernas upplåtelse av mark för allt byggande." Det är helt riktigt enligt min mening. Det enda jag har något att invända mot är att tio år är alltför kort tid.

De åtgärder som genomförts i form av kommunal förköpsrätt samt möjligheterna till markförvärvs- och tomträttslån löser inte problemet. De ökade möjligheter till expropriering som nu föreslås innebär förbättringar men är otillräckliga.

I motioner väckta 1970 föreslog vår grupp en rad åtgärder för att öka kommunernas möjligheter att lägga upp en långsiktig markreserv och tränga tillbaka den privata markspekulationen.

Bl. a. framfördes idén om att komplettera förköpslagen med bestämmelser som ger samhället rätt att pröva det överenskomna markpriset vid övertagna köp. Krav framfördes vidare på skärpning av markvinstbeskattningen, så att den värdeökning marken genomgått genom samhälleliga åtgärder till fullo beskattas.

Vederbörande lagutskott nöjde sig i sitt utlåtande med att hänvisa till att man måste invänta erfarenheter av förköpslagens verkningar och tog inte ens upp till prövning den av vpk-gruppen framförda idén om inrättande av en markvärdesnämnd i varje län med rätt att nedsätta markpriset till skälig nivå.

Vidare upprepade vpk-gruppen vid 1970 års riksdag ett tidigare framfört förslag om det s. k. kommunala planmonopolets utvidgning, så att samhälleligt ägande av marken göres till förutsättning för att stadsplanläggning skulle kunna ske. Vi menar att en sådan lagbestämmelse på ett avgörande sätt skulle beskära möjligheterna till markspekulation. Mark som är nödvändig för bebyggelse skulle då förr eller senare överföras till det allmänna, till kommunerna.

Möjligheterna till oförtjänta markvinster skulle bli mindre. En sådan lagbestämmelse skulle vara ett medel för att hindra de stora byggkonsortiernas markköp. Tredje lagutskottet nöjde sig också den gången i sitt utlåtande med att hänvisa till beslutade åtgärder om förköpsrätt och tomtlän samt den nu föreliggande propositionen om ökade expropriationsmöjligheter för kommunerna.

I en annan motion hemställdes om utredning och förslag om att statliga län endast skulle ges till bostadsbebyggelse på samhällsägda mark. Förslaget viftades bort med motiveringen att konkurrensen mellan olika företagsformer bör bibehållas.

Denna konkurrens är mycket skenbar, då privatbyggmästarna när det gäller själva byggandet behärskar 90-95 procent av produktionen här i landet. Det är alldeles uppenbart att de starka privata koncentrationstendenserna inom byggnadssektorn måste mötas med långt effektivare åtgärder än hittills beslutade när det gäller att öka kommunernas markinnehav och möjligheter att styra utvecklingen mot en mera socialt inriktad bostadspolitik.

När man från det privata näringslivet och inte minst från representanter för de borgerliga partierna här i riksdagen så ofta och så länge i olika sammanhang talar om nödvändigheten av att bibehålla konkurrens mellan olika företagsformer, bortser man från att konkurrensen sätts ur spel, främst genom affärsbankernas direkta inflytande över byggnadsindustrin, inte minst dess första led, nämligen markköpen och markförvärven.

Ni vet ändå att markägandet förbinds med monopol på byggandet — då är det inte tal om den allena saliggörande konkurrensen längre.

Från Näringslivets byggnadsdelegations sida — ett representativt organ i detta sammanhang för de privatkapitalistiska intressena — formulerar man detta byggnadsmonopol som en självklar rätt för en markinnehavare. I polemik mot den nya expropriationslagen säger man så här: "Kommunens principiella företrädesrätt till tätbebyggelsemark berör naturligtvis starkt byggnadsindustrin. Markinnehav ger inte längre något skydd för rätten att bygga och förvalta hus. Kommunen kan om den så önskar byta ut ett exploaterande företag mot ett annat." Man talar om "rätten att bygga och förvalta hus". Med vilken rätt? Jo, med pengarnas rätt! Det är den enda rätten.

Vårt parti anser att det inte är en dag för tidigt att man begränsar denna självtagna rätt och inleder en politik som syftar till att begränsa de privata vinstintressena på detta område.

Om nu 1960-talet blev det decennium då bankernas direkta inflytande över byggnadsindustrin ökade mycket starkt, är det desto mer angeläget att 1970-talet blir det decennium som begränsar detta inflytande och inleder en politik där samhället övertar den ledande rollen i samhällsutbyggnaden.

Vi har i vår motion hävdats att de principiella utgångspunkterna för en sådan politik och för markpolitiken måste vara:

1. Kommunerna skall äga all mark för i första hand bostadsbyggande och serviceändamål i såväl kommande som befintlig tätbebyggelse. Privatägda flerfamiljshus överföres gradvis i kommunernas ägo.

2. Kommunalägd mark upplåtes endast mot tomträtt. Detta skall gälla även vid markupplåtelse till industrier samt för villor och bostadskooperativa företag.

3. Ersättningen för markköp måste pressas ned under dagens höga markvärden främst i tätorternas centrala delar.

4. Värdestegringen på mark, som är ofrånkomlig i det samhällssystem som vi lever i, måste dras in till det allmänna. Kommunerna måste erhålla

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

förmånliga markköp.

Vi har sagt att avgörande steg på vägen för att förverkliga dessa målsättningar är att endast samhällsägda mark får stadsplanläggas och att statliga lån endast beviljas till sådana hus som byggs på samhällsägda mark. Vi menar också att en sådan ändring av förköpslagen måste göras så att samhället ges rätt till prövning av det överenskomna markpriset vid övertagna köp och att särskilda markvärdesnämnder tillsätts i varje län samt att en skärpning sker av markvinstbeskattningen.

Dessa målsättningar kan bara uppnås om man slår in på principiellt nya vägar. Den värdestegring på mark som skett under efterkrigstiden och särskilt under 1960-talet, då vårt land genomgått en mycket snabb och från kapitalets synpunkt lönsam storstadstillväxt, bör jämföras med kommande värdestegring enligt propositionsförslaget och alltså inte ersättas vid expropriation i annat fall än då markägaren kan bevisa att värdestegringen är ett resultat av andra orsaker än samhällets åtgärder och utbyggnad. Det kan inte anses strida mot rättsmedvetandet att sådan värdestegring och förmögenhetsökning dras in utan ersättning.

Det undantag som görs i propositionen om särskild ersättning för fastighet, som i huvudsak nyttjas för att bereda bostad åt ägaren och denne närstående, bör i princip godtas. Det är ett rimligt krav att en enskild villaägare vid expropriation får en ersättning som möjliggör för vederbörande att skaffa likvärdig bostad. Denna ersättning bör inte betraktas som markersättning utan som en social kostnad. Undantag bör givetvis i detta sammanhang göras för ersättning för stora lyxvillor.

Genom att bestämma markersättningen vid expropriation så, att den markvärdestegring som inträffat efter den 1 januari 1960 – och som är beroende av samhällets åtgärder – dras ifrån vid värderingen öppnas bättre möjligheter att uppfylla målsättningen att överföra marken i kommunernas ägo. Tillsammans med kreditstyrning och väsentligt ökade anslag till länefonden för kommunala markförvärv samt en plan för tätbebyggelsemarkens och de privata flerfamiljshusens successiva överförande i kommunernas ägo öppnas möjlighet att inom överskådlig tid förverkliga de målsättningar som ställdes upp redan i arbetarrörelsens efterkrigsprogram.

Jag ber att få yrka bifall till de vid utskottets betänkande nr 27 fogade reservationerna 8 b och 11 av herr Engström

Herr BERGMAN (s):

Herr talman! Jag är väldigt tacksam för att så många av dem som har talat före mig och pläderat för reservanternas synpunkter direkt har vänt sig till de två statsråd som finns här och som har var och en sin proposition till behandling. Det gör det lättare för mig, eftersom den materia som vi behandlar är besvärlig. De lagtekniska termer som den uttrycks i är svårhanterliga, och det är inte lätt att hitta rätt i alla labyrintherna. Jag bortser då från herr Grebäcks och herr Tobés förmåga, som ju är oomtvistad i det sammanhanget. De har speciella kunskaper som vi andra inte har och som gör det lätt för dem men så mycket svårare för oss andra. Därför är man tacksam att det finns statsråd till hands som kan hjälpa oss lekmän att klara ut begreppen.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Det är också skönt att notera att vi nu har återvänt till gammal miljö. Efter en dag med helt andra konstellationer här i huset kommer vi nu tillbaka till de trygga och lugna förhållanden som rådde förr, där moderata samlingspartiet har sin ståndpunkt och mittenpartierna tillsammans är tveksamma.

Utskottsbehandlingen av propositionerna 118 och 122 har alltså haft det goda med sig att vi fått en viss klarhet om var partierna står när det gäller att använda våra markresurser. Kraven på att markutnyttjandet planeras bättre, så att vi inte gör oss av med oersättliga värden, blir egentligen intressanta först när vi får se vilka planeringsbefogenheter som man vill ge samhället.

En del av bilden är klar: moderaterna har ställt sig helt utanför de framåtsyftande bedömningarna och fortsätter att konservera värderingar som allt färre ansluter sig till. Den enda trösten är väl att tänka sig hur moderaterna några decennier framåt i tiden här i kammaren – om vi då är här eller på Helgeandsholmen – kommer att kämpa för att behålla resultatet av de reformer som vi i dag, hoppas jag, skall genomföra.

Redan år 1947 beslutade riksdagen utan större vändor att samhället skulle bestämma var och i vilken tidsordning tätbebyggelse skulle få ske. Då civilministern i år föreslår att tätbebyggelsebegreppet skall preciseras på ett sätt som ger det större räckvidd blir det annat ljud i skällan från moderaternas sida. Man nedkallar socialiseringsspöken, hämtade ur det förgångna, man målar upp bilder av hur det grymma samhället roffar åt sig sparmedel från strävsamma medborgare. Vad är det egentligen fråga om? Vad är det som har gjort att moderaterna har fått i gång en så hård agitation just i markfrågan?

Svaret är egentligen givet; det framgår alldeles klart av de konkreta ställningstaganden som har gjorts. Det vore rätt märkligt om socialdemokraterna i utskottet – i det här sammanhanget också tillsammans med en kommunist – skulle vilja socialisera marken med hjälp av center- och folkpartiröster. Detta är nämligen en bild av verkligheten, om man får tro moderaternas argumentering. Det moderaterna egentligen slår vakt om är markvärdena – vilka de än är och hur de än har uppkommit. Markäganderätten är från deras synpunkt helig och given av någon allsmäktig instans innan demokratin var införd i det här landet. Med en sådan utgångspunkt kan man göra affärer i miljö och i naturvård. Den som har lagfart på en fastighet bör kunna få göra vad han vill med den. Om de andra – allmänheten alltså – också vill komma fram till en badstrand, till en vacker utsikt, till ett fritidsområde, så kan den möjligheten vara till salu – till marknadsmässiga priser.

Det ligger, tycker jag, något av en motsägelse i att moderaterna inte protesterade då man antog planeringsrätten för tätbebyggelse år 1947. Dagens aktivitet i en uppföljningsfråga tycks tyda på att moderaterna har glidit mer till höger. Hur som helst – moderaterna har bekänt färg, och därmed har de läst sina positioner också i den allmänna miljödebatten. Moderaternas krav i den debatten blir då en läpparnas bekännelse.

Det vi nu har att votera om i anledning av propositionen 118 är om vi inom ramen för den nuvarande lagstiftningen skall söka oss en provisorisk lösning, som ger samhället planeringsbefogenheter i något större utsträck-

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

ning än hitintills. Alla partier utom moderaterna är alltså ense om att vi måste göra det och att vi måste göra det nu. Den fysiska riksplaneringen behöver -- som civilministern vid något tillfälle har sagt -- ett skyddsnät för att hindra fortsatt markspekulation. Det är två delförslag det gäller: Vidgningen av tätbebyggelsebegreppet och provisoriska strandskyddsförordnanden. På hela huvudlinjen står moderaterna emot alla övriga partier.

När moderaterna söker efter omskrivningar av sina verkliga skäl att säga nej till de partiella reformerna säger de också att en partiell reform måste ligga i linje med en mer total reform. Ja, det var just vad vi tyckte när vi hade frågan uppe i utskottet, och det har vi givit uttryck åt i utskottsmajoritetens ställningstagande. Alla kan vi väl vara överens om att proposition nr 118 ligger i linje med 1947 års beslut. Det är ju fråga om en komplettering. Och inte som herr Tobé -- naturligtvis mycket skämtsamt -- uttryckte, ett försök från utskottets socialdemokrater att mästtra vår i hans och även mina ögon mycket snälle, kunnige och skicklige civilminister, som i dessa frågor har synpunkter vilka tydligen röner rätt allmän sympati.

Utskottsmajoriteten slår fast att de konflikter som 1947 ansågs ha betydelse endast i fråga om tätbebyggelse nu också måste gälla glesbebyggelse. I själva sakfrågan får man instämmande från mittenpartiernas sida. När majoriteten sedan drar den logiska slutsatsen av detta och beställer en lagstiftning till 1972 års riksdag vill mittenpartierna inte vara med, då skjuter de den kalken ifrån sig och hänvisar till bygglagutredningen. Det är klart att ett rent besked inte kan serveras de halvmoderata väljarna -- och de lär ju finnas -- inom centern och folkpartiet. Man tvär sina händer och sätter kanske i många fall sitt hopp till att reservationen 1 b kommer att falla i voteringen. Jag skall för min del inte vara så hård mot mittenpartierna för den här balansaktens skull. I stället sätter jag -- tills vidare i varje fall, eftersom jag tycker mig ha anledning till det -- ett visst hopp till att i varje fall centern med det fortsatta miljöengagemang som man har visat skall få tillräckligt självförtroende så att man kanske redan nästa år förs ansluta sig till de förslag som vi nu, hoppas jag, kommer att beställa av regeringen. I annat fall framstår ju argumenteringen i miljövärdsfrågorna i rätt konstig dager.

Detaljreservationerna till betänkandet nr 26 fordrar inte några särskilda kommentarer från min sida, som jag tidigare sade. Möjligen kan några ord sägas om reservationen 4, som tycks bygga på ett missförstånd. Om man delar den mening som uttrycks i reservationen, nämligen att byggnadsnämnderna bedömer det nya tätbebyggelsebegreppet riktigt, så kan det knappast vara något fel om man för ordningens skull också skulle slå fast att tillkommande bebyggelse inom ett visst område måste anses som tätbebyggelse. Dispensmöjligheterna finns ju kvar. Bedömningen har inte skärpts. Det man vinner är att sökanden på förhand vet att han måste söka dispens. Ett sådant förordnande kanske också påskyndar en planläggning.

Förslagen om ändrad expropriationslagstiftning har -- märkligt eller naturligt nog -- gett upphov till samma åsiktsspektrum hos de borgerliga partierna. Ton i ton -- om man får säga så -- med den mörkblå horisonten långt borta står moderaterna och ser marksocialiseringen komma. Mer

centralt placerade står center och folkparti och två sina händer i väljarnas åsyn för att när så behövs kunna säga: "Vi har inte gjort det."

Till moderaterna skulle jag vilja säga — det är kanske onödigt men jag vill ändå göra det — ett tröstens ord, och jag hoppas att jag blir trodd. För min del har jag ingen tanke på att det skall genomföras en total marksocialisering fastighetsvis och med hjälp av expropriationslagen. Däremot ser jag här möjligheter att ge kommunerna ett bättre utgångsläge för att planera och genomföra sin tätortsutbyggnad med hjälp av de nya förslagen. Och så långt är väl också centern och folkpartiet med.

I huvudsak rör debatten om expropriationslagen propositionen ställd mot uppskovsyrkanden och moderaternas avslagsyrkande. Det är i varje fall så yrkandena framställdes i motioner och reservationer.

Uppskovsyrkandena från centern och folkpartiet går ut från två påståenden. För det första borde förslaget ha gått ut på remiss. För det andra borde det ha tagits upp först i samband med reglerna om förfarandet — alltså nästa år. Jag kan inte hjälpa att jag tycker att det här är undanflykter. När man ser folkpartiets andrahandsyrkanden blir man ännu mer styrkt i en sådan tanke.

Det påstås alltså att propositionen borde ha remitterats därför att den innehåller nya förslag. Vad är det som är nytt jämfört med utredningen? Lagrådet ansåg att det var två saker som var nya — expropriationsföresättningsreglerna och presumtionsregeln. Det är svårt att visa att någonting i fråga om föresättningsreglerna för expropriation kan vara nytt. Reserverna i den utredning som föregått propositionen — bl. a. herr Grebäck — har ju där väldigt utvecklat sina tankar om hur man borde knyta an till förköpslagens bestämmelser. Argumenteringen var tydligen så bra att t. o. m. propositionen slår fast den anknytningen som en huvudregel. I tomträtsfrågan finns det väl inte heller någon mer utredning att föra in i bilden. Kvar står presumtionsregeln. Visst är den ett nytt grepp på ämnet. Men — handen på hjärtat: Är det ändå inte samma gamla fråga om hur man skall undgå att ersätta markvärdestegring på grund av samhällsutbyggnaden, samma gamla fråga om hur man bär sig åt då ekonomiska intressen går isär? För mittenpartiernas del innebär uppskovsyrkandet konststycket att sitta på två stolar samtidigt. Då kan man säga att man i och för sig gillar intentionerna — och det har man ju sagt — men man råkar inte för att markpriserna stiger långsammare än beräknat då man sedan sätts åt av vissa markägande väljare med förväntningsvärde i blick.

Sambandet med förfarandereglererna har inte heller preciserats. Propositionen innebär en delreform av precis samma karaktär som herr Grebäck och jag tror även herr Lundström var med om att förorda i expropriationsutredningen. Varför gick det då att föreslå delreformer men inte nu? Snarare borde det gå bättre nu eftersom vi ju i alla fall har ett förslag att tillgå i fråga om förfarandereglererna.

Och det var inte av en händelse, herr Tobé, som vi fick det förslaget på vårt bord. Det var vårt ambitiösa sekretariat som i samma ögonblick som promemorian var offentlig förskaffade oss den och gav oss exemplar. Vi fick alltså inte förslaget "av en händelse" i den mening som man lägger in i en sådan formulering. Vi har inte haft att behandla förslaget om förfarandereglererna i och för sig, men vi har haft tillgång till det och

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

kunnat sätta oss in i de tankar som där finns.

Moderaternas avslagsförslag är mera konsekvent och en given uppföljning av markspekulationsintressena. Moderaterna har också mer eller mindre klart påstått att nu sätts rättssäkerheten i fara och att propositionen går på gränsen till vad grundlag och internationella deklarationer tillåter. Det måste ändå vara ett önsketänkande. Man är så övertygad i sin tro på markäganderättens okränkbarhet att man läser grundlag och konventioner på ett, modernt uttryck, vinklat sätt. Klart är att expropriation efter allmängiltiga lagregler är tillåten enligt, såvitt jag begriper, alla jämförelsetexter – både äldre och nyare, både svenska och internationella.

I fråga om sakinvändningarna mot förslaget är tomträttsexpropriationen först aktuell. Invändningarna går på två linjer. Den ena är att regeln är onödigt därför att den ger inget nytt. Den andra är att regeln nu utvidgats och ger möjlighet att t. ex. exproprierar mark för kommunala jordbruk på tomträtt. Mot den första huvudinvändningen kan sägas att när nu regeln inte betyder något nytt är den väl inte farlig ens från mittens synpunkt. Man går ju med på den vidgade huvudregeln med förebild i förköpslagen. Att regeln finns som självständig expropriationsgrund har den förtjänsten att det framhåller tomträttens fördelar – fördelar som också mittenpartierna har strukit under.

Det andra ledet – att regeln rent formellt ger grund för annat än vad den avsetts för – är bemött i propositionen. Detta ger i sin tur ledning för tillämpningen, ett lagmotiv, och borde därför lugna de oroliga.

Sedan bör jag väl också i det här sammanhanget erinra om att de särskilda förutsättningarna i 111 § för expropriation av tätbebyggd mark inskränker också tomträttsexpropriationen. Det har sagts i propositionen, i betänkandet och i många andra sammanhang men måste tydligen upprepas.

Kärnfrågan rör självfallet pengar också den här gången, dvs. ersättningsberäkningen enligt presumtionsregeln. Men kärnfrågan gäller också, på ett annat sätt uttryckt, hur man skiljer den ena typen av värdestegring från den andra. T. o. m. moderaterna har sagt sig kunna godkänna att värdeökning som beror av samhällsinsatser inte skall ersättas, om man bara kan slå fast vad det rör sig om. Poängen i sammanhanget är att hitta en metod som skiljer de goda pengarna från de dåliga. Det är klart att man i och för sig skulle kunna tänka sig att försöka göra den här särskilda utredningen beträffande all värdestegring som uppkommer efter innevarande år. Det är också på det sättet som regeln fungerar de första 10–15 åren. Orsaken till att vi inte har ansett oss kunna följa kommunisternas princip är självfallet att ju längre period man tar upp till analys, desto svårare blir det att göra analysen. Det är inte bara tidsavståndet som sådant som är en svårighet, utan också ändringarna när det gäller fastighetens skick kan bli många, och de är svåra att bedöma. Å andra sidan gäller det att i analysen också få med värdehöjningen före expropriationsansökan; spekulationerna grundläggs ju ofta på ett tidigare stadium. Den period som föreslås i propositionen täcker, efter en tid, båda önskemålen och tillstyrks därför av utskottsmajoriteten.

Från centern och folkpartiet tycks det inte ha riktats några särskilda

anmärkningar mot att parterna som huvudregel likställs i bevishänseende. Det faktum att regeln kallas för presumptionsregel kan måhända ha ingivit föreställningen att kommunen först skall sitta passiv i målet och sedan avvakta att markägaren fullgör en total bevisskyldighet för varje öre han vill ha utöver ingångsvärdet. Det är en missuppfattning av vad presumtionen gäller. Det sägs också i propositionen att beviskraven måste anpassas till svårigheterna att få fram en utredning. Presumtionen gäller det som inte kunnat utredas med de nämnda beviskraven. Har det inte utretts att hela värdeökningen beror på annat än förväntningar om ändrad markanvändning, så skall resten anses bero på expropriationsföretaget och sålunda inte ersättas.

Det är visserligen svårt att på förhand sätta upp en katalog med olika fakta som kan antas vara orsak till en värdeökning. Propositionen innehåller en del exempel, betänkandet några andra. Såvitt jag förstår blir inte tillämpningen så märklig som man vill göra gällande, om man bara håller de grundläggande begreppen i minnet.

I den framför allt moderat inspirerade pressdebatten har egnahemsägarna—villaägarna skjutits i förgrunden. Det är klart att det är tacksamt. De är så många att det taktiskt lönar sig bäst om man kan sprida oro i de leden. Det har man tydligen tidigare erfarenheter av. Det sägs att nu lever man otryggt i villaområdena; om kommunen vill socialisera villorna och upplåta dem med tomträtt, så är det bara att säga till. Jag vill därför ta om påpekandet att inom tätbebyggt område räcker inte grundkraven. Kommunen måste mer konkret ange vad det är för åtgärder man vill genomföra och visa att de i princip är aktuella inom de närmaste två decennierna. Inom tätbebyggt område har det dessutom förutsatts att kommunerna som hittills undviker att exproprierar egnahemsfastigheter, om det finns andra alternativ. På den punkten ser jag ingen skillnad, herr Tobé, mellan utskottsmajoritetens förslag och reservationen 3 i civilutskottets betänkande nr 27. Reservationen är alltså överflödigt. I fråga om ersättningsarna har egnahemsägarna dessutom fått en särskild garanti för att ersättningen skall ge möjlighet till likvärdig bostad. Denna del av skrämselfpropagandan tycks ha skändligen misslyckats, om man får tro de senaste yttringarna av den.

Reservationen 2 i civilutskottets betänkande nr 27 är folkpartisterna ensamma om, och den gäller frågan om markägarens rätt att hindra expropriation genom att erbjuda sig att bygga enligt plan. Såvitt jag förstår är reservationen med de inskränkningar som görs inte så skild från majoritetens förslag. Det bör dock göras helt klart, som också sker i majoritetens skrivning, att kommunens förtursrätt är obetingad och att kommunen inte skall behöva förhandla sig igenom det övertag i fråga om bygg- och förvaltningsvillkor som markägandet innebär. Det är ett övertag som kommunen har och måste ha, om den skall kunna genomföra saneringsprogram och andra större företag.

Slutligen tar kommunisterna i en reservation upp expropriationen i ett mera totalt sammanhang. Mycket som sägs är självklarheter. Det behövs pengar för att exproprierar och de allmänna målen duger inte som handlingsprogram.

Det är ändå inte särskilt meningsfullt att här och nu konstatera detta

på nytt. Pengarna måste under alla omständigheter sättas in i ett budgetsammanhang, konkreta program måste i konkurrens med andra anspråk byggas upp utifrån de förvärvsbehov som av kommunerna anses mest aktuella. Kommunernas egna ambitioner måste bli avgörande och stimuleras i stället för att ledas in i klart preciserade krav. Sådana krav kan knappast utformas helt lika för de skilda orter som finns i landet. Det finns därför inte anledning nu för riksdagen att ansluta sig till reservationen 11 sådana som yrkandena där preciseras.

Jag tror att jag har talat i 25 minuter som jag hade för avsikt trots att det stod 30 på listan. Men det var en sak som herr Wennerfors sade som gjorde mig kolossalt förbryllad, och jag ber honom därför försöka förklara det. Det var det han sade om lagrådet som hade fått eller haft 14 dagar till förfogande för att behandla det här. Var det att betrakta som en kritik mot lagrådet, att det har slarvat med behandlingen, att det har bara tagit 14 dagar på sig, eller vad var det herr Wennerfors menar? Det var inte exakt det antalet dagar, men det må vara hur det vill med det. Det vore emellertid intressant att få veta av herr Wennerfors, om han är kritisk mot lagrådets sätt att sköta sitt värv.

Med det anförda vill jag, herr talman, yrka bifall till civilutskottets hemställan i dess betänkanden nr 26 och 27.

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Herr talman! När vi från moderata samlingspartiet beskyller socialdemokraterna för att socialisera får vi tillrättavisningar. Man säger: "Det här är inte alls frågan om socialisering utan det här är ju en rent praktisk fråga, som vi håller på med. Ni har alldeles missuppfattat det här."

Man glömmar plötsligt vad som står i partiprogrammet. Herr Bergman gör även detta nu. Han talar vidare om att vi försöker nedkalla socialiseringsspöken och liknande. Men, herr Bergman, vi uppfattar verkligen det här som ett ytterligare steg i socialistisk riktning, och vi uppfattar detta vara ett rätt stort steg. Att sedan herr Werner i Tyresö anser att det är ett litet steg förstår jag fuller väl. Han skulle vilja ta utomordentligt mycket längre och mera genomgripande kliv.

Men, herr Bergman, taktiken är ju gammal. Herr Bergman minns lika väl som jag hur Per Edvin Sköld som handelsminister 1938 sade att "så genomförs socialismen stegvis utan att man tänker därpå". I en tidskriftsartikel 1942 skrev Georg Branting: "Låt oss genomföra socialisering på en omväg utan att alls röra vid äganderättens yttre skal." Och Gunnar Sträng sade 1969, när han undervisade de sina i Katrineholm: "Av gammalt har jag den uppfattningen att man skall socialisera när det är nödvändigt att göra det, men man skall inte prata om det på gator och torg." Det är väl detsamma som herr Bergman nu försöker. Man skall inte prata för högt. Det är bara en fråga om det praktiska.

När herr Bergman talar om den mark som markägaren förfogar över säger herr Bergman, att denne kan göra vad han vill med den. Ja, det är ju det som ligger i själva markäganprincipen. Men om vi utvecklar resonemanget och ser på den markägare som vill hjälpa till med bebyggelsen i kommunen, finner vi att han plötsligt får veta att nu skall kommunen expropriera marken. Han säger: "Ja, men jag tänker ju bygga

exakt efter era intentioner och era planer." Då svarar kommunen: "Det bryr vi oss inte om; vi skall ur principiell synpunkt ha den här marken." Detta, herr Bergman, är inte bara en markpolitisk fråga, utan det är även en näringspolitisk fråga. Ni går in och ändrar konkurrensförhållanden. Det är utomordentligt allvarligt, och det skapar osäkerhet för dem som vill hjälpa till att bygga ut i samhället.

Herr WERNER i Tyresö (vpk) kort genmäle:

Herr talman! Bara ett par ord till herr Bergman!

Herr Bergman säger att expropriation som ett allmänt mål i ett mer totalt sammanhang inte räcker eller ett handlingsprogram: pengarna måste komma fram, och det måste sättas in i sitt rätta sammanhang. Det är just det vi vill, och det var därför jag hänvisade till vad man sade i arbetarrörelsens efterkrigsprogram 1944. Jag hävdar att regeringen gjort väldigt lite för att nalkas dessa mål.

Gällande expropriationslagstiftning går tillbaka till 1949. Den socialdemokratiska tidskriften "Vår väg" skrev i nummer 4 1949: "Enskilda fastighetsägare har kunnat bromsa upp en rationell utvidgning av bebyggelsen och spekulanter har genom markköp i områden, som närmast syns komma i fråga för tätbebyggelse, gjort utvidgningen onödigt kostsam." Tidskriften fortsatte: "Det verktyg, som kommunerna behöver för att kunna rå på dessa bekymmer har nu åstadkommits genom den nya expropriationslagstiftningen, som 1949 års höstriktsdag behandlade som sitt sista stora ärende."

I dag är väl alla – kanske t. o. m. i denna kammare – överens om att 1949 års ändring i expropriationslagen inte blev något vapen för kommunerna att rå på de stora spekulanterna vare sig dessa redan var markägare eller köpte mark mitt framför näsan på kommunerna.

Jag sade att en svaghet i regeringens förslag är att man tycks utgå från att kommunerna i huvudsak skall nöja sig med att förvärva mark för kommande tätbebyggelse. Man kringgår hela den stora frågan om de höga markvärdena i tätorternas, främst storstädernas, centrala delar.

Vad vi vill ha, herr Wennerfors, när vi talar om det stora klivet, är en lagstiftning som blir ett hjälpmedel att förverkliga de målsättningar som uppsattes i arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Det räcker därvid inte med expropriationslagstiftning. Ett överförande av tätbebyggelsemark och privata flerfamiljshus i kommunernas ägo fordrar naturligtvis betydande insatser. Vi har föreslagit att riksdagen skall uttala sig för att all mark för tätbebyggelse och alla privata flerfamiljshus skall överföras i kommunernas ägo, att riksdagen skall begära en plan för ett successivt genomförande härav och uttala sig för en sådan styrning av kreditgivningen och en ökning av lånefonden för kommunala markförvärv att de målsättningar vi angett kan uppfyllas.

Herr TOBE' (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag förmodar att det skall bli en sakbehandling av frågan efter statsrådets inträde i debatten. Till herr Bergman vill jag nu bara säga följande. Hans försvar för att tomträtt skall vara en självständig expropriationsgrundval är att det skulle innebära ett visst reklamvärde att

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

det stod där. Tomträdden skulle alltså omnämnas därför att den är ett mycket bra instrument. Det tycker jag också att den är. Men, herr Bergman, reklam är farlig, farlig – den kan kanske snart nog komma att beskattas.

Herr BERGMAN (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag delar herr Tobés värdering av debatten när han förmodar att det skall bli en saklig behandling av frågan när statsråden kommer upp. Det tror jag också!

Vi har ju, herr Wennerfors, diskuterat socialism några gånger i utskottet, och vi har väl flera sådana debatter att vänta. Däremot är det svårt att i ett replikskifte klara ut vad herr Wennerfors och jag menar med socialism – det är lite olika saker. Vad jag talade om var det propagandaspråk som högern för ut om att det är något slags förskräcklig socialism som vi skulle genomföra – tillsammans med centerpartiet och folkpartiet – eftersom de i stort sett delar våra värderingar när det gäller det som herr Wennerfors kallar marksocialism. Jag undrar vad det nu är för slags socialism.

Jag vill sedan notera att jag inte fick något svar från herr Wennerfors beträffande lagrådet. Vi skall klara ut detta, herr Wennerfors. Jag tycker att det är anmärkningsvärt om en anklagelse skall stå kvar mot lagrådet för att det har slarvat ifrån sig ett viktigt arbete. Det är en institution som vi skall uppskatta.

Till herr Werner vill jag säga att vad jag anförde var en målangivelse, men det duger inte som handlingsprogram. Handlingsprogrammet återkommer vi till, när vi har en konkret budgetbehandling.

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall nu svara på frågan beträffande lagrådet. Det är ingen speciellt stor fråga, herr Bergman. Jag hade alltså fått den nämnda uppgiften. Jag beklagar om den var felaktig.

I stället skulle jag vilja be herr Bergman svara på den fråga som jag ställde tidigare, nämligen beträffande handläggningen. Handläggningen från herr Lidboms sida får väl statsrådet själv svara för, men när det gäller handläggningen i utskottet hade man kunnat tänka sig en mycket mera demokratisk handläggning, dvs. att ärendet gått på remiss. Vad säger herr Bergman om det?

Vidare talade herr Bergman i sitt anförande om att vi på detta sätt skulle uppvisa ett mindre intresse för miljön. Vi anser att med den gällande lagstiftningen kan möjligheterna tillvaratagas att göra de insatser för miljövärden som krävs av oss.

Slutligen har jag helt klart för mig, herr Werner, att när kommunisterna får ännu större inflytande, om de nu får det, på regeringen eller kanske t. o. m. kommer in i regeringen, är det meningen att hela landet skall exproprieras.

Herr BERGMAN (s) kort genmäle:

Herr talman! En "demokratisk handläggning", säger herr Wennerfors. Jag är väldigt förvånad. Vad är det som har brustit i fråga om demokrati

vid detta ärendes behandling jämfört med alla andra ärendens behandling i riksdagen, i varje fall så länge jag har varit med, och det är länge det? Jag har inte varit med om att man har remitterat en proposition på det sätt som moderata samlingspartiet här har krävt. Det är väl det som skulle ha varit anmärkningsvärt och inte det sätt som vi har behandlat ärendet på.

Jag skall inte säga ett enda ord mer om lagrådet, eftersom herr Wennerfors har sagt att han kanhända byggde sina uppgifter på felaktiga upplysningar.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Jag tror att vi alla med glädje konstaterar det utomordentligt starka intresse som miljöfrågorna under senare år har blivit föremål för. Det beror naturligtvis på att människor i allmänhet har börjat inse att den mark vi trampar på, den luft vi andas och det vatten vi behöver till så många livsviktiga ting inte är oförstörbara rikedomar som vi kan handskas med hur som helst.

Hur vi hushållar med mark och vatten blir av avgörande betydelse för i vilken miljö vi och våra efterkommande skall leva. Även om vi bor i ett relativt glest befolkat land, har vi fått erfara att konkurrensen om mark och vatten i vissa delar av landet är och kommer att bli ännu mer besvärande. Detta är i första hand förhållandet vid våra kuster, där främst näringslivets och fritidsfolkets förespråkare allt oftare konkurrerar om samma områden.

Det har, såvitt jag förstår, under de allra senaste åren rått en stor enighet här i riksdagen om att vi behöver en fysisk riksplanering, en rikshushållning med våra mark- och vattentillgångar. När regeringen år 1966 uttalade sig för nödvändigheten av en sådan hushållning, mottogs detta visserligen med blandade känslor på många håll. Man såg en fysisk riksplanering blott och bart som ett uttryck för en lust hos dem som företrädde statsmakterna att centraldirigera samhällsplaneringen mera. Bara för några år sedan uttalade framstående borgerliga politiker sin bestörtning inför tanken på en sådan form av planering. Under den senaste tiden har kritiken från samma håll oftast riktat sig mot att vi inte redan har en sådan planering i funktion. Ett starkt växande intresse för miljöfrågorna har sålunda väckt insikten om nödvändigheten av att vi får denna bättre översiktsplanering och att samhället skaffar sig bättre instrument för att leda utvecklingen när det gäller hushållningen med mark och vatten.

Förberedelsearbetet för den fysiska riksplaneringen har under senare år pågått i civildepartementet. Vi står nu inför möjligheten att nästa vecka i en diger promemoria redovisa resultatet av detta förberedelsearbete. Till grund för arbetet ligger en omfattande inventering av de långsiktiga anspråken på mark och vatten från naturvårdens, näringslivets, rekreations- och fritidslivets intressen och av de resurser som svarar mot de här anspråken.

Med utgångspunkt från inventeringsmaterialet görs ett försök att tala om var olika intressen kolliderar eller kan väntas kollidera på längre sikt. I promemorian kommer att anges också vissa riktlinjer för hur de

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

kartlagda konflikterna kan lösas.

Huvuduppgiften för den fysiska riksplaneringen blir att mot varandra väga skilda anspråk, riktade mot naturresurser av riksintresse, för att söka främja en sådan hushållning med naturresurserna att vi får en utveckling i enlighet med de allmänna mål vi vill ställa upp för samhällsplaneringen.

Målsättningen bör enligt regeringens mening vara att vi skall söka skapa förutsättningar såväl för en gynnsam ekonomisk utveckling som för en god livsmiljö under så likvärdiga betingelser som möjligt för alla människor. Jag har åtskilliga gånger understrukit att den produkt som kommer ut av det här förberedelsearbetet inte är en färdig plan utan ett underlag för en allmän debatt före de definitiva beslutens fattande. Vi har fortlöpande redovisat det material vi fått fram genom behovs- och resursinventeringarna för att underlätta och stimulera den allmänna debatten. Självfallet bygger uppläggningsen av förberedelsearbetet på regeringens värderingar när det gäller målsättningen för samhällsutvecklingen. Men jag vill än en gång understryka att till de avvägningar som görs i promemorian och de förslag som nu kommer att läggas fram står regeringen obunden. Promemorian skall bli föremål för en omfattande remissbehandling och, som vi också hoppas, en bred allmän debatt. Först på hösten 1972 skall de slutgiltiga förslagen till formerna för en fysisk riksplanering underställas riksdagen.

Denna planering måste självfallet vara rullande. Man måste i utgångsläget tänka på att bevara handlingsfriheten så långt möjligt för en utveckling som vi i dag inte kan förutse men också för kommande generationers rätt att göra sina värderingar och sina avvägningar. Detta förutsätter i sin tur att vi försöker trygga ordentliga markreserver för olika användningsområden i framtiden.

Givetvis kommer man i promemorian också in på frågan om medel för att säkerställa den fysiska riksplaneringens intentioner – med andra ord hur vi skall kunna föra den aktiva miljöpolitik som allt fler människor vill ha och vilka instrument samhället behöver för att leda utvecklingen i den riktning medborgarna uttalar sig för. Instrumenten måste huvudsakligen bestå i en väl avpassad lagstiftning och i en ändamålsenlig organisation av de samhällsorgan som har att befatta sig med frågor om dispositionen av mark- och vattenresurser.

Vad är det då för möjligheter samhället behöver för att säkerställa den fysiska riksplaneringens intentioner? En sammanfattning kan göras i tre punkter.

Det behövs möjligheter att reservera mark för det rörliga friluftslivet och naturvårdens behov. Det behövs möjligheter att få till stånd en – främst med hänsyn till de behoven – lämplig lokalisering av fritidsbebyggelsen. Det behövs möjligheter att reservera mark för att styra lokaliseringen av industrier av betydelse ur riksplaneringssynpunkt och som kan ha en miljöförstörande effekt på omgivningen.

Självfallet står samhället i dag inte helt utan sådana möjligheter. I vissa avseenden är emellertid lagstiftningen i dag bristfällig och organisationen mindre ändamålsenlig med hänsyn just till de intressen som den fysiska riksplaneringen skall tillgodose. Det är främst tre punkter man kan peka på som brister. Vi har inte ett tillräckligt smidigt och effektivt samspel i

planeringsprocessen mellan centrala, regionala och lokala organ. Samhällets befogenheter att bestämma över lokaliseringen av glesare bebyggelse är i och för sig begränsade. Beslut om lokalisering av industri som är av betydelse för markhushållningen kan inte alltid träffas på ett tillräckligt tidigt stadium och på grundval av en tillräckligt allsidig bedömning.

Lagstiftningsarbetet i anslutning till den fysiska riksplaneringen får bedrivas i tre etapper. Den första etappen omfattar de åtgärder som bör träda i kraft när riksplanepromemorian presenteras. Den andra etappen omfattar de åtgärder som bör kunna träda i kraft samtidigt med riksdagsbeslutet hösten 1972. Den tredje etappen representeras av de definitiva lösningar på planlagstiftningens område som bör bli ett resultat av bygglagutredningens arbete.

Liksom all annan fysisk planering kan den fysiska riksplaneringen utlösa risker för markspekulationer. Redan det material som presenteras i december kan komma att skapa förväntningar om att vissa områden i landet skall kunna få en mera lukrativ användning i framtiden med motsvarande markvärdestegringar som följd. Ändringarna i expropriationslagstiftningen bör vara ägnade att motverka sådana oförtjänta markvärdestegringar. Jag skall inte gå närmare in på expropriationslagstiftningen, eftersom synpunkterna för och mot det förslag som riksdagen har att ta ställning till i det sammanhanget kommer att närmare belysas av statsrådet Lidbom.

Men riksplanematerialet kan utlösa också en annan typ av spekulation. Den fysiska riksplaneringen kan sägas innebära signaler om att vissa hänsyn måste tas vid markanvändningen. Skall vi kunna garantera sådana hänsyn måste samhället ha möjligheter att hävda dem. Det är inte troligt att markägarna själva alltid kommer att ta dessa hänsyn. Snarare måste man väl räkna med att signaler om sådana hänsyn kan utlösa en motsatt aktivitet från markägarnas sida. Erfarenheterna visar att möjligheterna för den enskilde att tjäna pengar på att exploatera mark ofta får ta över hänsynen till miljön, om inte samhället har medel att hävda miljöintressena.

Samhällets viktigaste instrument att bestämma om var och i vilken tidsordning bebyggelse får komma till stånd är det kommunala planmonopolet. Det ger samhället möjlighet att freda områden från bebyggelse och där bebyggelse bör komma till stånd åstadkomma en lämplig lokalisering av bebyggelsen och en lämplig exploateringsgrad. Det ger också samhället möjligheter att verka eller sörja för att anordningar för gemensamt behov kommer till stånd. Det kan gälla grönområden, lekplatser, parkerings- eller båtplatser, vatten- och avloppsanläggningar. Det här följer av byggnadslagens bestämmelser om detaljplanläggning. Detaljplankravet omfattar emellertid bara s. k. tätbebyggelse. När det gäller annan bebyggelse, glesbebyggelse, är samhällets möjligheter att i god tid sörja för en ändamålsenlig utveckling med nuvarande definition av tätbebyggelsebegrppet begränsade.

Det har i sin tur redan nu och sedan länge på många håll lett till en planlös utveckling av bebyggelsen, som inneburit slöseri med mark och naturvärden och lett till problem på grund av att behovet av anordningar för gemensamma ändamål inte blivit tillgodosett i tid. Genom den

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

Ändringar i byggnads- och expropriations- lagstiftningen

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

justering av tätbebyggelsedefinitionen som föreslås i propositionen får nu samhället stöd för möjligheterna att föra en aktiv miljöpolitik inom områden där efterfrågan på mark är i stigande. Tillsammans med en utvidgad byggnadslovsplikt och en möjlighet att meddela provisoriska strandskyddsförordnanden bör den här reformen också skapa förutsättningar att motverka en från miljösynpunkt olämplig bebyggelseutveckling inom områden, som i riksplanematerialet pekas ut som särskilt värdefulla från det rörliga friluftslivets och naturvårdens synpunkter och som fördenskull bör skyddas mot olämplig bebyggelse. Den förstärkta expropriationslagstiftningen ger möjligheter att förhindra att kapitalstarka intressen kan försäkra sig om de mest åtråvärda markområdena för att göra spekulationsvinster som dyrt skulle få betalas av samhällets övriga medborgare.

Hela det lagstiftningspaket som vi diskuterar i dag är det skyddsnet som regeringen ansett vara absolut nödvändigt att lägga ut om man vill motverka att riksplanematerialet, när det publiceras, blir en orienteringskarta för markspekulanter. Men det är också avsett att freda från bebyggelse sådana områden som bör vara tillgängliga för alla människor som behöver en bit natur att ströva i eller tillgång till en badstrand. De inventeringar som har gjorts inom ramen för förberedelsearbetet för en fysisk riksplanering har visat att för friluftsliv och rekreation värdefull mark har börjat bli en knapphetsvara i vissa delar av vårt land. Det får inte vara så att samhället i brist på befogenheter mer eller mindre passivt ser på hur de bästa naturområdena tas i anspråk för bebyggelse av några få människor. Samhället måste få effektiva möjligheter att ta ansvaret för en hushållning med dessa värdefulla områden så att alla kan få sina intressen tillgodosedda. Visserligen kan det väl sägas att både Andersson och Pettersson, om de bara har att se till sina egna intressen, vet var de bäst skall placera sin fritidsstuga. Men när de goda lägena börjar tryta då måste vi ta hänsyn till varandra. Då måste vi hjälpas åt att planera så att det blir utrymme för både fritidsbebyggelse, semesterbyar för dem som inte önskar eller har råd med en egen stuga, campingplatser och ett rörligt friluftsliv. Andersson och Pettersson bör inte ensamma få lägga beslag på mark som skulle kunna bli till glädje för många fler människor som annars tvingas tränga ihop sig på en sämre bit av stranden eller får det bäst belägna strövområdet avskuret av Anderssons och Petterssons fritidsstugetomter.

Motiven för en fysisk riksplanering vilar på denna grundsyn om samhällets ansvar för allas rätt till en god miljö. Denna principiella syn på samhällets ansvar ligger också till grund för bygglagutredningens direktiv i arbetet på en ny planlagstiftning.

Herr Tobé tyckte det var litet synd att utskottets majoritet hade mästrat civilministern i den meningen att man redan nu hade velat uttala en principiell ståndpunkt beträffande behovet av en planläggning i framtiden. Jag upplever det uppriktigt sagt icke som att man mästrar mig, eftersom den ståndpunkt som jag har intagit i den här frågan framgår redan av de direktiv som bygglagutredningen har att arbeta med. Jag kan ha stor förståelse för att man, när man ställs inför en partiell reform, tycker att det kan vara rimligt att få pröva om den partiella reformen och

dess innehåll ligger i linje med vad som i det här sammanhanget kan väntas av den lagstiftning som vi slutgiltigt skall få.

Att civilutskottets majoritet redan nu önskar slå fast principen att utnyttjande av mark för glesbebyggelse förutsätter en bedömning från samhällets sida och att det sålunda tillkommer samhället att avgöra var och när glesbebyggelse får ske, hälsar jag för min del med stor tillfredsställelse. Det var ju moderaternas motion som var ett av upphoven till detta ställningstagande, eftersom man ju i den motionen ifrågasatte propositionen med hänvisning till att man inte kunde veta om den här dellagstiftningen låg i linje med den blivande reformen.

Det uttalande som har gjorts, och som jag hälsar med tillfredsställelse, är helt i linje med direktiven för bygglagutredningen, och ett sådant uttalande av riksdagen underlättar självklart det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Herr Tobé kunde inte förstå hur dessa frågor över huvud taget kopplade till den fysiska riksplaneringen. Jag är för min del litet förvånad över det, därför att jag ju vet att herr Tobé är ganska väl införstådd med uppläggningsen av arbetet för den fysiska riksplaneringen. Om jag inte minns alldeles fel, herr Tobé, har herr Tobé vid något tillfälle till mig ifrågasatt om det inte fanns risk för att man, när man nu presenterade detta riksplanematerial första gången, skulle kunna få en markspekulation som konsekvens. Jag minns att jag svarade vid det tillfället att vi skall sörja för att vi får sådana instrument redan i samband med presentationen att vi kan motverka sådana risker.

Det finns anledning stryka under att den befogenhet, som samhället behöver ha enligt den lagstiftning som nu civilutskottet begärt beträffande glesbebyggelsen, inte skall användas för att hindra att fortsatt glesbebyggelseutveckling kan komma till stånd. Som civilutskottet sagt är glesbebyggelse för stora delar av landet en lämplig bebyggelseform. Vad det gäller är i stället att få till stånd en utveckling även av sådan bebyggelse att den inte kommer i konflikt med andra väsentliga intressen, intressen som det alltid måste vara samhällets uppgift att värna. Jag syftar då främst på det rörliga friluftslivets och naturvårdens intressen. Det är ju inte fråga om att åstadkomma någon detaljplanläggning över hela landet för att klara dessa frågor, men det är fråga om att försöka ge en bedömning mot bakgrunden av översiktliga planer för att bättre kunna sörja för att man inte genom en oreglerad glesbebyggelse förstör naturvärden och försvårar planering som man vet att man måste få i fortsättningen.

När det gäller dessa viktiga frågor står riksdagen inför möjligheten att ta ställning till två huvudlinjer. Striden står mellan å ena sidan socialdemokratins uppfattning att mark och vatten är gemensamma tillgångar som även ägarna – vi kommer utan tvekan även i fortsättningen att ha ett privat ägande av mark och vatten – skall bruka *under hänsyn* till alla medborgares bästa. För socialdemokratien är det vidare självklart att inte kapitalstarka intressen eller några få enskilda skall få möjligheter att göra sig stora vinster på de många medborgarnas bekostnad genom att kunna förvärva välbelägen mark och utan andra insatser än att sälja marken vid lämpligt tillfälle göra sig en förmögenhet. Den inställningen

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

Ändringar i byggnads- och expropriations- lagstiftningen

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

står mot moderata samlingspartiets inställning, som omsatt i praktiken ger följande konsekvenser: fri konkurrens om mark, de bästa bitarna och den bästa miljön åt människor som har råd att betala, fritt fram för kapitalstarka intressen att genom markspekulation göra sig vinster på de många medborgarnas bekostnad.

Jag tvekar inte att påstå att de åtgärder, som regeringen har föreslagit och kommer att föreslå när det gäller dessa frågor, lägger grunden för den hushållning med mark och vatten som är en av våra angelägnaste samhällsplaneringsfrågor just nu, kanske den fråga som kommer att få den mest avgörande betydelsen för hur vårt land skall komma att se ut i framtiden.

Jag måste säga att inga kritiker har gjort mig lyckligare än de borgerliga riksdagsmän som i miljödebatter som vi haft här hårt markerat det ansvar som måste ankomma på samhället, i första hand på staten när det gäller den fysiska riksplaneringen men självfallet också på kommunerna när det gäller detaljplanläggning och annat, för att en effektiv hushållning med våra mark- och vattenresurser skall komma till stånd. Detta har markerats hårt i våra debatter av företrädare för alla de tre borgerliga partierna, således även för moderata samlingspartiet. Jag har faktiskt glatt mig åt detta, eftersom jag räknat med att deras heta engagemang i dessa frågor skulle underlätta en bred samling i riksdagen kring åtgärder som krävs för att en fysisk riksplanering skall bli meningsfull och som är nödvändiga för att samhället skall kunna ta det ansvar man så hårt markerar att samhället har för vår miljö.

Nu står vi inför möjligheten att gå från ord till handling. Då säger moderata samlingspartiet nej. Samhället skall hållas tillbaka i dessa frågor. Jag har självfallet — det vill jag gärna säga — räknat med att centerpartiet och folkpartiet, som så många gånger rest så utomordentligt starka krav på samhället i sin miljöpolitiska aktivitet, skulle komma att stödja regeringens förslag. Jag utgår ifrån att man inom folkpartiet och centerpartiet, även om man intagit en avvaktande hållning till initiativen från utskottets socialdemokrater med avseende på det fortsatta arbetet med bygglagstiftningen, i princip delar den socialdemokratiska inställningen. Det har i varje fall framgått av inläggen i denna debatt. Jag utgår ifrån att varken centerpartisterna i civilutskottet med herr Grebäck i spetsen eller folkpartisterna med herr Tobé i spetsen har någon annan uppfattning än socialdemokraterna om de principer för det fortsatta arbetet på planlagstiftningen som utskottets socialdemokrater vill att riksdagen redan nu skall lägga fast.

Ty det är väl inte så att man håller på att backa ut från de ambitioner man redovisat i sina miljöpolitiska program? De krav man hitintills ställt på en aktiv miljöpolitik nödvändiggör den lagstiftning socialdemokraterna i utskottet begär. Jag måste säga att jag också hade räknat med att man såväl från folkpartiet som från centerpartiet skulle vara beredd att försöka hålla markspekulanterna stängda. Mot bakgrunden av den reservation som avlevererats i expropriationsfrågan känner jag emellertid nu ett visst tvivel på detta. Jag är förvånad över att man inte förstår de risker som offentliggörandet av riksplanepromemorian kan innebära för markspekulation, om vi inte genomför dessa åtgärder.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Det är väl inte så att folkpartiet på nytt är på väg att försätta sig i sin gamla situation, dvs. att vankelmodet tar överhanden när det verkligen gäller? Det är väl inte heller så att centerpartiet också i denna fråga är angeläget om att inte avlägsna sig alltför långt från de nya bundsförvanterna i moderata samlingspartiet? Man börjar, som kanske herr Fälldin kan förstå, vara litet misstänksam på den punkten. Det är väl inte så – jag utgår från att herr Fälldin lyssnar, eftersom han skall delta i debatten – att vi även i mark- och miljöfrågorna får uppleva ett nytt framträdande av de tre borgerliga partiledarna, där herr Fälldin kommer att uttölka något gemensamt uttalande, i vilket vissa eftergifter gjorts åt moderaternas reaktionära syn på dessa ting?

Jag bara frågar, herr Fälldin, och jag förmodar att vi kan få ett svar när herr Fälldin senare uppträder i debatten.

Hur som helst, herr talman, även om det förefaller mig som om beslutsamhetens friska rodnad i miljöpolitiken på sina håll börjar gå över i något av eftertankens kränka blekhet, är jag övertygad om att miljöopinionen i dag är så stark att det betydelsefulla steg i riktning mot en annorlunda ordning i fråga om hushållandet med mark och vatten som vi från socialdemokratins sida nu är beredda att ta skall stödjas av den övervägande delen av svenska folket.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill ta upp till bemötande vad statsrådet Lundkvist har sagt som ansvarig för civildepartementet och propositionen 118. De utflykter han gjort in på expropriationsområdet tänker jag inte uppehålla mig så mycket vid.

Den oro som statsrådet Lundkvist har uttryckt för att centerpartiet av någon anledning skulle gå ifrån sin målsättning när det gäller miljöpolitik och markpolitik är helt obefogad. Vår inställning till dessa frågor framgår ju ganska klart av vårt ställningstagande i civilutskottet, där vi närmast har stött statsrådet Lundkvists egen uppfattning. Jag vet inte om det är för att ge statsrådet råg i ryggen som de socialdemokratiska ledamöterna i utskottet har begärt, att riksdagen skall göra ett uttalande om att planläggning skall gälla för all mark som skall bebyggas – således också för glesbebyggelsemarken. Vi reservanter har dock funnit detta onödigt, ty därom kan man ju läsa i direktiven till bygglagutredningen, och det tycker vi är fullt tillräckligt i det här fallet. Vi räknar med att bygglagutredningen skall följa direktiven och så småningom prestera ett förslag och att det därför inte behövs någon pekpinne från riksdagens sida.

I det här fallet har statsrådet fått vårt stöd och borde kunna vara belåten med det. Herr Lundkvist behöver knappast något besked från vår partiledare, var han står i dessa frågor. Jag tror att jag har tillräckliga fullmakter att betyga, att då det gäller miljöpolitiken så kommer vi att stå för den inställning, vi i så många sammanhang har deklarerat.

Men en sak kommer vi antagligen att få diskutera i framtiden. Statsrådet sade att samhället måste styra utvecklingen, och jag har fullt klart för mig att det yttersta ansvaret för utvecklingen när det gäller miljöpolitik och markpolitik måste samhället ha. Men sedan uppstår

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

frågan, på vilken nivå besluten skall fattas. Skall man centralisera och byråkratisera beslutsprocessen, eller skall man flytta ut den på det kommunala planet? I den frågan kommer centerpartiet och socialdemokraterna kanske inte att ha samma uppfattning. Hur det blir därmed får vi se, när promemorian om riksplaneringen, bygglagutredningens betänkande osv. föreligger. Men vi kommer att hålla fast vid vår decentraliseringslinje.

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Lundkvist motiverar, som vi tidigare har hört, brådskan med den riksplaneskiss som skall presenteras nästa vecka med att han är orolig för markspekulation. Jag vill upprepa att jag anser detta vara överdrivet. Dels är det ju här fråga om en anspråksplan, dels anser jag att den gällande lagstiftningen lägger hinder i vägen för eventuell markspekulation.

Jag nämnde tidigare och kan nämna det igen att för industrilokalisering krävs det i dag detaljplanering. Miljöskyddslagen har också regler för den miljöstörande industrin, och i naturvårdslagen finns det både tvångsregler och ersättningsregler. Så herr Lundkvists oro är betydligt överdriven. Vårt intresse och vårt engagemang för miljöfrågorna tillgodoses väl så bra med den lagstiftning som finns, och jag vill återigen påminna om att om det på vissa punkter behövs ytterligare möjligheter, så är det ju de två sittande utredningarna som skall ge oss besked därom.

Herr TOBE (fp) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Lundkvist tog upp frågan om hur jag kunde säga som jag sade beträffande nödvändigheten av att nu fatta principbeslut om att all glesbebyggelse i princip skall undergå planmässig behandling. Det är ju på det sättet att det som utskottsmajoriteten föreslagit inte har någonting att göra med vad statsrådet Lundkvist säger, utan vi stöder vad statsrådet Lundkvist efter, som jag hoppas, moget övervägande beslutat lägga fram proposition om. Vad utskottsmajoriteten kommer med är en beställning i det som statsrådet kallar för andra etappen, alltså angående det som skall hända i höst. Vi vet ingenting om innehållet i det paket som skall presenteras i nästa vecka. Härom dagen sade man att det var 400 sidor, nu skall det vara 500 sidor, och senare kommer väl även förslag till lagstiftning. Det blir ett paket som innehåller en mängd olika saker eller i varje fall flera olika saker. Skall då ett utskott som inte har en aning om vad som kommer att finnas där göra en beställning på en enda liten punkt som inte har med nuläget att skaffa. När planskissen läggs fram i nästa vecka, då har vi statsrådets förslag att utgå i från, och det har vi stött. Det samtal vi hade om dessa saker ändrar ingenting i fråga om min inställning till detta. Förslaget gör alltså den nytta som jag hoppas det skall göra och som statsrådet också hoppas på.

Statsrådet nämnde något om det kommunala planmonopolet. Jag tycker att det är underligt att åberopa det. Man har alltså rätt att planera tätbebyggelse, man har rätt att bedöma om det rör sig om tätbebyggelse eller inte, men när det gäller glesbebyggelse, ja då skall Kungl. Maj:t besluta enligt förslaget i 87 §. Jag tycker att det är att gå åt fel håll.

Dessutom skulle jag vilja råda civilministern: använd inte alltför ofta och inte den 16 december heller, när förslaget skall presenteras, uttrycket att riksplaneringen skall vara "rullande". "Rullande planering" ger inget som helst anseende åt planeringen. Det är ett uttryck som man inom fackmannakretsar har slutat att använda. Man omprövar sin plan allt efter som nya omständigheter kommer till. Man skall inte gå till riksplaneringsgruppen eller vad den nu skall heta och fråga: Hur långt har ni rullat i dag? Kan vi komma igen i morgon och fråga hur långt ni har rullat? Vad har ni för ståndpunkt i dag? Ståndpunkterna kan inte växla från timme till timme, utan de måste slås fast vid vissa tillfällen. Det kan kallas för rullande, men använd inte det uttrycket, det är mitt råd.

Slutligen vill jag säga att det inte bör råda någon tveksamhet beträffande folkpartiets engagemang i miljöpolitiken.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Jag är självfallet tacksam om herr Tobé som fackman sörjer för att de tekniska begrepp som jag använder är så klara att också fackmännen förstår vad jag menar. Men jag utgår ifrån att ingen fackman tror att avsikten är att denna typ av planering skall rulla från timme till timme. Jag kan försäkra herr Tobé att det kommer att framgå av promemorian hur materialet på denna punkt skall hanteras.

Jag konstaterar med stort intresse att herr Grebäck säger – och det fäster jag stort värde vid – att man räknar med att det lagförslag som skall komma via bygglagutredningen skall följa de direktiv som bygglagutredningen fått. Jag har fattat det så att herr Tobé är av samma uppfattning. Då konstaterar jag – och jag har på den punkten förtroende för mittenpartiernas representanter i civilutskottet – att de för sin del i dag i och för sig är klara med denna principiella ståndpunkt och att det bara är moderaterna som inte visste hur de vill ha det. Härigenom blev det alltså klarlagt att detta delförslag ligger i linje med den planlagstiftning som uppenbarligen också centerpartiet och folkpartiet vill ha. Detta är utomordentligt värdefullt att kunna fastställa i dag.

Då frågar herr Grebäck varför jag är misstänksam mot centerns partiledare och vill höra detta också från honom. Jag menar trots allt att mot bakgrunden av det som utspelats under den senaste tiden kan det vara värdefullt för oss att få veta hur det blir även på denna punkt, om vi har att emotse något nytt samlat utspel med eftergifter åt den reaktionära linje som moderaterna företräder eller om han kanske här i dag är beredd att säga ifrån att man inte vill ha med moderaternas synpunkter att göra när det gäller miljöpolitiken.

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag har också läst bygglagutredningens direktiv, och jag står helt bakom dem. Vad jag vände mig mot var att herr statsrådet sade att majoriteten i utskottet hjälper till att förhindra den markspekulation som skulle kunna bli följden av att en plan läggs fram nästa vecka. Utskottets uttalande gör varken till eller från; det är statsrådets proposition, som vi reser vanter har ställt oss bakom, som gör att vi i någon mån kan förhindra sådan spekulation.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Om vi nu skall tala om rullande planer vill jag säga att vad man verkligen vill ha är handlingsberedskap när avgörandena skall träffas. Det är dit vi skall komma. Det är bättre att också kalla det för handlingsberedskap än att hålla på att rulla och rulla.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Lundkvist skall inte dra för stora växlar på mitt uttalande. Det är inte samma sak att ta ställning till direktiv som till en proposition eller ett utredningsresultat. Jag vill se vilka förslag från utredningen som direktiven leder till. Så småningom hoppas jag att de blir remissbehandlade — det är inte alltid det händer — och att de därefter återkommer i form av proposition till civilutskottet. Om jag då skulle råka sitta med i utskottet, får jag då också tillfälle att vara med och granska förslagen och se hur man tänker sig utnyttja marken. Det kan ju vara fråga om ett helt system av regler som skall tillämpas beroende på de lokala förutsättningarna på olika håll i landet.

I princip är jag anhängare av att samhället måste kontrollera hur vi skall använda våra naturresurser, men jag vill först se förslagen innan jag utlovar vilken ställning jag kommer att inta.

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Lundkvist säger att vi i moderata samlingspartiet inte vet hur vi vill ha det. Jag förstår inte hur statsrådet kan påstå något sådant. Det framgår klart av handlingarna att vi gått på avslagslinjen. Vi tycker att det är väsentligt att vänta på vad de sittande utredningarna kan föreslå. Dessutom anser vi att den gällande lagstiftningen är fullt tillräcklig. Det gör nu inte socialdemokraterna, utan de kör friskt över den ena utredningen efter den andra. I detta sammanhang kan jag påminna om att man har kört över en parlamentarisk utredning, nämligen naturvårdskommittén. Det måste ju vara besvärligt för den utredningen att få veta vad den skall fortsätta med. Man har helt enkelt tagit från utredningen de intressanta och inte minst de kontroversiella frågor som den hade att pröva.

Herr Lundkvist försöker den ena gången efter den andra att binda upp mina vänner i folkpartiet och centerpartiet. Jag noterar att herr Grebäck sade ifrån att statsrådet Lundkvist inte kan dra för stora växlar på hans uttalande.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Om jag har uttryckt mig på det sättet att jag sagt att moderaterna inte vet hur de vill ha det är det naturligtvis fel, det medger jag gärna. Visst framgår det mycket klart av reservationerna vad moderaterna vill. De vill inte ha någon utveckling i den riktning som det föreföll mig att vi var överens med centerpartiet och folkpartiet om.

Nu blev jag litet fundersam, när herr Grebäck — sedan han i sitt första inlägg hade sagt att man väntar sig en lagstiftning enligt de direktiv som bygglagutredningen har fått — plötsligt ville vara betydligt försiktigare. Det ger mig goda skäl att med stort intresse avvakta vad herr Fälldin kan ha att säga på den punkten. Sprider sig vankelmodet så långt som till den

stabile utskottsordföranden herr Grebäck är det trots allt kanske fara å färde.

Så fackman herr Tobé än är lyckades han blanda ihop de två lagstiftningsåtgärderna. Han sade att det inte blir någon förstärkning av möjligheterna att förhindra markspekulation genom att man uttalar sig för den här principen för bygglagstiftningen, som utskottets socialdemokratiska ledamöter har gjort. Säkerligen är både de och jag medvetna om att just för dagen sker ingenting i det sammanhanget, eftersom det är en beställning för framtiden.

Vad jag sade var att det som sker om vi beslutar enligt propositionen, och det gäller även propositionen om expropriationslagstiftningen herr Tobé — jag är förvånad över att herr Tobé inte begriper betydelsen av den med tanke på risken för markspekulation när vi får riksplanematerialet — är att vi har genom de två lagstiftningsåtgärderna tillsammans det skyddsnät som enligt regeringens mening måste finnas samtidigt som det här materialet publiceras.

Herr tredje vice talmannen anmälde att herr Grebäck anhållit att till protokollet få antecknat att han inte ägde rätt till ytterligare replik.

Herr statsrådet LIDBOM:

Herr talman! Jag skall begränsa mig till den proposition som jag själv har signerat, men även den öppnar ganska vida mark- och miljöpolitiska perspektiv.

Propositionen om ändringar i expropriationslagstiftningen handlar om äganderättens gränser, men den handlar också om vem som skall bestämma över utformningen av boende- och fritidsmiljö. Skall besluten fattas öppet och i demokratisk ordning av kommunernas förtroendemän, eller skall planeringen ske i hemlighet och efter kompromisser med byggnadsföretag och andra större markägare? Den handlar vidare om vem som skall få tillgodogöra sig de värden som skapas när samhällen byggs ut och när den allmänna servicen förbättras genom statliga och kommunala investeringar. Skall dessa värden, dessa förmögenhetsökningar, komma skattebetalarna och samhället till godo, eller skall de gottskrivas dem som i exploaterings- och spekulationssyfte köper den mark som behövs för kommunernas utveckling?

På flera punkter måste innehållet i en ny expropriationslagstiftning bli beroende av de svar vi vill ge på dessa och andra liknande frågor. De svar som regeringen och utskottsmajoriteten ger går ut på att expropriationsmöjligheterna nu måste vidgas och att reglerna om ersättning till markägare vid expropriation måste ändras för att kommunerna skall kunna fullgöra sina uppgifter i samhällsplaneringen på ett riktigt sätt och för att vi så småningom skall komma till rätta med markspekulationen.

Låt mig sticka in ett par ord här för att genast klara ut ett missförstånd! Den som under de senaste månaderna har följt den delvis ganska hetsiga debatten i tidningar och på möten av olika slag om regeringens expropriationsförslag kan ha fått det intrycket att det här förslaget huvudsakligen har betydelse för villaägarna och deras trygghet. Han kan ha fått det intrycket att här står hela borgerligheten samlad till

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

försvar mot illasinnade socialister, som är ute på krigsstigen och skall ta ifrån villaägarna deras fastigheter och deras hopsparade slantar. Det är en sällsynt grov förvanskning av förslaget's innebörd, det är ett sällsynt osnyggt försök att blanda bort korten — med moderaterna och vissa industrikretsar som upphovsmän.

Det är inte de färdigbyggda villaområdena som är intressanta för en kommun som planerar för sin utveckling. Det är inte villaägarnas mark det är fråga om i det här sammanhanget. Det finns en och annan ägare av en villa, ett radhus eller en sommarstuga som säljer sin fastighet och tjänar en hygglig slant på affären — men det är honom väl unt. Det är inget samhällsproblem, det är inte det vi kallar markspekulation. Därför att vi ser saken på det här sättet innebär propositionen också att man i framtiden skall visa precis samma återhållsamhet som hittills när det gäller att exproprierar villafastigheter. Därför innebär propositionen att om man någon gång måste exproprierar en villafastighet, så skall villaägaren komma i åtnjutande av en absolut hundra procentig ekonomisk garanti. Han skall i den situationen vara garanterad att alltid få så mycket pengar att han kan skaffa sig en annan likvärdig bostadsfastighet.

Läget här i riksdagen efter utskottsbehandlingen är — om jag har läst betänkandet rätt — att alla partier utom moderaterna i sak godtar regeringens lagförslag såvitt det rör just villaägarna. Det gäller både utvidgningen av expropriationsmöjligheterna och ersättningsreglerna. Det skulle vara tacknämligt om mittenpartierna ville hjälpa till och bekräfta detta i debatten i dag, så att svenska folket får klart för sig att allt det här talet om den nya expropriationslagstiftningen som ett hot mot villaägarna är en helt sanningslös skrämselfpropaganda som inga andra i riksdagen än moderaterna vill ha att göra med. Jag utgår från att mittenpartierna kommer att lämna ett klarläggande på den här punkten.

Om man prompt skulle vilja peka ut några ägarkategorier som mer än andra kommer att beröras av expropriationsförslaget, finns det två som man kan nämna. För det första är det de företag och enskilda som köper och säljer mark i spekulationssyfte och för att tjäna grova pengar, för det andra de byggnadsföretag som lägger sig till med stora reserver av råmark. Att komma till rätta med de olika problem som dessa ägarkategorier skapar när de uppträder på marknaden är en central fråga för den här debatten.

Efter den här parenteser skall jag återvända till utgångspunkten. Men först ett par ord om bakgrunden till de av regeringen föreslagna ändringarna i expropriationslagstiftningen.

Kommunerna har sedan länge huvudansvaret för planering och samhällsbyggande på det lokala planet. Enligt byggnadslagen är det kommunerna som bestämmer vilken mark som skall planläggas för tätbebyggelse och när det skall ske. De befogenheterna ger kommunerna ett inflytande över markanvändningen. Men detta inflytande är inte tillräckligt för att kommunerna skall få full kontroll över att byggande verkligen kommer till stånd i rätt tid och på rätt plats och att samhällsinvesteringarna blir utnyttjade på bästa sätt. För det fordras att kommunerna också äger mark. Enligt de riktlinjer — eller det program — för markpolitiken som riksdagen fastställde år 1967 bör kommunerna

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

skaffa sig så stora markreserver att de får ett dominerande inflytande över de marktillgångar som behövs för samhällsutbyggandet under överskådlig tid. Kommunala markreserver har också i det sammanhanget anvisats som ett medel att bromsa markprisutvecklingen.

I dag är läget det att somliga kommuner har skaffat sig en god markberedskap. Men på andra håll är det sämre ställt. Som helhetsomdöme skulle jag vilja säga att de avgörande framgångarna för en aktiv markpolitik ännu ter sig avlägsna. Kommunerna har under senare år investerat sammanlagt ungefär 1 miljard kronor om året i markförvärv – ibland har det varit litet lägre siffror, ibland litet högre. Men dessa pengar har inte räckt. Markspekulationen och uppskörtningen av markpriserna har fortsatt. Markvärdestegringen gör att det blir allt svårare för kommunerna att köpa lämplig mark och få den kontroll de måste ha över nya boende- och fritidsmiljöer. Utvecklingen skapar en ond cirkel som vi ännu inte har lyckats bryta.

Det är inte svårt, om man tänker över sammanhangen, att finna orsakerna till att mark har blivit en attraktiv handelsvara. Sambandet med byggnads- och expropriationslagstiftningen är påtagligt. Varför? Markägande ger möjlighet att tillgodogöra sig värdeökning som beror på att tätorten rycker närmare eller på att kommunikationer och annan samhällelig service förbättras. Man kan alltså tjäna stora pengar på mark genom att köpa och sälja. Men detta är ändå inte det väsentliga. Det väsentliga är att markägande också är en väg till inflytande. Den som äger mark har byggnadsrätt – rätt att bygga utan konkurrens från utomstående. Om man, som byggnadsföretagen, har till yrke att bygga är det ingen liten fördel.

Den som äger mark kan också påverka kommunens planering: hur tätt husen skall ligga, vilka hustyper som skall väljas, vilken mark som skall reserveras för lekplatser, grönområden osv. De stora markägarnas – framför allt byggnadsföretagens – önskemål går ofta ut på en hårdare exploatering eller dyrare hustyper än kommunen skulle vilja ha. Det är inte så konstigt; det är i själva verket ganska naturligt, eftersom vinstintressen och företagsekonomiska synpunkter rimligen måste dominera i deras bedömning av planfrågor; ingen invändning mot det. Men det är kommunerna och inte byggnadsföretagen som har ett förstahandsansvar för bostads- och miljöpolitiken på det lokala planet.

I vissa fall kan för all del redan enligt gällande lagstiftning kommunen bryta ett motstånd från en markägare genom att tillgripa expropriation. Men expropriationsmöjligheterna är i dag begränsade, och med nuvarande regler är expropriationen tidskrävande och en mycket dyrbar affär. De stora byggnadsföretagen har naturligtvis inrättat sig efter den lagstiftning vi har, dvs. efter de möjligheter som expropriationslagstiftningen och annan marklagstiftning och planlagstiftning erbjuder. Genom att i god tid köpa strategiskt viktiga välbelägna markbitar på olika håll i landet säkerställer de sin produktion och sina sysselsättnings- och avsättningsmöjligheter. De har råd att betala höga markpriser. För dem har byggmonopolet på egen mark och utsikterna att kunna få påverka innehållet i kommunernas planer ett särskilt högt värde.

Det är inte heller svårt att få bekräftelse på att det förhåller sig så här,

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

om man ser litet till hur verkligheten ter sig, gör sig mödan att inhämta litet rapporter från fältet. Jag skall bara ta ett par tre exempel ur högen på vad rådande lagstiftning kan leda till.

Ett exempel hämtar jag från Jönköping. Där var för en tid sedan ett område som heter Strömsberg väldigt omstritt. Kommunen ville förvärva det; det var byggnadsföretag som ägde området. Kommunen fick förvärva en bit till sist, men det blev en dyr uppgörelse. Kommunen fick inte bara betala för marken utan dessutom godta en klausul som gav byggnadsföretaget garanti för att det under tio år framåt skulle få bygga 25 procent av kommunens nyproduktion av bostäder.

Vi kan vandra till Karlstad och se vad som hände där med en för övrigt ännu mycket aktuell affär. Det gäller ett skogsområde utanför staden som kommunen vill reservera för friluftsliv. Markägaren — ett byggnadsföretag med mark på många håll i landet för resten — har andra tankar och vill exploatera marken för villabebyggelse. Byggnadsföretaget är naturligtvis inte överdrivet roat av kommunens planer på ett strövområde och tar inte stor hänsyn till dem. I själva verket har byggnadsföretaget låtit kalhugga stora delar av det natursköna område som skulle bli Karlstads strövområde. Kommunen hade inga möjligheter att ingripa, eftersom den avverkning av skog som man genomfört i och för sig låg inom skogsvårdsstyrelsens föreskrifter och någon annan lagstiftning som gav kraft åt kommunens önskemål inte fanns.

Vi kan rycka ytterligare närmare i geografin — flytta nästan ända hit till Stockholm och ta Nacka. Det är ett känt fall där kommunen för fyra år sedan förklarade sig vilja förvärva ett stort markområde för att bygga ett nytt centrum. Det gick kommunen i förhandlingar om med markägaren. Kommunen lade ett bud — 8 miljoner kronor — och det budet byggde kommunen på de markpriser som var aktuella vid den tidpunkten när det gällde andra frivilliga affärer. Men det fanns flera som ville köpa marken av markägaren. Ett byggkonsortium bestående av två stora byggnadsföretag bjöd över och betalade inte 8 utan 23 miljoner för marken.

Det var 1967. Konsortiets önskemål om exploatering sedan man väl blivit markägare gick ut på att man skulle göra en ganska hård exploatering. Det var exproprieringsönskemål som kan sägas gå stick i stäv mot kommunens bostads- och miljöpolitiska ambitioner.

Den konflikten är alltså olöst. Nackaborna får vänta på sitt nya centrum.

Det anförda är inte några med stor möda framdragna exempel. Jag är övertygad om att en hel mängd exempel kan lämnas av åtskilliga kommunala bostadspolitiker i denna kammare. Och Nackaexemplet, som kanske är det mest slående, är inte unikt. I de expanderande regionerna i landet kan man hitta en oändlig mängd fall där byggnadsföretag plötsligt har betalat tre, fyra eller fem — ja, ibland tio gånger mer för ett markområde än som motsvarat de hittills tillämpade kvadratmeterpriserna på orten. Förväntningar om att mark skall komma att användas för tätbebyggelse brukar slå igenom mycket snabbt och kraftigt på priserna.

Däremot är man väl ute på litet mera osäker mark, om man skall försöka uppskatta den ekonomiska betydelsen av markvärdestegringen

totalt och samhällsekonomiskt. Sådana uppskattningar måste av flera skäl bli osäkra. Värden av de upplysningar man kan få begränsas också av att prisutvecklingen varierar mycket kraftigt inte bara mellan olika orter och regioner utan ofta också inom en och samma ort. Men så mycket kan jag väl ändå säga som att bara ett enda års markvärdestegring måste betyda miljardbelopp i förmögenhetsökning hos markägarna som kollektiv. Det är ingen siffra som jag nämner för att frammana indignation; den är bara ett mått på vad som hela tiden håller på att ske här i samhället. Och betydelsen av att vi tar itu med problemet kan man dock utläsa av en sådan studie i förändringarna.

Den redogörelse som jag här lämnat för förhållandena på markpolitikens område ger vissa anvisningar om var bristerna ligger i vår nuvarande expropriationslagstiftning och vilka reformbehoven är. Låt mig sammanfatta dem.

För det första måste kommunerna kunna bygga upp en långsiktig markberedskap. Det betyder att de måste kunna köpa — och då naturligtvis också exproprierar — mark för tätbebyggelse åtskilliga år innan en exploatering ännu är aktuell. Expropriation kan i dag inte användas på ett tillräckligt tidigt stadium.

För det andra måste kommunerna kunna bryta en markägares byggmonopol. Om kommunen inte litar på markägarens förmåga eller goda vilja när det gäller att bygga bra och till rimliga priser, så måste kommunen ha möjlighet att komma åt marken så att byggandet kan lämnas ut på entreprenad efter anbudskonkurrens. Med nuvarande regler är det inte möjligt att exproprierar mark bara för att man vill få till stånd en konkurrens i bygglaget.

För det tredje måste kommunen, när kommunens och markägarens äsikter går isär om exploatering och planinnehåll — och det inträffar gubevars ofta — ha det avgörande ordet. Med nuvarande expropriationsregler är det ofta markägaren som har övertaget.

För det fjärde måste kommunerna kunna planera öppet, och planeringsfrågorna måste kunna avgöras i demokratisk ordning efter offentlig debatt. Det är i dag ofta svårt att föra en öppen debatt på ett tidigt stadium, eftersom upplysningar om innehållet i framtida planer brukar kunna sätta fart på markspekulationen. Expropriationslagen borde här kunna vara till nytta, men det är den inte för närvarande. Lagens ersättningsregler är så konstruerade att även spekulations- eller förväntningsvärden ersättes, inte i princip men i praktiken. Det var kanske inte avsikten när lagen kom till, men ändå har den indirekt kommit att bli ett skydd för markspekulanten.

För det femte slutligen begränsar markspekulation och markvärdestegring kommunernas möjligheter att bedriva en aktiv markpolitik. Det blir dyrare att köpa marken, och man får mindre mark för pengarna. Och om den mark man köper blir för dyr, så drabbar det också kommunen och dess invånare — invånarna i deras olika egenskaper av skattebetalare, bostadskonsumenter osv. Även i dessa hänseenden är det brister i expropriationslagens ersättningsregler som ger sig till känna.

Det är alltså dessa brister och reformbehov, sammanfattade i fem punkter, som det handlar om, och det är på dessa punkter som

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

ändringarna i expropriationslagstiftningen nu sätts in. Nyheterna i propositionen gäller i första hand mark som skall användas för tätbebyggelse. Det är nya regler om expropriation som utgår ifrån att kommun skall ha ovillkorligt företräde till mark som behövs för kommunens framtida utveckling, det är nya regler om ersättning som utgår ifrån att spekulationsvärden som kan uppkomma i framtiden inte skall ersättas. Jag tror inte att jag här behöver i detalj redogöra för de olika delförslagen i propositionen. I de allra flesta stycken ansluter propositionen nära till expropriationsutredningens förslag. Men reglerna om expropriationsersättning i tätbebyggelse har fått en delvis annan konstruktion än den utredningen förordat. Det är väl i hög grad om detta som debatten kommer att handla, antar jag.

Den teknik som valts vid utformandet av ersättningsreglerna i propositionen för att eliminera spekulationsvärden innebär att man skall utgå från fastighetens marknadsvärde den 1 juli 1971. Den värdeökning som uppkommit efter den 1 juli 1971 skall ersättas bara i den mån ägaren kan visa att värdeökningen beror på annat än förväntningar om ändring i markens tillåtna användningssätt. I en eller annan form kommer kompensation att utgå för penningvärdeförsämringen efter den 1 juli 1971, men i princip innebär reglerna en omvänd bevisbörda och en på allmänna erfarenheter byggd presumtion till kommunens förmån.

Det finns säkert ingen anledning att tro att de nya expropriationsreglerna kommer att leda till någon dramatisk ökning av antalet expropriationsfall. Expropriation är en undantagsföreteelse och kommer med all säkerhet att förbli det även i framtiden. Frivilliga uppgörelser är självfallet den bästa lösningen för båda parter. Men även om det inte blir så många fler expropriationer, så tror jag att reglerna indirekt kan få en betydande effekt genom att de påverkar parternas förhandlingspositioner. Kommunernas ställning stärks — det är avsikten — och om kommunerna verkligen bedriver en aktiv markpolitik bör lagen kunna få den återhållande effekt på markspekulation och prisutveckling som avsetts.

Jag har redan nämnt att villaägaren säkerställs genom särskilda regler som garanterar att han, om han råkar ut för en expropriation, får så stor ersättning att han kan skaffa sig en likvärdig bostadsfastighet. Det kan vi därför i ersättningssammanhanget lämna därhän med konstaterandet att denna helt vattentäta undantagsregel existerar i förslaget. Men det kanske finns skäl att belysa effekten av de nya ersättningsreglerna i andra fall än då villafastigheter är inblandade. Jag vill ta ett skolexempel och knyta an till Nackafallet från 1967 som jag nyss var inne på.

Kommunen hade där bjudit 8 miljoner för centrummarken, och dessa 8 miljoner motsvarade vad den skulle ha kostat med tillämpning av det kvadratmeterpris som hade betalats vid andra frivilliga försäljningar vid samma tid i Nacka. Men byggkonsortiet gick in och betalade ett i förhållande till rådande marknadspris skyhögt belopp, 23 miljoner kronor. Med nuvarande expropriationsregler hade byggkonsortiet alla utsikter att få minst 23 miljoner kronor i ersättning av kommunen, om det skulle ha blivit tal om en expropriation. Om däremot propositionens regler gällt — låt oss föreställa oss att detta tilldragit sig inte den 1 juli 1967 utan den 1 juli 1971, som då också blivit utgångspunkten för

Torsdagen den
9 december 1971*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

beräkningen av marknadsvärdet — vad hade det kommit att betyda i praktiken? Ja, det hade naturligtvis betytt att markägaren fått 8 miljoner kronor — det motsvarade ju marknadsvärdet. Skulle han få någonting mera måste det bero på någonting annat än förväntningarna om ändrad användning av marken, och det lär väl under de omständigheterna vara svårt att bevisa; det var naturligtvis just därför att byggkonsortiet väntade sig att kunna använda denna mark till centrumbebyggelse som det var villigt att betala så mycket som 23 miljoner kronor. 8 miljoner kronor är vad det i detta skolexempel skulle bli enligt de föreslagna reglerna i stället för 23 miljoner kronor enligt nuvarande regler, detta under förutsättning att de uppgifter är riktiga som jag fått och som går ut på att de 8 miljonerna motsvarar det aktuella markvärdet vid andra liknande försäljningar.

Någon tycker kanske att detta är väldigt hårt mot byggkonsortiet. Tänk om konsortiet hade köpt marken för 23 miljoner kronor och kommunen sedan genom en expropriation tagit ifrån konsortiet marken och berövat det 15 miljoner kronor! Jag skall inte lägga mig i debatten, om detta är hårt eller inte. Jag bara konstaterar att om den nya lagstiftningen hade funnits hade nog byggkonsortiet aktat sig för att göra den affären; man köper inte mark för 23 miljoner kronor, om man väntar sig att denna skall bli exproprierad för 8 miljoner kronor.

Detta må vara en illustration till hur lagen kan komma att verka. Den får indirekt en dämpande effekt på priserna; det blir farligt att spekulera och att hastigt rusa upp i budgivningen när det inte finns någon fullständig garanti för att man vid en expropriation verkligen får tillbaka vad man slängt ut på en höft.

Mig förvånar det inte att den här propositionen blivit föremål för delade meningar. Markfrågor brukar kunna väcka lidelser till liv i den politiska debatten. Skillnader i grundläggande värderingar ger ofta kraftigt utslag när det gäller att väga privata ägarintressen mot samhälls- eller allmänna intressen. Men det intressanta i dag är att se var skiljelinjen går. Var står partierna och var går den ideologiskt och praktiskt mest betydelsefulla skiljelinjen? Går den mellan moderaterna och de övriga partierna eller går den mellan de borgerliga och socialdemokraterna? Ett svar på den frågan bör kunna bli av stor betydelse för möjligheten att i framtiden åstadkomma en bred samling kring en politik som siktar till en effektiv samhällsplanering och vill värna miljöintressena med kraft.

Låt oss då se var moderaterna står. Deras inställning är klar och entydig. De yrkar avslag på propositionen. De vill över huvud taget inte vara med vare sig om att utvidga kommunernas expropriationsmöjligheter eller om att ändra ersättningsreglerna vid expropriation så att spekulationsvinster elimineras eller begränsas. Beträffande markägares byggmonopol har de inte annat att säga än att expropriation inte bör få förekomma mot "samarbetsvilliga parter". Om markspekulation och markvärdestegring skrivs följande i moderaternas partimotion:

"Det kan givetvis sägas om propositionen att den syftar till att till samhället återföra den del av en fastighets ökade värde som kan hänföras till av samhället vidtagna åtgärder. Dessa synpunkter är acceptabla i den mån det exakt kan anges hur stor denna samhällets andel i fastighetens

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

ökade värde egentligen är. Att en sådan precisering är i det närmaste ogenomförbar är belagt i offentliga utredningar som sysslat med frågan.”

För moderaterna finns alltså inga speciella sociala problem som är värda att beakta eller möjliga att lösa inom ramen för en ny expropriationslagstiftning. Regeringens förslag är för moderaterna en styggelse därför att de anser att det innebär orättvisor och underminerar vad de kallar rättssäkerheten i samhället. Här bör inskjutas en begreppsförklaring. Vad menar moderaterna med rättvisa och rättssäkerhet? Det är begrepp som enligt deras terminologi i marksammanhang är exklusivt tillämpliga på dem som äger mark och hus. Med den terminologin är det klart att man för att nå ett maximum av rättssäkerhet måste ge markägaren ett maximum av frihet att handla utan hänsyn till andra och ett maximum av skydd för hans ekonomiska intressen. Vi kan förstå att moderaterna med den grundfilosofin tycker att det är redan nu illa ställt med rättssäkerheten här i landet på markområdet, och det ger sig självt att de inte kan vara med att ta ytterligare steg ut på det sluttande planet. Det kan jag begripa. Det är också konsekvent att man i moderaternas motioner och reservationer i detta ärende inte finner ett ord, som tyder på att rättvisa och trygghet *också* skulle kunna ses som en fråga om hänsyn till alla de människor som riskerar att få finna sig i dåligt planerade samhällen samt högre bostadskostnader och skatter än nödvändigt, därför att företag och enskilda spekulerar i mark eller därför att stora markägare använder och missbrukar sina starka rättsliga positioner i förhandlingar med kommunerna.

På senare tid har det varit väldigt populärt att säga om moderaterna – i varje fall i DN och i en del andra folkpartitidningar – att de numera har övergivit sitt mörkblå förflutna och blivit riktigt samhällstillvända. Jag vill säga att deras åsikter i markfrågorna är den eftertryckliga dementin av sådana påståenden. Deras agerande denna höst i olika frågor om ändringar i expropriations-, byggnads- och naturvårdslagstiftningen är uttryck för en konsekvent konservativ ideologi. Ingen människa kan klaga på deras trohet mot traditioner och ideal. Den finns där. Men tyvärr ställer de sig genom denna trohet utanför hela den nutida miljöpolitiska debatten – i varje fall så länge den handlar om mark. Jag kan inte se att det finns någon grund för ett resonemang med moderaterna om den viktiga del av miljöpolitiken som markfrågorna utgör. Det är beklagligt. Men det är bara att konstatera att det är så. Det intrycket befästes också i hög grad, när jag nyss lyssnade till moderaternas företrädare i utskottet, herr Wennerfors, med de hysteriska överdrifter och övertoner han använde sig av i debatten.

I jämförelse med vad moderaterna har presterat är mittenpartiernas motioner och reservationer i långa stycken en tilltalande läsning. De grundläggande värderingarna och målsättningarna är här precis desamma som i propositionen. Mittenpartierna vill främja en aktiv kommunal markpolitik. De förstår att kommunerna måste ha mycket mark och ett dominerande inflytande över den mark som behövs för samhällsutbygget. De vill komma till rätta med avigsidorna av markägarens byggmonopol, även om jag tycker att herr Tobé svävade litet på målet på den punkten. Mittenpartierna vill uppenbart bekämpa markspekulation

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

och markvärdestegring. De delar i princip regeringens uppfattning att ändringar i expropriationslagstiftningen är nödvändiga för att de markpolitiska ambitionerna skall kunna förverkligas.

Ja, allt detta är utmärkt. Men när det sedan har gällt att ta ställning till de konkreta förslagen i propositionen, då har iveren att lösa problemen och förverkliga de egna intentionerna inte varit uppeendeväckande stor. Efter åtskillig tvekan och vacklan hit och dit har mittenpartierna stannat för att i huvudsak godta de utvidgade expropriationsmöjligheterna för kommuner men har förkastat de föreslagna ersättningsreglerna. I första hand vill mittenpartierna emellertid uppskjuta hela frågan om ändringar i expropriationslagstiftningen till nästa års riksdag.

Jag måste säga att det är ganska svårt för en utomstående att ha någon bestämd mening om vad det i grunden är som gör att mittenpartierna känner sig så kluvna och tveksamma, när markpolitiken nu skall omsättas i lag. Flertalet av de argument som de för fram rör inte själva saken utan handläggningen av frågan. Argumenten är knappast övertygande.

Det sägs att propositionen har kommit till i stor hast och under tidsnöd. Det är inte riktigt. Expropriationsutredningen avlämnade sitt betänkande i ämnet i november 1969, och arbetet med propositionen avslutades först i somras. Ett år, remisstiden frånräknad, har man lagt ned på denna proposition. Jag vet inte med vilka mått ni vill mäta i andra sammanhang, men jag utgår ifrån att man inte alltid skall mäta med det måttet att vi bör arbeta med våra större propositioner i betydligt mer än ett år.

Det sägs också att propositionen har sådant samband med fortsatta reformer på expropriationslagstiftningens område, att regeringen borde ha väntat och tagit alla ändringar i ett sammanhang. Men arbetet har hittills bedrivits i reformetapper – det här är den tredje etappen för övrigt – och de lagändringar det nu är fråga om är helt fristående i den meningen att de nya regler vi föreslår mycket väl kan tillämpas oberoende av om det blir någon ytterligare fjärde etapp. På den punkten föreligger tydligen dessutom ett rent missförstånd, i vart fall hos folkpartiet, såvitt jag kan se av trycket. De nya ersättningsreglerna är inte, som folkpartiet tycks tro, ett provisorium som är avsett att tillämpas enbart under något enstaka år. Jag kan trösta folkpartisterna med att vi verkligen inte har tänkt komma tillbaka nästa år och begära några materiellt nya regler som skall lösa ersättningsproblemen.

Det sägs att de nya ersättningsreglerna är en kanslihusprodukt, som inte varit föremål för remissbehandling. Det må så vara, men hur ofta inträffar det inte att förslag i ett betänkande görs om i departementet med ledning av vad som framkommit under remissbehandlingen? För övrigt saknar kanslihuset inte helt egna utredningsresurser och möjligheter att anlita expertis.

Mittenpartierna är också bekymrade för rättssäkerheten, i varje fall när det gäller de här ersättningsfrågorna, precis som moderaterna. Men till skillnad från moderaterna är de inte bekymrade från samma ensidiga och öppet reaktionära utgångspunkt. Rättssäkerheten har enligt mittenpartierna en annan och mera samhällstillvänd innebörd, såvitt jag kan förstå. Vad man är bekymrad över är att lagtexten inte är tillräckligt

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

tydlig, att motiven inte är fullständiga, att reglernas konstruktion är sådan att tillämpningen kan bli slumpartad och ge överraskande resultat osv. I det sammanhanget åberopas då lagrådet, och man säger att lagrådet hade många kritiska synpunkter.

Lagrådet, som är sammansatt av ledamöter av högsta domstolen och regeringsrätten, brukar onekligen uppfattas som en instans med speciell uppgift att bevaka rättssäkerhetsaspekterna i nya lagar. Det anmärkningsvärda är emellertid att mittenpartierna – för att inte tala om moderaterna – är betydligt mer oroade för rättssäkerheten än vad lagrådet är. Lagrådet har ingalunda avstyrkt de nya ersättningsreglerna. Det enda lagrådet har avstyrkt är de bestämmelser som ger villaägarna särskilda garantier. Lagrådet anser att dessa bestämmelser förmodligen är obehövlige – på den punkten skulle jag tro att alla partier här i riksdagen har en annan mening. Men det finns plats för en fråga här till mittenpartierna: Varför är ni så ängsliga? Hur kommer det sig att ni inte litar på lagrådets slutsatser när det gäller möjligheterna att tillämpa lagen rättvist och vettigt – det lagråd som ni själva vill skjuta framför er?

Jag hoppas att ni inte ger samma svar på den frågan som herr Wennerfors gjorde i sitt anförande nyss, när han refererade till att lagrådet bara fått 12 dagar på sig för att behandla denna viktiga och svåra och stora sak, och framställde detta som någonting alldeles oanständigt. Det är en egendomlig tanke. Tror herrarna att vi skulle ha behandlat lagrådet som några skolpojkar som får en läxa och sagt: "På 12 dagar skall ni vara färdiga"? Tror herrarna att dessa ledamöter av högsta domstolen och regeringsrätten är som skolpojkar, som tar emot sådana besked från oss? Om de hade ansett att de inte skulle kunna klara uppgiften på 14 dagar – och om vi hade krävt att de skulle göra det på 14 dagar – hade svaret naturligtvis blivit att de på sådana villkor inte kunde avge något utlåtande. De gör emellertid inte så att de skriver ett slarvigt eller ogenomtänkt utlåtande och sedan skyller på att regeringen givit dem för kort tid.

Dessutom är detta fel, herr Wennerfors; det är alldeles uppåt väggarna! Lagrådet tog inte 12 dagar på sig utan arbetade med frågan en månad. För mig hade lagrådet gärna fått hålla på i två månader – eller tre eller fyra månader. Vi framlade proposition i den här saken i somras, och vad spelar det ur regeringens synpunkt för roll om vi har framlagt propositionen i juli, augusti, september eller oktober? Riksdagen kunde ju ändå inte behandla frågan förrän nu i höst, i stort sett vid den tidpunkt när vi nu behandlar den. Jag vet inte varifrån ni har gripit det där luftargumentet, men det var värt att säga några ord om saken, eftersom detta är något av ett indicium på vart argumentnöden driver somliga kritiker.

Jag vill uttryckligen säga att jag inte beskyller mittenpartierna för det här sista, utan det sade jag i polemik mot herr Wennerfors, men mittenpartierna förde ändå fram tiden för lagrådets behandling som ett av skälen. Ni har alltså alla de här invändningarna mot handläggningen.

Det intryck jag får av en sådan argumentation som mittenpartierna för fram är att det är fråga om en reformvilja med förhinder. Tyvärr befasts det intrycket när man läser ett förslag som de själva lagt fram i

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

ersättningsfrågan. Detta förslag rymmer två element. Det första är att ersättningen för en exproprierad fastighet skall beräknas med utgångspunkt från fastighetens marknadsvärde sådant detta var när kommunen ansökte om expropriation. För det andra skall markägaren ha rätt att få ersättningsfrågan prövad inom ett år från expropriationstillståndet.

Tvärtemot vad mittenpartierna påstår löser man med en sådan konstruktion inte problemet med att förebygga spekulationsvinster. Varför gör man inte det? Jo, det enda man skulle kunna kapa vore spekulationsvinsterna under det år eller litet mera som går från ansökan om expropriation till dess att ersättningen fastställs. Men när uppkommer förväntningsvärdena! Börjar de först när kommunen ansöker om expropriation? Nej, det är inte detta som är intressant. Förväntningsvärdena på marken uppkommer successivt under en mycket lång tid, under hela den långa tid bl. a. som åtgår för planering och förhandlingar med olika markägare. Det brukar vara en mångårig upptrappningsprocess med åtskilliga plötsliga språng uppåt i priserna. När det blir dags för expropriation då är värdet redan högt upptrissat. Därför kan jag inte se att mittenpartiernas förslag till ersättningsregler skulle kunna få någon mera betydelsefull återhållande inverkan på markprisutvecklingen.

Jag ställde nyss frågan: Var går skiljelinjen mellan partierna när det blir fråga om att förstärka kommunernas ställning i samhällsplaneringen och bekämpa markspekulation och markvärdestegringar? Är det mellan moderaterna och övriga partier? Är det mellan de borgerliga och socialdemokraterna?

Här måste jag väl erkänna ett nederlag hittills. Jag kan inte med bästa vilja i världen hitta ett svar på frågan. En genomgång av motioner och reservationer i det här ärendet ger inget säkert besked. Mittenpartiernas hållning är fortfarande en ovisshetsfaktor. Det är tydligt att det finns en åsiktsgemenskap mellan dem och oss *i princip*, men mittenpartierna är ohågade att dra de nödvändiga praktiska slutsatserna av sina egna åsikter. I själva verket har jag varit rätt snäll i min skildring av mittenpartiernas agerande och deras kritik av oss. Tvehågsenheten är mycket mera i ögonfallande än vad som framgått av min redogörelse för saken.

Förslaget om ändringar i expropriationslagstiftningen offentliggjordes redan i våras i samband med remissen till lagrådet. Vad hände sedan. Det kom ingen reaktion alls från mittenpartierna. En djup och långvarig tystnad lägrade sig över deras partikanslier. Detta är dock en rätt intressant fråga. Det dröjde ända till sista motionsdagen i slutet av oktober innan det avhördades någonting alls om var folkpartiet och centerpartiet stod i expropriationsfrågan. Vad fick vi då för besked? Jo, det besked som kom gick ut på att mittenpartierna helst inte vill ta ställning till frågan nu utan föredrar att uppskjuta den.

Nåja, låt oss inte fortsätta att polemisera kring det här temat. För min del skulle jag vilja avsluta denna presentation av expropriationsfrågan med en vädjan till mittenpartierna. Det är ändå mycket som vi har gemensamt, framför allt i själva de grundläggande åsikterna. Markfrågorna kommer att vara centrala under hela 1970-talet. Ni vet lika väl som vi att de har en strategisk betydelse i all samhällsplanering. Ni vet lika väl som vi att de är avgörande för både statens och kommunernas

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

möjligheter att verka för en utveckling av bebyggelse- och fritidsmiljöer som motsvarar människornas behov och önskemål. Vi kan inte skjuta problemen ifrån oss. Vi måste lösa dem. Om ni nu av någon anledning som jag inte känner till och som jag inte rotar i upplever situationen som problemfylld och svår, försök ändå att ta er ur det dilemmat, försök att bestämma er för att låta miljöintressena gå före eventuella partitaktiska överväganden. Visa nu något av samma trohet mot deklarerade värderingar och uppfattningar som moderaterna gör på sin kant.

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Herr talman! Det måste vara ont om argumenten när statsrådet Lidbom uppehåller sig så mycket vid frågan om lagrådet. Herr Lidbom hörde kanske inte att jag erkände att jag möjligen hade fått fel uppgift. Jag hade nämligen först fått den här uppgiften om 14 dagar, varpå jag slog upp sidan 246 i propositionen 122 och tittade på tidpunkterna där. Av dessa kan man väl inte tro annat än att det rörde sig om ungefär 14 dagar, men detta är väl ingenting att bråka så förskräckligt om.

Det är rätt intressant att statsrådet tar till så stora ord när han säger att villaägarna skall få hundra procentig garanti. Kan verkligen statsrådet utlova den garantin åt villaägare som bor i en trakt där hela området är föremål för ändrad bebyggelse? Jag tror att det är litet tveksamt. Visst kan man möjligen känna sig lugnad när man på sidan 159 i propositionen läser statsrådets uttalande att kommunerna själva skall ålägga sig en viss återhållsamhet. Han säger bl. a.: "Jag tänker härvid på att en kommun, om det kan ske utan större olägenheter för planering och samhällsbyggnad, i görligaste mån undviker att ta i anspråk mark som är bebyggd med egnahemsfastigheter." Men observera, ärade kammarledamöter, att detta är ett uttalande av statsrådet. Det är ett råd, ingen lag, och kommunerna behöver inte följa det.

Statsrådet kommer sedan in på frågan om de oskäliga markvinsterna och spekulationerna. Jag vill bara upprepa att jag tycker att debatten är väldigt överdriven. Vi införde ju markvinstbeskattningen för några år sedan, och den innebar ju ett hinder. Har det då inte förekommit guldkantade markaffärer? Jo, det är möjligt, men det är ändå i ganska ringa omfattning. Jag tänker emellertid inte ställa upp som någon advokat för den typen av markaffärer.

Vidare måste man tydligen åter påminna om att råmarkskostnaden trots allt är en obetydlig del av de samlade byggnadskostnaderna. Det är fråga om några procent, och för hyreskostnaden betyder råmarkspriset mindre än en procent.

Kommunen måste kunna bryta en markägares byggmonopol, säger statsrådet. Men snälla herr statsråd, redan år 1949 infördes en ändring i expropriationslagen som innebar en större möjlighet för kommunerna att agera.

Vidare anser jag det vara allvarligt att detta inte bara är en markpolitisk fråga utan väl så mycket en näringspolitisk. De nya reglerna förändrar konkurrensförhållandena t. ex. för små industriföretag, stora industriföretag och inte minst inom handeln. Härigenom skapas oro och osäkerhet.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Lidbom säger: Varför är ni så ängsliga i mittenpartierna? Underförstått säger han alltså: Jag är ju inte ängslig, departementet är inte ängsligt, lita på oss, vi tänker för er.

Men nu är det så att vi vill tänka litet själva också!

Statsrådet Lidbom säger att den gamla expropriationslagen till sina konsekvenser var tidskrävande och dyrbar. Givetvis var den det, och det är bl. a. därför vi i centerpartiet erkänner att expropriationslagstiftningen behöver ses över. Men vad var det som gjorde den tidskrävande? Jo, dels var det värderingsreglerna, dels givetvis förfarandereglererna. Är det någon som tror att förslaget till presumtionsregler som enligt 111 a § kommer att påskynda sakföringen i domstolarna? Den är så invecklad och krånglig att sådana regler tvärtom kommer att verka ytterligare fördröjande.

Vad vi i expropriationsutredningen tillmätte utomordentligt stor betydelse för att få fram ett snabbare rättegångsförfarande var just förfarandereglerernas konstruktion. Det har kommit ett förslag om detta som jag läst igenom. Det har inte remissbehandlats. Vi har inte heller haft tid i utskottet att närmare titta på detta. Det finns ett sammanhang mellan värderingsprinciperna och förfarandereglererna här som det hade varit önskvärt att på samma gång kunna ta ställning till.

Det är inte fråga om att försena ett beslut någon längre tid när vi begär att dessa frågor skulle tas upp i samband med det nya förslaget om expropriationslagstiftningen som ni har sagt skall komma 1972. Det är vad jag förstår ingen ko på isen. Jag tror att man övervärderar expropriationslagstiftningens möjligheter att dämna upp en ökad efterfrågan på mark inför den fysiska riksplaneringen. Jag tror inte att den risken föreligger, varför det heller inte finns någon anledning att forcera denna fråga i den utsträckning som ni har gjort.

Vi har fått en störsjö av frågor, men vi har en så begränsad tid i replikerna att vi inte hinner ta upp dem alla. Jag kanske får återkomma till några av de frågor som statsrådet har ställt.

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Lidbom gjorde en sammanfattning i ett antal punkter, och jag skall försöka att hastigt kommentera dem.

För det första skall kommunerna ha en långsiktig markberedskap. Givetvis. Expropriation kan inte nu användas på ett tillräckligt tidigt stadium. Med det förslag som vi har understött är vi inne på 20 år och mer än 20 år, och det har också våra representanter i utredningen varit.

För det andra kan kommunen inte lita på markägarnas förmåga eller vilja. Det kan bli fråga om att man kan bygga på entreprenad utan anbudskonkurrens. Men det är inte det som står i propositionen, utan det står att över huvud taget skall kommunens vilja ha företräde. Sådana problem vill jag också bemästra. Det står i vår motion.

För det tredje måste kommunen ha det avgörande ordet när kommunens och markägarens åsikter går isär om expropriationens planinnehåll. Ja, givetvis. Här föreligger en felaktig beskrivning av vad som sker. Kommunerna har planmonopol. Jag har varit med i ofantligt många sammanhang där man har diskuterat med markägarna. De måste

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

ge sig helt enkelt. Det blir kommunen som bestämmer hur planerna skall vara. Dessa fastställs av länsstyrelsen och eventuellt av Kungl. Maj:t. Detta är alltså självklart. Däremot finns det vissa kommuner, där man valhänt hanterat dessa frågor. Men jag har både på kommunskolan och i andra sammanhang undervisat kommunalmännen om dessa frågor, och kunskapen är nu ganska spridd över kommunerna. Kommunförbundets jurister har särskilda formulär för hur man skall förfara i sådana här sammanhang.

För det fjärde skall planeringen ske öppet. Ja, alldeles uppenbart. Nu har man stora möjligheter att planera öppet, och jag tror inte detta ärende inverkar så mycket på den frågan.

För det femte begränsar markspekulation och markvärdestegring kommunernas möjligheter att bedriva en aktiv markpolitik. Ja, det är riktigt, men vi vill inte ha sådana slumpartade regler som här. Statsrådet frågade varför vi är rädda för dem. Vi tror inte att man 20 år efteråt kan ha en klar bedömning av värderingen.

Vidare talades det om att vi i folkpartiet och i mittenpartierna har vacklat hit och dit. Det är väl ingenting mot den vacklan hit och dit som förekommit i justitiedepartementet. Det är en offentlig hemlighet att där har man vetat varken ut eller in under ett helt år, men i sista stund har man bestämt sig för denna lösning — såvitt jag förstår i strid mot partivännerna i utredningen. Det har alltså tagit ett år inte av noggrant övervägande utan ett år av vacklan hit och dit.

Slutligen skulle jag vilja fråga: Har inte statsrådet Lidbom reda på att det finns möjligheter att kontrollera de priser på mark som den statliga byggnadslångivningen kan godta? Det finns i varje fall ett korrektiv där som inte är omnämnt i detta sammanhang.

Herr WERNER i Tyresö (vpk) kort genmäle:

Herr talman! När statsrådet Lidbom talar om var skiljelinjen går i denna fråga, försöker han konsekvent att glömma bort oss. Jag tror att det är dumt att försöka räkna bort oss. Det är ju möjligt att våra röster behövs när vi skall votera här om några timmar.

I denna fråga är vi överens ett rätt långt stycke. Herr Lidbom har t. o. m. upprepat mitt exempel från Nacka på hur det står till ute i kommunerna, där Wallenbergsföretaget Järnvägs AB Stockholm—Saltsjön sålde marken för 23 miljoner, säger herr Lidbom. Jag sade 20 miljoner. Jag är beredd att godta statsrådet Lidboms siffra. Det gällde ett område, som i slutet på 1800-talet förvärvades för 10 öre per kvadratmeter och som senare såldes för 24 kronor per kvadratmeter. På borgerligt håll borde ni studera detta fall som ett mycket avskräckande exempel på de intressen som ni slår vakt om i denna debatt.

Vi har sagt att om man under överskådlig tid vill ge kommunerna möjlighet att förvärva mark till rimliga priser så måste man bestämma en viss tidpunkt efter vilken den värdestegring som beror på samhällets utbyggnad inte skall ersättas. Vi har föreslagit att tidpunkten bör sättas till den 1 januari 1960. Det betyder inte att man drar in all värdestegring som har inträffat på grund av samhällets utbyggnad men att man drar in värdestegringen under den period då den har varit snabbast.

Nu säger utskottet att detta är en konfiskation och att man måste lämna ersättning för redan etablerade förväntningsvärden. Utskottet menar också att det skulle få återverkningar på kreditmarknaden, och vi har i debatten hört att det skulle strida mot rättsmedvetandet. Vi kan inte anse att det strider mot rättsmedvetandet att man låter bli att betala en viss del av den värdeökning som skett på grund av samhällets åtgärder. Privatbyggmästare har under de senaste årtiondena lagt under sig det ena markområdet efter det andra i rent spekulationssyfte. Under sådana förhållanden bör de inte ha full ersättning för den mark de har köpt. Under årtionden har också privata hyresvärdar tillskansat sig en förmögenhetsökning genom samhällets utbyggnad, på grund av att de äger centralt belägna hyresfastigheter. Dessa värdestegringar kan man konfiskera.

Man kan invända att det vid fastställandet av en presumtionstidpunkt bör tas hänsyn till mindre markägare och rörelseidkare, som har köpt mark efter den 1 januari 1960, och ett sådant undantag är vi också beredda att göra. Vi har inte utformat något förslag till lagtext, men vi menar att riksdagen bör uttala sig för en fast tidpunkt.

Utskottets invändningar på denna punkt är två. Man talar om konfiskation och om återverkningar på kreditmarknaden. Men samtidigt skriver utskottet följande: "I och för sig skulle en fast tidpunkt som tog hänsyn till dessa invändningar kunna vara godtagbar." Därmed har ju utskottet också erkänt att man kan ha en fast tidpunkt för värderingen och att den bör läggas bakåt i tiden.

Under detta anförande övertog fru andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Herr statsrådet LIDBOM:

Fru talman! Låt mig börja med herr Wennerfors och moderaterna.

Frågan om villaägarna var det första som herr Wennerfors tog upp när han kom tillbaka i talarstolen. Låt mig säga att det väl ändå nu bör framgå, herr Wennerfors, att ni kan känna er trygga inför det hot som enligt er buskagitation svävar över huvudet på alla villaägare. Vi har en lagtext beträffande expropriationsmöjligheterna som samtliga partier i riksdagen utom moderaterna ställer sig bakom. Denna lagtext kompletteras av uttalanden som visserligen har något olika nyanser men samma sakliga innebörd. Jag har sagt att kommunerna bör visa samma återhållsamhet som hittills när det gäller att ta i anspråk villafastigheter i samband med expropriation. Man har såvitt jag förstår inom centerpartiet och folkpartiet ingen invändning mot detta men har gjort ett eget uttalande igen på samma tema. Om den reservation som jag här syftar på skulle innebära ett ytterligare understrykande av den ståndpunkt som regeringen har intagit i propositionen, är det ju bra. Det är alltså nu fastslaget att det bara är moderaterna som står bakom greuelpropagandan om att villaägarna skulle vara hotade.

Vidare gjorde herr Wennerfors ett uttalande, som något mera berörde realiteterna. Han nalkades t. o. m. problemet med markvärdestegring och markspekulation. Låt oss inte glömma bort, sade herr Wennerfors, att

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

råmarkskostnaderna betyder rätt litet. De utgör bara någon procent av de totala exploateringskostnaderna. Ja, herr Wennerfors, jag vet att ni har hämtat denna upplysning ur någon skrift från Näringslivets byggnadsdelegation. Tyvärr känner jag inte till den utredning som Näringslivets byggnadsdelegation eventuellt har gjort för att komma fram till uppgiften att det gäller 1 eller 2 procent av de totala exploateringskostnaderna. Men utan att titta på undersökningen kan jag påstå att vanligt sunt förnuft säger att den är värdelös. Och varför? Det är naturligtvis en förfärlig skillnad, om man skall bygga en villa eller ett höghus. Markkostnadens relativa andel är rimligen rätt mycket högre, om det är en villa som skall uppföras på tomten än om det är ett stort höghus. Härtill kommer skillnaderna mellan markpriserna i olika delar av landet och skillnader inom en och samma ort. Utan att ha sett den Wennerforsska utredningen vågar jag hävda att det inte går att få fram genomsnittsbeked av något upplysningsvärde om hur stor del av totalkostnaderna som markpriserna utgör.

Detta är emellertid av mindre vikt i sammanhanget. Det intressanta är inte hur stor del av den totala produktionskostnaden som råmarkskostnaden utgör, utan det intressanta är vad denna helt onödiga och samhällsskadliga markvärdestegring och markspekulation kostar kommun och skattebetalare. Där rör det sig om andra relationstal.

Jag nämnde förut Nacka som ett skolexempel. 8 miljoner borde det ha kostat. 23 miljoner kostade det. Man får betala mångdubbelt för mycket för marken. Det är vad det handlar om. Och att detta är en hämsko på kommunernas möjligheter att köpa mark ligger i sakens natur. Det blir också en belastning för de hyresgäster, egnahemsägare eller skattebetalare som ändå slutligen skall betala dessa 23 miljoner, som är ett uppåt väggarna för högt belopp.

Detta om herr Wennerfors för ögonblicket.

När jag flyttar uppmärksamheten till herrar Grebäck och Tobé blir jag av naturliga skäl betydligt vänligare i ton och sinne, ty i deras inlägg finns ett underlag för en saklig och konstruktiv debatt. Det finns här ändå en gemenskap som jag är tacksam för. Herrarna har samma inställning som vi på en rad punkter: Kommunerna måste driva en aktiv markpolitik. De måste styra markanvändningen. De måste äga stora råmarksreserver, även om det naturligtvis aldrig blir tal om ett totalt kommunalt ägande. Det är nödvändigt att bekämpa markspekulationen -- byggmonopolen har avigsidor som vi måste komma till rätta med. Ni har också den inställningen att expropriationslagen är ett av de instrument som man måste använda.

I långa stycken godtar ni ju våra förslag. I stort sett godtar ni expropriationsmöjligheterna. Men ersättningsreglerna när det gäller expropriation för tätbebyggelse, vållar kritik. Herr Grebäck har sagt att förutom det slumpartade i hanteringen så är detta förslag inte bra därför att det inte undanröjer de bekymmer som sammanhänger med expropriation i dag, nämligen att den är alldeles för tidsödande. Det kan så vara, men jag sade att expropriation i dag är för tidsödande och för dyr och därmed såsom markpolitiskt instrument mer eller mindre paralyserat för kommunerna. Detta att det är för dyrbart försöker vi nu göra

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

någonting åt. Genom att man kan expropriera tidigare, blir förfarandet också i någon liten mån mindre tidsödande. Men i övrigt är det i nästa etapp av reformarbetet som vi skall göra något åt *den* saken. Jag hoppas att herr Grebäck och jag skall ligga varandra lika nära då när vi diskuterar den frågan om något år, som vi tydligen gör i dag i sakfrågorna.

Herr Tobé räknade upp alla de punkter där vi är ense. På fyra av de fem punkterna i mitt inledningsanförande är vi i stort sett ense, om jag fattade honom rätt. Det är utmärkt. Jag är utomordentligt tacksam för det och hoppas att vi kan fortsätta att vara överens.

På den femte punkten — värderingsreglerna igen — gör herr Tobé invändningar om bristande rättssäkerhet. Men låt mig till herr Tobé ställa den väsentliga frågan: Hur långt sträcker sig viljan att göra någonting? Teknik kan vi diskutera litet senare i debatten, men låt oss först klara ut den politiska viljan.

Låt mig knyta an till skolexemplet, ty det är ofta praktiskt att göra det. Om det blir expropriation i Nackafallet, så innebär nuvarande regler att kommunen måste betala 23 miljoner. Enligt det förslag som vi har lagt fram får byggkonsortiet 8 miljoner och har alltså gjort en förbaskat dum affär. Man gör säkert inte så dumma affärer i framtiden. Vad är det herr Tobé vill? Vill han ha regler som leder fram till slutsatsen att man i fortsättningen skall slippa betala sådana spekulationsvärden? Är det en riktig målsättning att reglerna skall verka så att det inte blir mer än 8 miljoner kronor att betala i ett sådant typfall? Eller skall reglerna ha till målsättning att den enskilde markägaren alltid skall vara skyddad, så att han får ut precis vad han skulle kunna få vid en frivillig försäljning? Detta är den politiska fråga som vi har att diskutera i dag. Kan vi enas på den punkten, då tror jag att även herr Tobé och jag så småningom skall kunna ena oss om tekniken.

Tack, fru talman!

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Fru talman! Vi fick en direkt fråga av statsrådet Lidbom angående mittenpartiernas inställning när det gäller behandlingen av villaägarna. För centerpartiets räkning vill jag gärna intyga att jag inte kan finna att villaägarna på något sätt är sämre behandlade än andra grupper, som kan tänkas bli föremål för expropriation. Det finns andra grupper som är minst lika utsatta. Jag tänker på småföretagare, jordbrukare och andra, som här kommer in i bilden. Det är snarare så att villaägarna genom konstruktionen av 111 a § fått ett generellt skydd som de andra grupperna inte får.

Jag skulle vilja fråga statsrådet Lidbom om han inte som jurist har känt ett visst obehag att i en lagparagraf skriva in en bestämmelse som endast gäller för en viss grupp i samhället. Hur rimmar detta med jämlikhet och rättssäkerhet över huvud taget?

Med detta vill jag inte ha sagt att jag inte har förståelse för att man vill skydda villaägarna. Men jag tycker att man i så fall skulle ha gått efter de allmänna ersättningsgrunderna och provat de individuella fallen och inte begränsat det bara till villaägarna utan även innefattat småföretagare och jordbrukare — över huvud taget människor som annars skulle riskera att

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

bli orättfärdigt behandlade i dessa sammanhang.

Jag kan över huvud taget inte förstå att man skriver in en sådan lagsparagraf. Jag tycker det är helt orimligt.

Jag skulle vilja slå vad med statsrådet Lidbom om att 111 a § inte kommer att överleva många år sedan den prövats i verkligheten. Så orimlig är den enligt min uppfattning. Elaka tungor säger att ni har hämtat den ur den franska expropriationslagen, där den kallas "paragraphe guillotine". Jag vet inte om det förhåller sig på det viset, men det finns jurister som påstår det. Man har alltså prövat paragrafen i Frankrike, och det påstås att man där inte kunnat använda den. Vi kommer nog att få göra samma erfarenhet här. Vi har föreslagit att den skall utgå. Hade ni inte haft så bråttom utan gett er tid att tänka över saken och i stället väntat till nästa år kanske vi hade sluppit den orimlighet som denna paragraf enligt min uppfattning är.

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Fru talman! Vad först Nackafallet beträffar tar jag helt avstånd från vad som skett där. Visserligen är det en regel att man skall lagstifta för det vidrigaste fallet, och detta är kanske det vidrigaste fallet eller nästintill, men jag tror att det är farligt att lagstifta för sådana fall, eftersom de är ganska ovanliga. Jag föreställer mig – jag känner inte till det närmare – att man hade klarat det om kommunen hade fört en aktiv markpolitik i god tid. Låt oss säga att den exproprierat området 1950 eller 1951 eller däromkring, när markpriserna inte var så höga och då man visste att området låg inom det influensområde som man behövde.

I sitt första anförande sade statsrådet att förfarandereglerne inte har med detta att göra. Då vill jag bara upprepa vad jag sade i mitt första anförande, att i den departementspromemoria som är ute på vift nu – eller remiss kanske det heter – står det att det kan bli aktuellt att jämka de regler varom förslag lagts fram i propositionen. Som exempel nämns regeln om expropriationsändamåls inverkan på fastighetsvärdena. Det förutsätts alltså att man skulle ändra på saker som vi ännu inte beslutat om och som är så viktiga. Det tycker jag inte är riktigt.

Partiledare och sådana figurer förekommer ju numera mest i burar av olika slag. I slutet av sitt anförande ville statsrådet föra in mittenpartierna i socialistburen när det gäller de allmänna reglerna om expropriation. Men det glädde mig också att min invit till statsrådet att ansluta sig till reservationen 3 beträffande egnahemsägarna vann anklag, så att statsrådet är på väg in i mittenpartiburen i det avseendet. Detta är väl första och kanske sista gången som jag beklagar att statsrådet inte är riksdagsman och kan rösta på reservationen.

Herr WENNERFORS (m) kort genmäle:

Fru talman! Det är rätt, herr Lidbom, att moderata samlingspartiet inte anser denna lagstiftning tillfredsställande. Jag har själv framfört stor tveksamhet beträffande garantiregeln. Det intressanta är att statsrådet själv i propositionen på s. 187 skriver:

"De nya värderingsreglerna bör alltså kunna få avsevärd praktisk effekt. Jag vill emellertid betona att det är svårt att nu med säkerhet

bedöma hur de kommer att verka.”

Det råder tydligen litet tveksamhet på det hållet också.

Vidare har statsrådet kommit med små rapporter från fältet som skall ge besked om vart konkurrens om mark på nuvarande villkor kan leda. Här har Nackafallet utnyttjats i det ena inlägget efter det andra. Jag vill bara påminna om den lilla skillnaden i kronor per kvadratmeter mellan det köpet och det köp som fyra norrortskommuner gjorde från staten. Jag tänker på köpet av Järvafältet.

Dessutom har statsrådet tyvärr kommit med ett rent fel när det gäller Strömsbergsområdet i Jönköping. Socialdemokraterna gjorde där preliminärt upp med markägaren till ett pris som — observera det — oppositionen ansåg vara för högt. Köpet blev inte av. Skånska cement köpte senare området. Efter några år ville staden ha en del av marken. Då sålde Skånska cement mark till staden *under* den värdering som staden hade gjort. Det var alltså Skånska cement som i detta fall förlorade på affären. Så var det med den rapporten från fältet.

Herr statsrådet LIDBOM:

Fru talman! Jag skall bara helt kort beröra ett par synpunkter.

Jag försäkrar, herr Grebäck, att hur intresserad jag än är av franska förhållanden i övrigt har jag inte läst den franska expropriationslagstiftningen och känner inte till något om giljotinparagrafen; det är då litet svårt att använda den som förebild.

Herr Grebäck vänder sig i sitt inlägg mot den speciella undantagsbestämmelsen för villaägare med ungefär samma argument som lagrådet har anfört, nämligen att det är orimligt att peka ut en viss social kategori och vid expropriation ge den ett skydd som andra inte har. Det kan därför vara intressant att se litet på bakgrunden till denna garanti.

Jag kan, som herr Wennerfors säger, inte på förhand med full säkerhet bedöma effekten av den här lagstiftningen. Den beror, som jag har framhållit, på om kommunerna bedriver en aktiv markpolitik eller inte. Om de gör det kommer också — där är jag inte tveksam — de nya värderingsreglerna att få en mycket starkt återhållande effekt på markprisutvecklingen. Men om en eller annan kommun inte hänger med, kan det uppstå spekulationsvärden, förväntningsvärden. Om det i en sådan kommun blir aktuellt med en expropriation är det, som vi ser det, nödvändigt att ge villaägarna ett fullständigt skydd. Därför säger jag till villaägarna att ”om er kommun har slarvat med markpolitiken så att förväntningsvärden har uppkommit, då måste vi kanske betala er vissa förväntningsvärden för att ni skall kunna skaffa en likvärdig villa. I så fall gör vi det. Det gör vi av sociala skäl.”

Då säger herr Grebäck: I så fall är det väl rimligt att ge också andra kategorier samma sociala skydd? Han anför som exempel jordbrukare och många andra. Ja, men sakförhållandena är väl inte riktigt likartade. Om en jordbrukare blir utsatt för expropriation av sin mark är det klart att han har anspråk på att få så mycket pengar att han kan köpa sig lika mycket jordbruksmark av likvärdig kvalitet för dem, och det får han också med de regler som är föreslagna. Däremot har han ingen garanti för att han kan köpa sig jordbruksmark i närheten av en tätort, mark som

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

eventuellt också har förväntningsvärde, och det finns verkligen inte heller några sociala skäl för att utfärda sådana garantier.

Det är mycket tal om vad markspekulationen och markvärdestegringen egentligen betyder. Låt mig säga — i någon mån som ett bemötande av herr Grebäcks förebräelser att vi har haft för bråttom — att jag ser det här som en rätt brådiskande och angelägen fråga därför att vi vet att det ständigt, varje år, sker språngvisa stegringar av markpriserna här och var i landet och att detta vållar svårigheter. Vi vet att det pågår ett slagsmål om markbitarna där väldigt ofta kommunerna kommer till korta. Varje år uppstår nya skadeverkningar till följd av att lagstiftningen är för svag. Därför är det allmänt sett angeläget att skynda på. Jag skulle ha varit betydligt känsligare för en annan kritik — kritik mot att vi inte har varit snabba nog, att detta förslag inte har kunnat pressas fram för länge sedan.

Men sedan får det hela en extra tyngd när, som civilministern framhöll, vi nu kommer in i ett ännu intensivare planeringsskede, inte bara i kommuner och regionalt utan också på riksplanet. Vi får ju en fysisk riksplan, som kommer att ge människor vissa anvisningar om vilken mark som är den mest attraktiva. Byggnadsföretag och andra får på statens bekostnad en handbok till sitt förfogande, som kan utlösa en markspekulation som totalt motverkar syftet med riksplanen. Då måste vi ju i tid skaffa oss instrument som gör att vi kan stoppa kapplöpningen efter den mark som blir värdefull. Både av allmänna skäl och av dessa speciella skäl som civilministern har anfört tycker jag att det är viktigt att bli färdig så fort som möjligt.

Jag skulle kanske ändå inte ha varit så skeptisk mot herr Grebäck och hans partikamrater, om jag hade trott på föreställningen om 1972 som ett alternativ, men kan det röra sig om det? Tittar man på reservationen I a, herr Grebäck, ser man ju att vad Ni efterlyser är en regel av helt annan konstruktion: vi bör undersöka saken från början, utreda den på nytt och remissbehandla på nytt. Det är ingen rimlig anledning att tro att vi på detta sätt — där så många duktiga krafter, bl. a. herr Grebäck själv, har varit ute och sökt efter goda idéer minst sedan 1960, när expropriationsutredningen startade — nu plötsligt, om vi väntar till 1972, skall lyckas ha ett fullödigt förslag på riksdagens bord i stället för propositionen, som herr Grebäck inte gillar. Jag tror inte att denna snillrikhet, som tidigare utredningar och remissinstanser inte har lyckats mobilisera, skall inställa sig som genom ett trollslag på grund av herr Grebäcks och några andras förhoppningar.

Herr BOHMAN (m):

Fru talman! Alla som har lyssnat på den här debatten har ju nu fått klart för sig — om de till äventyrs inte visste det förut — att vad vi diskuterar är förslag som syftar till att ge samhället, dvs. företrädare för stat och kommun, väsentligt vidgade befogenheter att dirigera och reglera det svenska samhällets utbyggnad. Kort uttryckt avser alltså det här förslaget att utsträcka den offentliga maktutövningen på bekostnad av enskilda människors handlingsfrihet och ansvarsutrymme. Mot den bakgrunden, fru talman, kan det kanske vara lämpligt att som

utgångspunkt för ett starkt kritiskt inlägg peka på de konkreta, alldeles påtagliga exempel på offentlig planering eller, som det brukar heta, på en "ändamålsenlig markanvändning" – det är ju sådana ord som regeringspartiet alltid använder när vi diskuterar sådana här frågor – som åskådliggörs bara ett 50-tal meter från den plats där vi nu håller på att debattera. Jag syftar, som alla förstår, på Sergels torg och bebyggelsen på det som en gång kallades nedre Norrmalm i Stockholm.

Det finns, tror jag, få ställen i världen, där teknokratin har kommit till så renodlat uttryck som i trakten av det hus som en gång beboddes av en av vårt lands verkligt stora klassiska konstnärer, humanisten Johan Tobias Sergel. Vår tids planerare och stadsbyggnadsbyråkrater har just här rest ett monument över modern stadsbyggnadskonst, ett monument varaktigare än kopparen, för att citera Horatius. Och det är i varje fall långt varaktigare, herr Lidbom, än den gamla 1700- och 1800-talsbebyggelse som nu på ett decennium har skyfflats bort av grävsopor, också med utplånande av den istidsås som samma planerare ursprungligen sade sig vilja bevara som axel i den nya stadsdelen. "Åsen som blev en grop" skulle kunna sättas som motto för den förödelse som gamla stockholmare med bestörtning har tvingats bevittna under det senaste årtiondet – en förödelse ur vilken har fötts det tekniska mästerverk, det samspel mellan glas, betong och järn, som beskådas av in- och utländska stadsbyggare och arkitekter med en blandning av beundran och undran.

Och den nya staden saknar förvisso inte skönhetsvärden. Ljusspelet kring Sergels torg, kontrasterna i horisontal- och vertikalled, djärvheten, komplexiteten, den sammanhållna traditionslösheten. Allt bidrar till att oroa, förbrylla och också fascinera: Den lämnar i varje fall ingen helt likgiltig.

Men vart tog människorna vägen? Var finns värmen, charmen och den ombonade närhet som utgör förutsättningen för en intim stadskärnas karaktär, för att stadskärnan skall kunna framstå som en skylt och kunna identifiera vad huvudstaden och ett land står för? Är Sergels torg skylten för Sverige av i dag?

När den frågan ställs, då träder *andra* element i den nya stadsbilden i förgrunden – de många vilsna, andligt frusna, hemlösa ungdomar som söker gemenskap kring öl och knark i tunnelbanestationen vid Sergels torg. "Ölburkar, sönderslagna engångsflaskor, plastpåsar, fruktskal, spyor och gulfärgade pölar" – för att citera en aktuell skildring i en tidskrift häromdagen. "Associationer till en gammalrysk marknad i Kazan eller Nisjnij Novgorod. Är det en björn som dansar på bakbenen där borta i hörnet?" – för att fortsätta citatet. Hårdheten bakom de speglade glasfasaderna, ett jäktande, stressat och ofta – det vet vi – argsint människomyller hänvisat till utrymmen under gatans nivå, under markytan. Rulltrappor, trappor, sluttande plan och hissar. En trafikmaskin – en gordisk knut i sex våningsplan. Upp och ner, fram och tillbaka mellan röda gubbar. Och andra gubbar – tragiska mänskliga kontraster till den yttre tekniska perfektionen. Och Sveriges högsta tomträtsavgälder, herr Lidbom, och Sveriges dyraste hyror i butiker, vilka för att överleva måste leva på en koncentration som har blivit det mänskligas fiende.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Man *kan*, fru talman, förvisso hysa delade meningar om värdet av det som har åstadkommits i hjärtat av Stockholm. Men man *kan inte* påstå att det nya stadshjärtat har fått vare sig mänskliga dimensioner eller värme, inte att här har skapats en miljö, i vilken flertalet av oss vill gestalta vår egen och nästa generations tillvaro.

Och inte kan det göras gällande att det är bristen på planeringsresurser, bristen på makt, som satt sin prägel på den nya stadsbilden eller kommer att prägla den fortsatta omgestaltning som förväntas pågå under ytterligare ett par decennier och som kommer att leda till att varje spår av den gamla staden utplånas — med undantag av S:t Klara kyrka. Samhället — staten och kommunen — har förskaffat sig alla de maktbefogenheter som behövts för att genomföra just sådana planer. Det är *inte* enskilda, herr Lidbom, det är samhällets företrädare på olika nivåer som bestämt hur Stockholms centrum skall se ut och som målmedvetet drivit igenom sin uppfattning om hur de ser på en stad, hur de menar att en ny stad skall byggas och fungera. Kom inte och påstå att samhället behöver *ökade* resurser. Zonexpropriationsinstitutet var en beställning enkom för nedre Norrmalm, och den beställningen effektuerades väldigt snabbt. Och vi ser nu en del av resultatet.

Jag vågar påstå att vi i dag skulle ha haft en mycket mänskligare och varmare miljö, om kommunen inte fått obegränsade möjligheter att över tomtplåarna hyvla bort alla beståndsdelar från det förflutna. Tidigare generationers stadsbyggande har lagts i grus. Och den nya staden har byggts för att skapa ljus. Blev det så?

Vi kan fara runt i Europa och titta på Zürich, Bern och Basel och andra städer som inte har haft de här resurserna. Se på den miljö som man där har anpassat till en ny tids krav och jämför den miljön med den som vi upplever här utanför runt den stora gropan!

Och våra yttre bostadsområden. Även här kan Stockholm ge åskådningsmaterial som bekräftar att Stockholms stad förvisso inte har saknat planeringsmöjligheter. Tekniskt skickliga stadsplanerare har fyllt Stockholms stadshus. Stadens politiker har givit sina direktiv. I samspelet mellan politiken och tekniken har vår nya stad vuxit fram. Är den bättre än den som vi hade förut?

Är de nya bostadsområden som utformats under den epok då planerarna förfogat över en vidgad skala av planerings- och verkställighetsmedel mera tillfredsställande än de områden som byggdes under en period av mer "ödmjuk" stadsplanering? Har vi fått den "bättre hushållning med marktillgångarna" som regeringen talar om i sina propositioner? Ja, det beror på vad man menar med "bättre". Vi kanske lägger in olika begrepp i ordet "bättre". Erbjuder Äppelvikens, Brommas och Enskedes trädgårdsstäder en sämre livs- och bostadsmiljö än Skärholmen, Tensta och Rinkeby? Ja, även på den punkten kan det naturligtvis råda delade meningar — det medger jag. *Jag* har min uppfattning fullt klar, och den är följande: De stadsdelar som har präglats av de nära nog obegränsade planeringsmöjligheternas tänkande är omänskligare än de som utformades under tidigare perioder. Man skulle *möjligen* kunna acceptera det som har skett, om det hade lett till lägre boendekostnader. Men så är — trots teknikens framsteg och produktivi-

tetens utveckling – ingalunda fallet. Tvärtom.

Nej, jag tycker inte att man skall komma och påstå att kommunen behöver ökade maktbefogenheter för att åstadkomma en bättre markanvändning, en bättre miljö, eller för att tillgodose – som det brukar heta – vitala samhällsintressen. Det är ju det begrepp som åberopas i alla sammanhang, då regeringen vill vidga det offentligas besluts- och maktsektor. En bättre balans mellan olika krafter i ett fritt samhälle, en decentralisering av centrala befogenheter och beslut och ett öppet och fritt samspel mellan olika intressen inom givna ramar som formar våra tätorter skulle sannolikt ha lett till väsentligt bättre resultat än den jämnstrukna sterilitet som nu har växt fram utan att enskilda människor, utan att konsumenterna fått säga sitt och i fritt konsumtionsval tillgodose sina önskemål.

Och bakom de här kraven på vidgade befogenheter ligger självfallet medvetandet om att regleringspolitiken på bostadsområdet har havererat. De stolta tankarna i socialdemokraternas efterkrigsprogram är i dag längre från sitt förverkligande än vad de var vid sin tillkomst på 1940-talet. Inte självfallet kvantitativt. Större delen av efterkrigstidens bostadsbestånd förvaltas i dag av kommunala, kooperativa och s. k. allmännyttiga företag. Men miljön, herrar statsråd, och bostadskostnaderna och de enskilda konsumenternas önskemål, efterfrågan och valfrihet har kommit bort i den "perfekta" hanteringen.

Vi har en omfattande bostadsbyråkrati – i bolagen och i de myndigheter som anser sig bättre än de enskilda människorna förstå deras behov och önskemål. Det drar väldiga kostnader. Folk arbetar och gör sitt enligt gällande instruktioner. De höga kostnaderna kräver höga skatter, som i sin tur begränsar hyresgästernas möjligheter att utan bidrag betala sina egna bostadskostnader.

De krav som går igen i regeringens propositioner är i själva verket uttryck för en mycket gammal sanning, inte hänförlig bara till byråkratin i vårt land och självfallet inte enbart till socialdemokratisk byråkrati, nämligen den sanningen att offentliga ingrepp har en inneboende benägenhet att undan för undan trappas upp, att ständigt föda krav på nya ingrepp. Professor Parkinson har bekräftat denna regel om byråkratins inneboende tendens att återfödas, bl. a. för att försöka täcka de brister och misstag som alltid visar sig uppkomma vid offentlig reglering och styrning av enskilda människors i allra högsta grad varierande beteenden, önskemål och behov.

Det finns i dag – vi har all anledning att diskutera det och att tänka på det – ingen sektor av det svenska folkhushållet, som är så genomreglerad som den fysiska planeringens och bostadsbyggandets. Och följderna? Ja, de är i korthet:

På många håll fortfarande bostadsbrist, trots ett rekordhøgt byggande.

Bostadskostnader så höga, att mera än hälften av alla barnfamiljer måste ha bidrag för att klara hyran.

Ingen fri efterfrågan. Sjunkande utrymmesstandard.

Bestående orättvisor mellan "bostadsfrälset" i det centrala fastighetsbeståndet i innerstaden och de unga barnfamiljerna i den avlägset belägna och dyraste bebyggelsen.

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

Ändringar i byggnads- och expropriations- lagstiftningen

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Hyressplittring och segregation, som innebär att generationsområden utbildats, alltså områden befolkade av nästan enbart barnfamiljer, nästan enbart medelålders och nästan enbart gamla.

Sterila bostadsmiljöer.

Ett oproportionerligt höghusbyggande, trots att konsumenterna själva förklarat sig önska en annan typ av bebyggelse. Vi bor, har någon sagt, i Sverige i genomsnitt tio meter över markytan.

Mindre andel villor, småhus och radhus än i något annat europeiskt land, trots våra gynnsamma förutsättningar.

Och dessa missförhållanden beror alltså *inte* på att vårt samhälle, stat och kommun, har alltför begränsade befogenheter? Självfallet inte. De omständigheterna kan alltså inte motivera herrar Lidboms och Lundkvists krav på lagändringar. Bakom företeelserna ligger i själva verket ett dåligt utnyttjande av den makt som i dag står till förfogande. Den dogmatiska och av verkligheten motbevisade föreställningen att samhällets yrkestyckare – det är ju fråga om det – alltid vet bättre än enskilda vad de enskilda behöver och hur enskilda människors behov skall tillgodoses. Och så byggs regleringsapparaten ut. Åter och åter. En större byråkrati. Flera myndigheter. Stigande kostnader. Höjda skatter. Och allt mindre utrymme för enskild rörelsefrihet, enskild valfrihet, enskilt initiativ och enskilt ansvarstagande.

Man frågar sig: Vad beror denna oerhörda underskattning av den enskilda människan på, den underskattning som ligger bakom de resonemang som förs i propositionen och inte minst av herr Lidbom här för en stund sedan? Vad ligger bakom den bristande tilltron till de enskilda människornas förmåga, till deras förstånd, deras goda vilja och deras hänsynstagande, som herr Lidbom här talade om? Och varpå beror underskattningen av samhällets förmåga att utan ökade maktresurser i fritt samråd kunna komma överens för att i allas intresse utnyttja de krafter, som ligger latent hos enskilda människor? Varför måste det "starka" samhället bygga sin maktutövning i så hög grad på ännu större maktbefogenheter än det redan har? Jag får säkert inte något svar på de här frågorna, i varje fall inte några tillfredsställande svar – det vet jag – men jag ställer dem ändå.

Tage Erlander fick häromåret en liknande fråga. Och hans svar blev: "Jag skulle betrakta en socialism som skulle minska genomsnittsmänniskans rörelsefrihet som en totalt misslyckad socialism. Då är blandekonomin, såsom vi har den nu, mycket bättre."

På bostadsområdet har vi alltså en "misslyckad socialism".

Sedan en annan synpunkt, fru talman! Den folkvandring i vårt land som ägt rum under de senaste årtiondena från glesbebyggelsen och från skogs- och jordbruket till tätorterna och industrin har förvisso medfört effektivitetsvinster för hela samhället. Men att denna urbaniseringsprocess också förorsakat stora nackdelar – för tömda orter, för enskilda människor och för miljön – är vi alla klart medvetna om.

Det gamla jordbrukarsamhället, vars människor levde i intimt samspel med naturen och vars fasta normer garanterade i stort sett friktionsfria kontakter mellan individerna, har brutits ned under någon generation. Det kan naturligtvis inte återföras.

Vi storstadsbor – jag talar i allra högsta grad för mig själv – är klart medvetna därom och också om konsekvenserna. Vi ser en del av dem utanför denna byggnads glasfasader. Vi upplever dem hos en ungdom utan fasta hållpunkter för sin livsinställning. De åskådliggörs – för att gå ännu närmare jorden – av att barnen i dagens Stockholmskolor ofta aldrig har sett våra vanligaste husdjur i naturlig miljö. Självfallet kan de inte heller i storstaden lära sig förstå de biologiska och naturliga kretslopp som ytterst styr all mänsklig tillvaro.

Det är naturligtvis bara bra att våra barn på Skansen eller vid de studiebesök som allt fler Stockholmskolor nu börjat anordna vid fåtalet kvarvarande jordbruk i Stockholmsområdet får vissa kunskaper om livet utanför betongen. Men det räcker inte!

Satsningen på friluftsliv, som herr Lundkvist talade om, är en nödvändig och naturlig konsekvens av urbaniseringsprocessen. Våra kommuner är i dag medvetna om detta behov. Runt om i vårt land avsätts och iordningställs mark för att ge bilålderns och tätorternas människor den fysiska kontakt med naturen som är en nödvändig förutsättning för bibehållen hälsa och prestationsförmåga. Men det räcker inte med strövområden, iordningställda vandringsleder, motionsslingor och parkeringsplatser för söndagsmotionärernas bilar. Man får lätt en känsla av att våra planerande myndigheter tycker det, i sin ensidiga satsning på att tillgodose just det *rörliga* friluftslivets intressen. Det lyser igenom i deras syn på glesbebyggelsen, i den klart restriktiva attityden till fritidsbebyggelse eller fast glesbebyggelse utanför tätorterna. Genom förbudsregler och planeringskrav förhindras de facto de många som vill uppnå en direkt och fortlöpande naturkontakt att göra detta. Genom attribut som "oreglerad" och "oplanerad" bebyggelse – de har förekommit hela tiden i den här debatten – vill man ge sken av att strävan efter sådana fasta kontakter är något skadligt och oroande. Självfallet – det är bäst att skjuta in det – måste på många håll, i de stora tätorternas närhet, resas krav på planeringsåtgärder för att motstridiga intressen inte skall komma i konflikt med varandra. Men frågan är *hur* långt sådana plankrav måste drivas. I varje fall inte så långt som i statsrådet Lundkvists proposition, och de behöver inte heller byggas på dess generellt sett negativa och restriktiva syn på gles fritidsbebyggelse.

I en tid av snabb teknisk utveckling, i en tid som av flertalet yrkesutövare kräver stora psykiska och fysiska påfrestningar, i en tid då hustrun i familjen tvingas yrkesarbeta för att klara familjens försörjning och tillgodose Gunnar Strängs behov av arbetskraft, är det mera angeläget än någonsin tidigare att ge människorna och framför allt barnfamiljerna möjligheter att förvärva fasta replipunkter, där familjen kan samlas och engageras i fysiskt arbete av annat slag än den vanliga yrkesutövningen, där utrymme kan ges till egna initiativ utanför vanliga rutiner och där barnen kan rotas och lära sig förstå naturens skiftningar och årstidernas gång. Att med andra ord ge familjen och barnen en egen fast miljö, dit de kan söka sig tillbaka och som kan forma deras grundsyn på mänsklig gemenskap. Att ge dem tillfälle att inmuta det revir, som ger familjegruppen trygghet, avspänning och verksamhetsmöjligheter. Ett revir som kompenserar den tristess och den isolering, som de upplever i dockhem-

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

mens betongburar. Tillfälliga resor till organiserade och tillrättalagda utflyktsmål, med eller utan egen bil, kan – hur värdefulla de än må vara – inte på samma sätt som den fasta tillvaron, den egna stugan och den egna markbiten, ge innehåll åt nutidsmänniskans behov av avkoppling.

Sverige har utomordentligt goda förutsättningar att tillgodose detta behov av en fast fritidsbebyggelse. Den karta som bifogats utskottsbe-
tänkandet ger en helt missvisande bild av hur detta behov tillgodosetts. Var och en som reser genom landet kan lätt konstatera hur missvisande denna karta är, även om den formellt naturligtvis är riktig. Genom tillgång på bil har familjerna fått större möjligheter att tillvarata vårt lands stora förutsättningar. Det är därför förvånande, att den hittillsvarande politiken i så utomordentligt ringa grad målmedvetet inriktats på att aktivt stimulera den typ av glesbebyggelse jag här åsyftar. Den har tvärtom – som redan sagts – varit direkt negativ. Genom det extremt hårt drivna planeringskravet har i stor utsträckning främst sådana koncentrerade fritidsområden kommit till stånd, som iordningstälts av yrkesmässiga exploatörer. Bebyggelsen har fyllt höga anspråk på gemensamhetsanordningar och plankrav i övrigt. Tekniskt har de varit fulländade. Tomterna har därigenom blivit dyra och små, och miljön har inte fått den utformning och anknytning till den "levande" natur som jag här argumenterat för.

Genom de hårt upprätthållna plankraven och genom den starka obenägenheten att medge insprängda tomter för fritidshus i anslutning till befintliga jordbruk har utbudet av mark för dessa angelägna "sociala" ändamål starkt begränsats. Det har självfallet påverkat markprissättningen och lett till svårigheter för enskilda att tillgodose sina önskemål om fasta replipunkter för avkoppling från en stressad stadstillvaro. En helt annan, mer generös inställning för att möjliggöra en utspridning av fritidsbebyggelse i direkt anslutning till den fasta bebyggelsen på våra jordbruksfastigheter och med utnyttjande av det svenska landskapets härför otroligt goda betingelser skulle tillgodose ett utomordentligt angeläget behov. Det skulle bidra till förståelse mellan olika grupper i samhället, öka insikten om vår modernärings betydelse och motverka den förbuskning och avfolkning som sker i växande omfattning på den svenska landsbygden. Och en sådan ändrad politik skulle motsvara de strävanden som i allt större utsträckning gör sig gällande inom dagens unga generation.

Man talar i dag om den "gröna vågen" som ett uttryck för det starkt växande intresset hos dagens unga för natur- och landsbygdsmiljön. Nyligen gjorda opinionsundersökningar visar att den helt övervägande delen av tillfrågade ungdomar vill söka sig ut från storstaden. Runt om i landet kan konstateras ett ökande intresse för återflyttning till jordbruksbygder, bara jobb stode till förfogande. På tekniska högskolan nyligen gjorda utredningar rörande glesbebyggelse för fritidsändamål visar också att majoriteten av de tillfrågade föredrar denna typ av bebyggelse framför mera koncentrerade former. Undersökningarna visar också att den glesare bebyggelsen oftare blir billigare för den enskilde och alltså öppnar större möjligheter att realisera deras önskemål än de intensivare och mera genomplanerade fritidsbyar som myndigheterna har eftersträvat.

I stället för att positivt tillgodose stadsmänniskornas — dvs. gårdagens landsbygdsmänniskors — växande behov av naturkontakt och fast avkoppling, ett behov som säkerligen möts av motsvarande intresse från den jordbrukande befolkningens sida, har, som jag påstår här, den hittillsvarande politiken i stor utsträckning haft en rakt motsatt inriktning. Och det förslag som statsrådet Lundkvist har lagt befäster ytterligare intrycket av brist på förståelse för dessa viktiga frågor.

Man kommer naturligtvis — jag kan se hur statsrådet Lundkvist spetsar pennan — här att göra gällande, att mitt anförande har mycket litet att göra med de konkreta frågor som riksdagens kammare nu diskuterar. Jag bestrider detta. Jag tror att det är väsentligt att *någon* tecknar en allmän bakgrund, som är hämtad ur dagens verklighet, till de lagtekniska frågor som följer sig i de aktuella propositionerna samt till de påståenden som görs att vårt samhälle blir bättre än det är i dag, om dess företrädare, statens och kommunernas representanter, får mera makt för att åstadkomma "en bättre hushållning med marktillgångarna och en mer ändamålsenlig markanvändning". Erfarenheten pekar inte åt det hållet, herrar statsråd.

Påståendet att stat och kommun måste ges ökade resurser för att skapa ett bättre samhälle är alltså inte bärkraftigt. De brister i planeringshänseende och i samhällsbyggande som vi dagligen konfronteras med beror inte på att politiker och myndigheter har haft för *litet* att säga till om utan snarare på att de har haft för *mycket* att säga till om eller i varje fall inte rätt utnyttjat de möjligheter och instrument som de redan har. Spåren förskräcker.

Jag tycker att det är väldigt glädjande att den nya generationen börjar revoltera. När revolterar Sveriges riksdag, vars ledamöter bara behöver gå ut ur riksdagshuset för att få konkret belyst hur stadsplanemakten i dag har använts? Kan man anta att det blir bättre, om vi ger herrar Lidbom och Lundkvist samt kommunerna ännu mycket mer att säga till om?

Fru talman! Vad jag därutöver mera konkret vänder mig emot är de nu aktuella förslagens principiellt sett utomordentligt långtgående innebörd. De bryter, herr Lidbom, på avgörande punkter mot de rättstraditioner som har utbildats i vår gamla demokrati — principen om att den enskilde skall vara likställd med samhället i intresse- och rättskonflikter, att förhållandet mellan "översåte" och "undersåte" skall vara klart och entydigt reglerat samt att den enskilde inte genom författningsändringar "över natten" skall berövas de rättigheter som han tidigare har haft.

De nya expropriationsreglerna innebär en väsentlig vidgning — det är ju också syftet med dem — av hittillsvarande grunder för tvångsmässigt förfogande över enskild mark. För det *första* bryter regeringen mot den hittillsvarande grundsatsen att tvångsåtgärder inte skall komma i fråga, om den enskilde visar sig ha vilja eller förmåga att tillgodose de syften som expropriandens åtgärder syftar till. För det *andra* står lagändringen i strid med den i västerländska rättssystem upprätthållna grundsatsen att ingen skall frånhändas sin mark utan "full ersättning".

Ja, vad menas då med full ersättning? Självfallet marknadsvärdet, dvs. det värde som en klok köpare kan tänkas vara villig att betala i konkurrens med andra. Och låt mig återge ett citat. Jag hade tänkt att en

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

stund dölja för kammaren vem som har sagt det, men nu ser jag att någon har ropat in finansministern. Jag kan därför redan på förhand tala om att det är finansminister Gunnar Sträng som jag kommer att citera, och jag gör det med stort nöje. Citatet har följande lydelse:

”Jag tycker nog att den kommunala förköpsrätten ger kommunerna alla möjligheter att skaffa sig erforderlig mark. Sedan kan man anmärka på förköpsrätten och säga, att om man har en markprisstegring, som gör det kommunala inköpet för dyrt, vore det då inte en genväg att helt enkelt och resolut lagstifta om ett maximipris? Men då kommer du ju in på ett angrepp på privatägandet. För alla de ägare, som sitter med mark i dag, representerar ett ägande det markpris de har i dag. Även om priset är för högt är det ju en egendom. Om man då genom ett lagpåbud tar ifrån dem hälften av deras egendom och säger, att det är vad marken får kosta, t. ex. hälften av vad dagspriset är, då har man ju givit sig på en konfiskation av privat egendom, som är ett ganska allvarligt problem för ett rättssamhälle av västerländsk typ.”

Om herr Lidbom gör gällande att regeringens tolkning av begreppet marknadsvärde avspeglas i propositionen, då har uppenbarligen regeringen bytt mening under de två år som gått sedan finansministern gav uttryck för sin i svensk rätt förankrade uppfattning. Jag utgår ifrån att finansministern har varit med vid behandlingen av det här ärendet.

Och för det *tredje* utgör civilutskottets borttagande av den principiella, sedan århundraden gällande rätten för enskilda markägare att bygga glest, även det, en konfiskation av rättigheter som bara en maktfullkomlig socialdemokratisk regering, som är förvissad om kommunistiskt stöd, kan genomföra. Helt följdriktigt drar den socialdemokratiska utskotts-majoriteten den slutsatsen av dessa ingrepp i markäganderätten, att någon ersättning inte skall utgå, även om *en* ägare — i motsats till andra ägare — förbjöds att förfoga över sin mark. Principen att alla skall behandlas lika har därmed satts ur kraft.

Tala om jämlikhet, det kan ni göra. Men glöm inte bort att jämlikhet också förutsätter rätt och rättvisa!

Det har hänt mycket, fru talman, inom svensk socialdemokrati under de senaste åren — mycket som inte varit till fördel för vår ekonomi och vår sysselsättning, men också åtskilligt, tror jag, som inte kommer att vara till fördel för det socialdemokratiska partiet. Att sätta sig över rättssamhällets grundläggande principer kan inte i längden gagna ett demokratiskt parti, även om besluten fattas i formellt laga ordning med hjälp av ett antal kommuniströster.

Och så, fru talman, till statsrådets inlägg! Jag har redan talat de 30 minuter som jag hade anmält mig till att tala och vi har haft en lång replikväxling. Men jag måste ändå ta upp ett par punkter ur framför allt statsrådet Lidboms anförande.

Jag skall inte betygsätta mina motståndare, men nog tycker jag att det var en väsentligt skillnad mellan herr Lundkvist och herr Lidbom i sättet att argumentera. Ändå är herr Lidbom en skicklig och kvalificerad jurist och skall alltså i regeringen representera rättvisan över partierna. I regeringen skall Ni representera objektiviteten och sakkunskapen på det rättsliga området.

Herr Lidbom talade om "hysteriska" övertoner från vår sida. För egen del tycker jag nog, att det snarast var en del av de beskyllningar som herr Lidbom kastade ur sig som var hysteriska. I varje fall kan man väl säga att det anförande som herr Lidbom höll i allra högsta grad bekräftar de påståenden som jag har gjort i mitt anförande: övertron på planeringens och planeringsmänniskornas välsignelsebringande krafter, allvisheten hos dem som bestämmer och planerar över andra människor, "veta bättre"-mentaliteten.

Jag har frågat i mitt anförande hur ni har förvaltat de maktbefogenheter samhället i dag har. Gå ut och se er omkring! Gå ut och fråga människorna! Fråga alla de enskilda som ni åberopar, om de är nöjda, om de tycker att den miljö som har skapats är bra, om det är precis så här som de vill leva, om det är så här som de vill att deras barn skall leva. Om de svarar ja på den frågan, då kan jag förstå att ni vill fortsätta att trampa på på den här vägen, att planera på samma sätt som tidigare. Men svarar de nej, borde ni haft ett annat anslag i de lagförslag som ni lagt fram. Då hade ni inte fortsatt att bara kräva mer och mera makt åt planerare och åt de människor i kommunerna, som skall bestämma över hur de många små i samhället skall ha det. Den praktiska verkligheten har ju visat att ni inte har lyckats att lösa de problem som man brottas med i våra städer, framför allt i de stora städerna. Jag är så pass "reaktionär" – för att använda det ord herr Lidbom använde i nästan varannan strof – att jag inte tror att det hjälper med mera makt. Jag tror mycket mera på samförstånd och resonemang i sådana här frågor och på ett utnyttjande av den vilja att medverka som finns hos de många enskilda.

Några ord sedan om begreppen rättssäkerhet och rättvisa. Ja, det är klart att det är svårt att ge innehåll åt dem. Jag tog upp begreppen redan i mitt anförande. Jag vill tillägga. Rättssäkerhet och rättvisa gäller naturligtvis *alla*. Vi kan inte tala om en rättssäkerhet för icke-markägare och ett slags rättssäkerhet för markägare. Rättssäkerheten är och måste vara odelbar. Redan i mitt anförande har jag påpekat vad jag menar med rättssäkerhet. Det är för det första allas likhet inför lagen och den enskildes rätt att gentemot samhället, gentemot kommunen, gentemot staten kunna hänvisa till fasta och klara regler, att inte behöva stå med hatten i hand, att inte vara helt beroende av myndigheternas fria skön – något fritt skön måste myndigheterna ha, men det gäller att begränsa det i så stor utsträckning som möjligt.

För det andra måste alla vara lika oavsett om de är markägare eller inte, och för det tredje skall naturligtvis alla markägare ha lika rätt. Om man ger en markägare en rätt, skall man i princip ge en annan samma rätt. Jag kan vända på det hela. Om man berövar en markägare en rättighet som man är villig att ge en annan, skall den förste ha ersättning för det. Det är ju därigenom likhet och rättvisa skapas. Ett rättssamhälle måste bygga på sådana principer. Kalla då den uppfattning jag företräder för konservativ. I så fall tar jag det som ett beröm. Eller kalla den för liberal – jag tycker att det i det här sammanhanget är ungefär samma sak. Men de rättsprinciper som jag redovisat står i varje fall inte i överensstämmelse med en socialistisk syn – om jag skall tolka herr Lidboms anförande, i vilket statsrådet hela tiden försökte ställa olika grupper mot varandra.

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Så talade statsrådet om markspekulanter. "Moderata samlingspartiet stöder markspekulanterna", "moderata samlingspartiet stöder markjobbarna", "de stora byggföretagen köper upp mark för att få ett byggmonopol".

Man skall naturligtvis göra klart för sig varför de stora byggföretagen köper upp mark. Ja, i stor utsträckning är det en följd av bostadspolitiken som har tvingat företagen att köpa mark för att över huvud taget kunna vara med att bygga och ge sina anställda sysselsättning. Hade det varit en friare konkurrens på bostadsmarknaden skulle de aldrig behöva gå ut på det här sättet. Inte heller jag har ett dugg till övers för den grupp av människor som herr Lidbom kallar tomtjobbare och markspekulanter. Men dem kan man ju komma åt på annat sätt. Det finns möjligheter att klara detta. Vi gjorde ett försök häromåret med en ny realisationsvinstbeskattning. Om det nu inte räcker – det kan man naturligtvis göra gällande från visst håll – prova då andra möjligheter att beröva de människor som verkligen skulle kunna benämnas markspekulanter den ohemula vinst som de eventuellt kan göra. Jag tror att det är ett fåtal människor. Om man nu bara vill komma åt markspekulanter och tomtjobbare, varför skall man då vidta generella åtgärder som drabbar alla de många hundratusentals markägarna i vårt land, folk ute på landsbygden, villaägare och andra. De är verkligen inga markspekulanter, inga tomtjobbare.

Jag har alltid tyckt att det har varit en mycket dålig metod att bota huvudvärk genom att hugga huvudet av folk, men det är ju det ni är ute efter. Om motivet är detta, nämligen att komma åt markspekulanterna, varför då genomföra en lagstiftning som skär alla över en kam?

Sedan tog herr Lidbom upp en del konkreta fall som skulle belysa hur upprörande markspekulationerna varit. Det är väldigt farligt att ta upp sådana här fall, därför att de i regel blir ensidiga, även om man till äventyrs är ute med en god vilja – det får jag väl utgå från att herr Lidbom var. Vi har ingen möjlighet att kontrollera alla uppgifter och få dem belysta. De uppgifter jag har fått från Nacka, det vill jag säga till herr Lidbom, stämmer inte med dem som herr Lidbom lämnade. Jag vill inte påstå att mina är riktiga. Så nära förbindelser har jag inte med det "storkapital" som det påstås vara fråga om i det här fallet. Däremot kan jag redovisa mina upplysningar. Av dessa framgår att Nacka stad aldrig gav något bud när det var aktuellt att köpa. Om man vidare tar hänsyn till den köpeskilling som det här bolaget betalade när det köpte marken – jag tror det var i början av 1900-talet – och räknar ränta på ränta, så kommer man fram till ett belopp på 22 miljoner kronor. Varför skulle bolaget inte få räkna ränta på ränta på sina pengar precis som alla andra kapitalplacere gör? Betalningen för köpet var 23 miljoner kronor, en miljon mer alltså. Det var samma pris – jag tror herr Wennerfors påvisade det – som Kronan då tog ut på Järvafältet. Det var också samma pris som man räknade med när Stockholms stad byggde Skärholmen, trots att Skärholmen ligger tre gånger så långt ut från centrum som Nacka gör. Fortfarande enligt uppgifter som jag tror är riktiga var det här markpriset baserat på den dispositionsplan som Nacka stad själv hade utarbetat tillsammans med den tidigare ägaren, vilken alltså hade haft rätt att bygga

enligt den planen om han hade velat det. Men man tyckte tydligen att det var bättre att sälja marken.

Om mina uppgifter är riktiga faller herr Lidboms argumentationer platt till marken. Han uppehöll sig vid det här minst en halv timme av sitt långa anförande. Enligt uppgift lär hans exempel från Karlstad också vara alldeles felaktigt, men det kan kanske någon av mina kolleger ta upp senare. Jag kan inte gärna ta upp tid med att stå här och hyfsa alla sådana ekvationer.

Vi har undan för undan byggt ut den svenska marklagstiftningen, en bit i taget, och vi har kommit mycket långt. När man gjorde samma sak i Danmark för ett par år sedan plockade man ihop alltsammans i ett paket och presenterade det på en gång. Därefter lät man det bli folkomröstning, och den socialdemokratiska regeringen led ett svidande nederlag. Det hade varit mycket mera juste – för att använda ett populärt uttryck – om regeringen hade bakat ihop hela sitt markpolitiska paket eller rättare sagt väntat tills de utredningar som nu pågår och som regeringen föregripit varit färdiga och därefter gått ut till svenska folket och låtit det få ge uttryck för sin grundsyn på enskild markäganderätt. I stället har regeringen genom sitt ställningstagande föregripit de utredningar som pågår – bygglagutredningen, naturvårdskommittén och den blivande expropriationsutredningen. Det hade varit mycket renhårigare och mer demokratiskt om man hade gått till väga på det sätt danskarna använde.

Både herr Bergman och herr Lidbom har i sina inlägg talat om att de bedriver en modern reformpolitik medan vi moderater är reaktionära, vi är förankrade i det förflutna. Jag vill göra gällande – jag har gjort det förut – att den markpolitik som ni är inne på är mycket mer reaktionär. Det är den markpolitik som man hade i Sverige på 1500- och 1600-talen. Sedan liberaliserades lagstiftningen och den svenske bonden fick mer och mer att säga till om. Hans frihet konfirmerades i förenings- och säkerhetsakten under Gustav III:s tid i slutet på 1700-talet. Nu är ni tillbaka i den trånga syn på den enskilde bondens frihet att förfoga över sin mark som man hade i Sverige på drottning Kristinas tid, under den tidens förmyndarregering.

Till sist, fru talman, tycker jag denna typ av debatter, där man försöker komma åt motståndaren – nu moraliserar jag, det är bäst att säga det i förväg – genom att klistra på honom vissa negativa, förklenande etiketter, en sådan debatt borde man försöka låta bli att föra.

Vad säger socialdemokraterna om oss när vi diskuterar EEC och vi vill ha bättre förhandlingar med EEC? Då säger man: Moderaterna vill att Sveriges nuvarande neutralitetspolitik skall bort. Och då är debatten färdig med det.

När vi diskuterar skatter, påstår socialdemokraterna att moderaterna vill tillgodose bara kapitalisternas och höginkomsttagarnas intressen. Om vi vill ha en reform av skattesystemet för att skapa bättre arbetslust i samhället och ge medelinkomsttagarna, dvs. vanligt folk, bättre förhållanden, då är det alltså – påstås det – höginkomsttagarnas intressen som vi driver.

Och när vi nu sysslar med markpolitiken är det alltså – det har vi hört

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

herr Lidbom hävda hela tiden — markspekulanterna och jobbarna vi företräder. Och vi är "reaktionära".

Begreppet reaktionär är ju ett intressant begrepp. Om vi säger att vi inte vill ändra dagens lagstiftning, den lagstiftning som gäller alla i dag, den lagstiftning som socialdemokraterna och regeringen tillämpar i dag och som ni själva varit med om att skapa — om vi vill behålla den och ni vill ändra den — då är vi "reaktionära" då vi anser att tiden inte är mogen för en ändring. Om vi anser att man bör avvakta pågående utredning, då är vi reaktionära trots att vi har samma uppfattning som alla företrädde för någon månad sedan.

Borde man inte vara försiktig med att hänga etiketten "reaktionär" kring halsen på sina motståndare? Det är inte att vara reaktionär att hävda att man skall vara försiktig att genomföra radikala förändringar i markäganderätten. Markäganderätten är så pass djupt förankrad i det svenska folkets syn på äganderätt och frihet att man inte borde kasta omkring sig sådana beskyllningar.

Om jag bortser från dessa moraliserande synpunkter vill jag göra gällande att det är ett svaghetstecken — ett bevis på argumentnöd — att använda sådan här klicheer. Angrip oss då i stället sakligt för vad ni anser vara fel i våra synpunkter. Låt oss debattera det. Men låt bli den där etiketteringen. Även om ni gör det enkelt för er, tror jag inte att ni på lång sikt vinner så mycket på det.

Fru andre vice talmannen tillkännagav att anslag utfärdats om sammanträdet fortsättande kl. 19.30.

Herr DAHLÉN (fp):

Fru talman! Den diskussion som mittenpartiernas talare här har haft med statsråden har ju klarat ut en del spörsmål, men jag tycker det finns några frågor som ändå är obesvarade, och jag skall mycket kortfattat försöka förmå statsråden att precisera sig litet mer i detta avseende.

Jag skulle vilja göra det mot bakgrunden av hur jag uppfattar och jag är säker på hur de flesta av oss uppfattar att vi bedriver lagstiftningsarbetet i Sverige.

I de flesta fall är vi väl inte unika, men åtminstone i två avseenden har vi en praxis som något avviker från andra länders. Det gäller framför allt förberedelsarbetet för en ny lagstiftning. Vi utreder sådana här frågor mycket grundligare än vad man gör i de flesta andra länder. Vi har en mycket omfattande skriftlig dokumentation. Men inte nog med det. Vi har ju också en annan praxis som är unik för oss, och det är att betydelsefulla lagförslag skickas ut till en rad offentliga myndigheter och organisationer för att de skall få tillfälle att säga sin mening. En del av detta remissförfarande är t. o. m. reglerat i 10 § regeringsformen.

Avsikten med detta är ju att från så vitt skilda utgångspunkter som möjligt få konsekvenserna av ett lagförslag belysta. Självfallet innebär det en mycket stor extra arbetsbörda för både myndigheter och organisationer, men systemet är så värdefullt att i varje fall vi för vår del inte vill ifrågasätta dess användande.

Detta är inte minst betydelsefullt när det gäller rättssäkerhetsfrågor

för den enskilde. Det anses ju i hög grad nödvändigt att sådana lagregler när de är under övervägande skall granskas mycket noggrant. Vi försöker ju i Sverige hävda att vårt land är en rättsstat, och därför är det naturligt att vi också försöker göra rättsreglerna så betryggande som det över huvud taget är möjligt. Jag skall inte nu göra jämförelser med övriga länder i detta hänseende, men det har under senare år funnits en viss benägenhet hos socialdemokraterna att sätta sig över den värdefulla och nödvändiga remissgranskningen. Det är inget tvivel om att så har varit fallet.

När nu regeringen inte ansåg att expropriationsutredningen, som verkligen arbetade länge, hade lagt fram sådana förslag som man hade önskat, snickrade man ihop egna förslag. Som redan påpekats har lagrådet i sitt yttrande för ovanlighetens skull kritiserat det förhållandet att de av herr Lidbom hemsnickrade lagförslagen inte skickats ut på remiss. Det är inte så ofta som lagrådet säger att det är en brist att ett lagförslag inte remissbehandlats.

De socialdemokratiska statsråden tar ju mycket lätt på denna sak. Det har vi märkt i dag. Herr Werner i Tyresö har också påmint dem om orsaken till att de kan ta det lätt – de behöver ju kommunisternas röster för att genomföra lagförslaget och får dem.

Det intressanta är att socialdemokraterna i civilutskottet litet i skymundan har försökt att urskulda sig för att de nya lagreglerna inte har remissbehandlats. Man säger att man fått skrivelser, uppvaktningar etc. i frågan. Men försöket att reparera skadan är inte särskilt helhjärtat.

Självfallet har folk frågat sig vad som har varit anledningen till denna brädska, och jag tycker att det är en av de intressanta frågorna i denna debatt. Vi har ännu inte fått något vettigt svar på frågan varför det var så bråttom i detta sammanhang. Varför skickade man inte ut de nya lagreglerna på remiss? Att man inte gjorde så ter sig, som herr Tobé framhållit, så mycket märkligare som riksdagen inom ett antal veckor skall få en proposition vilken innehåller en större omarbetning av expropriationslagen.

Än obegripligare blir det när departementets egna experter nu i en promemoria konstaterat att en del av det som riksdagen i dag inbjuds besluta om kan tänkas behöva justeras av nästa riksdag. Herr Lidbom säger visserligen att det inte kommer att gälla ersättningsreglerna, men man undrar ändå vilken rim och reson som ligger bakom ett sådant handlande. Det tyder i varje fall inte på någon målmedveten planering av lagstiftningsarbetet.

Herr Lundkvist försökte som försvar anföra att eftersom man i nästa vecka äntligen lägger fram propositionen om rikspaneringen, är nödvändigt att nu få till stånd en lagstiftning. Som herr Tobé påpekat har emellertid det som behandlas i sammanhang med byggnadslagen inte alls någon betydelse för den nu aktuella frågan. Detta har också herr Lundkvist erkänt. Men vilken väsentlig skillnad är det mellan att i dag besluta om nya bestämmelser om markvärdering vid expropriation och att göra det i mars eller i april? Det vore mycket intressant att få ett besked härom.

Det är självklart att miljövärdena skall bevaras. Herr Lundkvist har

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

Ändringar i byggnads- och expropriations- lagstiftningen

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

uppfattat folkpartiets ståndpunkt helt riktigt. Vi är fullt öppna för att diskutera de eventuellt nya regler som blir nödvändiga att fastlägga för att miljövärdena skall kunna bevaras i det som ingår i riksplaneringen. Det skall inte behöva vara någon tveksamhet på denna punkt.

I herr Lidboms anförande spelade egnahemsägarna en mycket stor roll. Bland dem har det ju också varit ganska stor oro, och det är väl inte utan att man har en känsla av att en av anledningarna till att regeringen vill ha igenom beslutet redan på den här sidan årsskiftet är att det då kommer på ett lämpligt avstånd från valet, eftersom det skulle kunna vålla fortsatt oro. Nu försäkrar herr Lidbom att inget oroande behöver hända egnahemsägarna. Om socialdemokraterna är inställda på att tryggheten för egnahems- och andra småhusägare skall finnas kvar, så finns det ett fint tillfälle att deklarerat detta genom att ansluta sig till mittenpartiernas reservation i civilutskottet. Där sägs mycket klart att expropriation får ske endast då inga andra alternativ står till buds. En sådan motivskrivning skulle ge ökad trygghet.

Det är egentligen egendomligt att socialdemokraterna i utskottet inte anslutit sig till vår formulering. Herr Lidbom påstår ju att det är regeringens avsikt att expropriation skall tillgripas endast som en sista utväg. Som herr Tobé påpekade, har herr Lidbom inte möjlighet att delta i omröstningen, men hur skulle det vara om herr Lidbom försökte få statsministern att sammankalla den socialdemokratiska riksdagsgruppen under middagspausen och ifrågasätta om inte klarhet borde vinnas genom att socialdemokraterna vid voteringen ansluter sig till det motivuttalande som finns i mittenreservationen? Om avsikten är den som herr Lidbom har givit uttryck för, så förstår jag inte varför ni skulle vilja ha fortsatt oklarhet genom att rösta emot reservationen. Ett svar nu eller efter middagspausen vid voteringen skulle givetvis vara mycket intressant.

En annan punkt, där den här föreslagna lagen, som det har påpekats, kommer att ge anledning till en viss osäkerhet, är ersättningsfrågan. Jag har verkligen försökt lyssna mycket intensivt på vad statsråden har sagt. Ett entydigt svar på frågan huruvida dessa lagbestämmelser om ersättning verkligen kommer att vara tillämpliga i alla situationer har vi inte fått. Herr Lidbom har t. o. m. sagt att det är självklart att man kan få ändra på dem. Det är mycket möjligt att man inte klarar av den här svåra frågan på en gång, sade herr Lidbom. Jag förmodar att de markägare som har betydande ekonomiska tillgångar i det här fallet liksom i de flesta andra klarar sig något så när hyggligt. Om det finns risker så är det givetvis för de mindre markägarna. Med det krångel som föreslås i lagen kommer det att bli en svår uppgift för den enskilde markägaren att föra sin talan och inför domstol klara ut vilket markvärde som gällde för tio år sedan. Det blir inte heller lätt för domstolen.

Det är inte bara enskilda och organisationer som understrukt svårigheten med dessa regler utan bl. a. även bankinspektionen. Också Stadshypotekskassan och andra organ har poängterat svårigheterna. Utskottsmajoritetens försök till klarläggande är allt annat än tillfredsställande.

Herr Lidbom sade något mycket intressant i en replik till herr Tobé, nämligen att teknik kan vi alltid diskutera. Jaha, det låter ju säga sig. Om

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

herr Lidbom är villig att diskutera teknik, varför då inte gå med på att låta dessa tekniska frågor bli bättre belysta genom att, som vi har föreslagit, skicka ut både propositionen och motionerna till en remissbehandling? Då får vi ju en bättre belysning av de tekniska frågorna. Skulle det inte vara ett lämpligt sätt att bevisa att det inte bara är fagert tal, när herr Lidbom står här och säger att teknik kan vi diskutera? Det praktiska är ju att vara med om att få frågorna belysta. I civilutskottet har majoriteten nämligen sagt nej till våra erinringar mot ersättningsreglernas nuvarande utformning. Skillnaden mellan oss och herr Lidbom är att vi inte tycker att det är så självklart att det vi föreslagit och som nu föreligger i reservationerna är helt invändningsfritt. Vi anser det mycket rimligt att även våra förslag skickas ut för remissbehandling.

Herr Lidbom efterlyste skillnaderna. Här är en väsentlig skillnad. Vi är inte så självsäkra som regeringen och socialdemokraterna i civilutskottet uppenbarligen är.

Jag vill markera att folkpartiet självfallet inte sätter upp något hinder för en reformering av expropriationslagen. En sådan reformering måste äga rum. Vår utgångspunkt är att samhället måste ha medel att utforma framför allt tätortsområdena på ett sådant sätt att boendemiljön från sociala, trafiktekniska och andra utgångspunkter får en godtagbar utformning. Dessutom måste kommunerna ha möjlighet att bygga upp en sådan markberedskap att de kan skapa gynnsamma förutsättningar för ett rationellt bostadsbyggande och en ändamålsenlig bebyggelseplanering.

Statsrådet Lundkvist efterlyste ett besked på den punkten. Här är beskedet.

En reformering av expropriationslagstiftningen är dock av sådan vikt att vi måste opponera oss mot det sätt på vilket regeringen handlagt denna fråga. Propositionen är i flera stycken ofullständig och bristfällig. Det egendomliga i socialdemokraternas inställning är också deras ovilja att gå med på att då målet, dvs. god planering, kan uppnås genom frivilliga markförvärvsuppgörelser, så skall det vara att föredra. Den frågan uppstår då: Vad är det som gör att socialdemokraterna tillsammans med kommunisterna har en något större förtjusning för tvångsuppgörelser, ty det är det som måste ligga i botten när ni inte har uttalat er klarare i detta sammanhang.

Expropriation skall ses som en utväg som skall användas när en frivillig uppgörelse på rimliga villkor inte är möjlig. Man måste då naturligtvis förutsätta att den mark som kommunen vill exproprieras på ett eller annat sätt tas i anspråk inom överskådlig tid. På vilket sätt man sedan upplåter marken – genom tomträtt eller försäljning – är en annan och i detta sammanhang inte så intressant fråga. Det väsentliga är att kommunen kan styra samhällsutbyggnaden på ett tillfredsställande sätt. Att sträva efter ett kommunalt maktmonopol är däremot varken nödvändigt eller ens önskvärt.

Herr statsrådet LIDBOM:

Fru talman! Tämlichen flitigt apostroferad av de föregående talarna skall jag försöka svara på ett och annat.

Herr Gösta Bohmans anförande här var visserligen välformulerat och

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

innehöll många litterära och kulturhistoriska associationer bort i det förflutna, men det dröjde fruktansvärt länge innan det hade något att göra med de markfrågor som är ämne för vår debatt i dag. Jag undrade ett ögonblick var jag befann mig, i vilken diskussion jag över huvud taget var inblandad.

Det närmaste han talade om var samhället, hur det har utvecklats, hur eländigt det är, om styrningen, planernas maktfullkomlighet, vad de ställer till med. Jämför Äppelviken och Bromma med vantrivseln i Skärholmen och Tensta! Detta tar han som exempel på hur allting blivit värre och värre. Men det hade varit bättre att göra jämförelser som hänför sig till samma epok. Äppelviken och Bromma är mycket tjusiga samhällen på sitt sätt, men prata då också om Aspudden och Hagalund på samma gång! Och när herr Bohman talar om ödsligheten på Sergels torg och om bristen på värme, charm och gemenskap, då måste man fråga hur det är med värmen och charmen ute på knallarna i Nacka som herr Bohman inte vill höra talas om så mycket.

Vad är det egentligen som gör att vi fortfarande har en rad brister i miljön? Det är sant som herr Bohman säger att många fortfarande upplever miljön och samhället som bristfälliga. Åtskilligt återstår att göra. I mycket stor utsträckning är det så att tanken på solidaritet kräver en ständig förnyelse av instrument och apparatur, och vi har inte nått alla mål ännu. Men hur som helst, den allmänpolitiska debatt som herr Bohman improviserade här skall jag inte fördjupa mig i mera utan endast kommentera den del av hans anförande som rörde markfrågorna och då i synnerhet expropriationen.

Herr Bohman säger att han inte är någon vän av markspekulanter, och han tar väldigt illa vid sig när vi klistrar etiketter på moderaterna – etiketter som han anser förklenande och associerar moderaterna med bakåtsträvarer, skumma vinstintressen osv. Det var en kolossal känslighet. Jag tror inte det förekom mycket av detta i mitt tal, men vill herr Bohman på sin kant bidra till att den politiska debatten hyfsas skall jag försöka medverka genom att inte ta till onödiga skällsord och framför allt undvika att karakterisera mina motståndare.

Grundtanken bakom hans avstyrkande av hela expropriationsförslaget är att vi befinner oss långt ute på det sluttande planet. Egentligen har vi i detta samhälle rasat alldeles för långt ut i backen. Det framgår också av de konklusioner som dras av en marklaggrupp som herr Bohman och hans parti har tillsatt. Någon gång i oktober skickades det ut ett pressmeddelande för att tillkännage resultatet av dess arbete. Där beskrevs läget i samhället så:

”Redan i 1947 års byggnadslag kom dessa tendenser” – till marksocialisering – ”till klart uttryck. Då avskaffades markägares fria exploateringsrätt inom tätbebyggelseområde utan att de tillförsäkrades vederlag. Bevakningen mot denna form av smygsocialisering var tyvärr vid denna tid inte utvecklad, varför beslutet kunde genomföras under politisk enighet. Detta kan numera beklagas.”

Jag skall inte använda ordet reaktionär utan konstaterar bara att både herr Bohmans tal nu och ett sådant här uttalande andas en längtan bakåt i tiden. På denna speciella punkt är det också ett klagomål över den

gamla pålitliga högern, som tyvärr slumrade och inte lyckades mobilisera människorna till motstånd mot denna förhatliga byggnadslag som vi har fått. Sedan har det gått ytterligare utför, och i pressmeddelandet heter det:

"Efter 1947 års byggnadslag, konstaterar marklaggruppen, har den socialistiska målsättningen förverkligats även på annat sätt. Exempel är — — — strandskyddslagen," — ja, det var väl otrevligt för människorna att vi i någon mån — hur bristfälliga strandskyddsbestämmelserna än är — kan skydda kusterna — "naturvårdslagen och andra liknande lagar, där den enskildes rätt fått vika för ett ökat samhälleligt inflytande."

Det hade varit mer spännande om herr Bohman i stället för att ägna sig åt kulturhistoria och lyrik hade passat på och broderat litet på detta tema och hade berättat hur det samhälle skulle ha sett ut där vi hade sluppit byggnadslagen, naturvårdslagen, strandskyddslagen osv.

Varför är då alla dessa lagar så förhatliga för herr Bohman och i synnerhet den nu föreslagna expropriationslagen? Jo, därför att de strider mot rättssamhällets grundläggande principer och medför rättsosäkerhet. Framför allt gäller det detta nya steg som riksdagen står i begrepp att ta nu, om voteringen går som den skall. Det innebär att man låter den enskilde markägaren maka åt sig ytterligare, han blir underlägsen i förhållande till samhället, han blir utsatt för godtycke från myndigheternas sida osv. Beträffande den delen, herr Bohman, vill jag föreslå att vi i fortsättningen för debatten i litet friare termer. Jag skulle gärna vilja skjuta in en kommentar till själva begreppet rättsäkerhet. Som jurister båda två — om jag inte tar fel är även herr Bohman jur. kand. — kan vi ha ett kort meningsutbyte i detta ämne.

Om man talar om en markägares rättsäkerhet och menar att byggnadslagen är en otillbörlig inskränkning i den rätten, att strandskyddslagen är en annan lika otillbörlig inskränkning, att expropriationslagen en tredje, då har man inte gjort någonting annat än att starta en politisk diskussion där man använder en terminologi som visar att man på förhand, i alla lägen och till varje pris, står på markägarens sida och att man betraktar alla ingrepp i hans rörelsefrihet som av ondo. Låt oss föra den debatten i politiska och inte i juridiska termer. För de många människorna här i landet betyder det en hel del att vi genom lagar kan skapa en nödvändig solidaritet, ge alla chans till ett friluftsliv och en dräglig miljö och också ge många möjligheten att skaffa sig fritidshus och egna villor. Men det är alltså en debatt av rent politisk natur — när det gäller markfrågor en debatt om hur man skall väga olika hänsyn mot varandra, samhälleliga hänsyn mot den enskilde ägarens vinstintresse och intresse av största möjliga rörelsefrihet. Det finns vissa inskränkningar i markägarens rörelsefrihet redan i dag. En markägare får inte skövla sin skog, den som äger en industritomt får inte lägga dit ett oljeraffinaderi utan att underkasta sig vissa föreskrifter — ja, han kan t. o. m. bli förbjuden att lägga dit något raffinaderi och får för övrigt ingen ersättning för det. Jag utgår från att herr Bohman ändå när det kommer till kritan inte i riktigt alla lägen vill ställa sig på markägarens sida och säga att alla inskränkningar i markägarens frihet är av ondo. Men rensa då bort den här problematiken ur begreppet rättsäkerhet! Här är det fråga om en avvägning mellan olika motstående intressen — intressen som kan

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

vara av tung kvalitet, det ena som det andra.

Det finns ett annat rättssäkerhetsbegrepp också. Man kan säga att vi skall ha lagar som så långt det går är tydliga så att man kan utläsa vad som står i dem, lagar som är försedda med motiv så att man kan förutse deras tillämpning och undgå slumpartade och överraskande resultat, lagar som medger individen hygglig domstolsprövning eller liknande förfarande vid tvister så att han kan vara säker på att inte behandlas godtyckligt vid tillämpningen. Och den rättssäkerhetsdebatten är det naturligtvis i och för sig helt på sin plats att föra i det här ämnet och i de här termerna. Men det jag har påpekat i det sammanhanget är att ni tar så liten hänsyn till argument som ni vanligen är mycket känsliga för. I den sortens debatt brukar ni ju ganska ofta kunna åberopa åtskilliga framstående professorer, justitieråd och regeringsråd, som alla har samma mening som ni: att ändringarna är äventyrliga för rättssäkerheten.

Men här har detta hänt — för övrigt för första gången, vad jag vet — att man har sänt en större expropriationsrättslig reform till lagrådet och alltså haft den till granskning hos dessa herrar justitieråd och regeringsråd, men att de har skickat tillbaka förslaget utan att avstyrka det. De har gjort vissa kommentarer och på någon punkt har de ett detaljändringsförslag, men från de rättssäkerhetssynpunkter som de skall bevaka instämmer de inte på något sätt i herr Bohmans argumentation. Tvärtom, de godtar lagen. Herr Bohman kan slå upp lagrådsutlåtandet — jag har det inte till hands just nu — så ser han att där står uttryckligen att lagrådet betraktar en utvidgning av expropriationsgrunderna som försvarlig. Lagrådet behandlar utförligt ersättningsreglerna, gör vissa kommentarer, rekommenderar bara en viss tillämpning på en viss punkt, avstyrker den speciella villaägarregeln, som jag har sagt, men godtar allt det övriga. OK, det är utmärkt. Men ni som har så stor vördnad för lärda personer och jurister i hög position — i synnerhet när de talar om rättssäkerhet — varför tar ni den här gången inget intryck av att de verkligt sakkunniga instanserna, de som är satta att bevaka rättssäkerheten, har godtagit reformen?

Herr Dahléen talade liksom herr Tobé om handläggningsfrågor. Han talade om lagrådet och påminde om att det inte är så ofta som lagrådet kommer med en kritik mot bristande remissbehandling av ett förslag. Jag tror vi kan avsluta den där litet träiga debatten om själva handläggningen av ärendet. Jag har redan nämnt mina argument, och det är onödigt att jag upprepar dem. Det väsentliga i det här sammanhanget är ju ändå någonting annat, nämligen den politiska viljan. På den punkten har vi fått en del viktiga och värdefulla besked nu. Jag kan inte förstå annat, efter att ha lyssnat på den här debatten, än att mittenpartierna är med på utvidgning av expropriationsgrunderna. Debatten har bekräftat vad jag trodde när jag läste utskottsbetänkandet. Mittenpartierna är i princip med på att man skall använda expropriationslagstiftning också för att bekämpa markvärdestegring och markspekulation. Nu preciserar jag och ställer frågan mera konkret: Vill ni ha regler som också får den praktiska effekten? I så fall får man finna sig i att det en och annan gång inträffar att en person — eller ett företag — som inte borde ha spekulerat men har

spekulerat och betalat för mycket för en fastighet, råkar ut för expropriation och inte får tillbaka allt vad han har lagt ut. Det är en nödvändig konsekvens av målsättningen att använda expropriationslagen som ett medel att dämpa markprisutvecklingen. Säger man nej till att det undantagsvis kan inträffa sådana ting, har man också definitivt sagt nej till att över huvud taget använda expropriationslagen som ett instrument i den riktningen.

Herr Bohman säger nej till en sådan användning av expropriationslagen. Det är ganska självklart från hans utgångspunkter. Han betraktar sådana effekter som de jag nämnde förut med Nackaexemplet som rent konfiskatoriska. Men det vore rätt intressant att höra vad mittenpartierna har för grundinställning i denna fråga.

Herr Dahln gör ett nummer av att vi har sagt att vi var villiga att diskutera teknik. I så fall borde vi gå med på ett uppskov till nästa år. Jag har sagt förut att om det i detta ymniga material som har hopats sedan 1960-talet hade funnits en enda tanke att plocka upp – någon annan modell till en teknisk lösning av detta problem – skulle jag mycket väl kunnat tänka mig att man hade försökt utnyttja den och lösa problemet till nästa vår. Men det finns icke några sådana tankar, och skjuter vi på hela ärendet nu, så blir det i realiteten ett uppskov på mycket lång tid. Men i så fall är det återigen inte bara handläggningen det invänds mot. Då gäller det i realiteten målsättningen. Kan inte herr Dahln, som är född politiker, ta den politiska målsättningen först och beträffande teknik i hela systemet lugna sig och lita på lagrådet och andra som haft tillfälle att kommentera detta?

Herr BOHMAN (m) kort genmäle:

Fru talman! Statsrådet Lidbom sade sig inte ha förstått varför jag tecknade bakgrunden till de lagförslag som nu ligger på vårt bord. Han sade sig vara helt främmande för den bakgrunden. Jag kan förstå det när jag tar del av hans argumentation. Utgångspunkten för min skildring var ju att herrarna säger att samhället behöver ökade resurser för att åstadkomma en "bättre markanvändning", en "bättre hushållning" med våra tillgångar. Då säger jag: Men hur ser den markanvändning ut som vi redan nu planerat för? Så pekar jag på Sergels torg, på våra bostadsområden, på vår miljö. Ni har ju redan haft utomordentliga resurser att planera och genomföra era planer. Och ändå ser det ut som det gör. Tyder det på att planeringen har varit bra? Har det varit brist på makt eller har ni haft för mycket makt? Det var min fråga. Nog hör det väl ihop med ämnet.

Jag vill också peka på att vi sedan 1949 har ändrat expropriationslagen flera gånger. Vi har infört en förköpsrätt, en naturvårdslag, en realisationsvinstbeskattning. Kommunerna har planmonopol. Om det nu inte räcker, låt oss då diskutera vad man behöver mera för att göra samhället "bättre". Nu sitter det utredningar och sysslar med sådana frågor. Men de utredningarna går regeringen förbi när man lägger fram sina förslag. Det är framför allt det vi har vänt oss emot, och inte minst mot den nya syn på expropriationsrätten som herr Lidbom har redovisat i sin proposition. Där görs gällande att expropriation – alltså

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

tvångsförvärv — tidigare var "ett extraordinärt och från rättvisesynpunkt tvivelaktigt ingrepp i enskild äganderätt". Ett sådant betraktelsesätt, säger herr Lidbom, "ter sig numera helt otidsenligt och är främmande för en modern syn på förhållandet mellan enskilda och allmänna intressen när det gäller markanvändning". En "modern syn" skulle alltså innebära att man skall kunna generellt tvångsvis förvärva enskild mark. Det tycker inte jag. Jag tycker det skall vara en exceptionell metod. I vissa fall är det nödvändigt — det har jag aldrig bestridit — men det skall höra till undantagen att behöva använda tvång för att beröva enskilda människor deras mark. Det är bakgrunden för min reaktion emot förslaget.

Beträffande rättssäkerheten vill jag säga att det framför allt är byggnadslagen, herr Lidbom, som jag vänder mig mot. Den princip som utskottet har deklarerat innebär ju att *en* markägare kan få rätt att bygga, medan *en annan* inte får rätt att bygga. Det är myndigheterna som bestämmer vem som skall få förmånen. Den som berövas rätten att använda sin mark får ingen ersättning. Och den frågan, den nya principsynen, har inte varit föremål för behandling av lagrådet.

Och dra inte paralleller med skogsvårdslagstiftningen och säg att ingen har rätt att skövla sin skog. Nej, men om vi skulle ha en lagstiftning som innebar att somliga människor får normalt avverka sin skog men andra förbjödes att avverka skogen, då reagerar jag på samma sätt, om inte vederbörande som drabbas av förbud får ersättning. Det är ju genom ersättningsrätten som man skapar möjlighet till allas lika behandling. Det är det enda korrektiv vi har mot olika behandling i fråga om dispositionen av mark.

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Fru talman! Statsrådet Lidbom var inne på en fråga som jag tidigare har berört här, nämligen rättssäkerheten. Jag vill bara poängtera att den rättssäkerhet som jag talade om gällde tillämpningen av presumptionsreglerna, som vi anser inte ger den rättssäkerhet som kan fordras. Man kan inte blicka in i sin situation. Det kan karakteriseras precis som statsrådet själv definierar det här, att man skall kunna veta på förhand vilken situation man är i med de regler som finns.

Och statsrådet själv är ju mycket tveksam på den punkten. Jag har tidigare citerat vad han sagt om att de nya värderingsreglerna bör kunna få avsevärd praktisk betydelse men att de är svåra att tillämpa och att vi kanske behöver göra om dem osv. Dessutom har vi detta uttalande i promemorian om förfaranderegler, att de kan komma att ändras redan nästa år. Det kan alltså bli slumpartade utfall, och det tycker jag inte går att förena med rättssäkerhet.

Sedan använde statsrådet uttrycket att det gäller bara handläggningsfrågor. Det är inte "bara" det, för de som skall handlägga dessa frågor får det så svårt, att de inte kommer att klara uppgiften.

Herr DAHLÉN (fp) kort genmäle:

Fru talman! Jag vill fortsätta just med det som herr Tobé tog upp.

Herr Lidbom säger att när det gäller handläggningsfrågan är det en träng debatt som har förts hittilldags. Det är ju att helt missa poängen.

Och detta är alltså en av regeringens juridiska rådgivare!

Rättssäkerheten ligger ju, som herr Tobé säger, i att man får regler som den enskilde har något så när rimlig möjlighet att bedöma. Det är rättssäkerhet enligt svensk tradition.

Herr Lidbom har varit försiktig nog att inte skicka ut sina regler på remiss. Jag förstår honom mycket väl, för kritiken hade ju blivit hård. De som haft initiativkraft nog att framföra sina synpunkter har ju verkligen kritiserat reglerna. Men rättssäkerhet, det är alltså att man skall utforma regler som verkligen ger den enskilde en chans att kunna bedöma vad som händer i den eller den situationen.

Tekniken ville herr Lidbom vara med och diskutera i förra anförandet. Nu säger han: Det finns ingen annan modell. Det är till att vara självsäker! Det finns ingen annan modell än den som herr Lidbom känner till.

Det som herr Lidbom nyss sade om att han var villig att diskutera tekniken var alltså en from bekännelse, någonting som skulle göra sig bra, visa samarbetsvillighet. Men när vi kommer till att man då skall göra det som är rimligt när man diskuterar teknik, nämligen att låta sakkunniga instanser diskutera frågan, säger herr Lidbom självsäkert: Det finns ingen annan modell än min egen.

Herr statsrådet LIDBOM:

Fru talman! Först själva inställningen till rättssäkerhet och expropriation – för att nu ytterligare en gång återkomma till herr Bohman.

Det är riktigt att jag har skrivit i propositionen att grundsynen här har förändrats. Man betraktade förr i världen expropriation såsom ett tvivelaktigt instrument. Det var inte bara ett extraordinärt rättsmedel utan också ett tvivelaktigt medel i stats och kommuns hand. Fortfarande i dag ser jag det som ett extraordinärt medel, och det är ju närmast en självklarhet. Kommunerna gör frivilliga affärer så långt det går, de förhandlar och köper mark som de behöver för sin expansion. Det är ytterligt sällan, som expropriation kommer i fråga. Så blir det säkerligen också i fortsättningen. Det är bara det att vad expropriationslagen innehåller får relativt stor betydelse för parternas förhandlingspositioner, för vem som skall vara starkast, kommunen eller den enskilde markägaren. Med dagens regler är läget det, att markägaren i mycket stor utsträckning är starkast. Av vad som sagts från moderat håll framgår också att man anser att det bör markägaren vara. Ersättningsreglerna bör t. ex. vara så utformade att de har en preventiv effekt, dvs. avhåller kommunen från att ge sig på den enskilde markägarens rätt.

Där har vi en annan grundsyn. Jag tror att med undantag för moderaterna har hela inställningen i samhället där ändrats. Detta att kommunen i och för sig skall ha företräde till den mark som behövs för samhällets utveckling är en tanke som accepteras och som överensstämmer med modernt rättsmedvetande. Det bör därför råda en bättre jämvikt mellan intressenterna. Kommunerna får också i framtiden försöka att i första hand förvärva mark på frivillig väg. Endast i sista hand står expropriationen till buds. Det är innehållet i de expropriationsregler vi i dag diskuterar.

Nr 143

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Det hade varit intressant om herr Bohman i stället hade uppehållit sig litet vid ämnet markspekulation. Där sade herr Bohman bara att han i princip är villig att ta itu med sådana fenomen. Men det är säkert bara några få som kan tänkas tjäna grova pengar på markspekulationer, sade han. I det exempel jag tog från Nacka har det enligt herr Bohman nog inte gjorts några oskäligen vinster, och Jönköpingsfallet var nog också felrefererat osv. Nå, det är ingen idé att här älta alla dessa fall, men herr Bohman erkände ju ändå att en del företag missbrukar sina möjligheter till att skaffa sig oskäligen fördelar och vinster. Det bör vi kunna komma till rätta med, sade han. Ja, det är precis den debatt som vi skall föra här. Herr Bohman avvisar tanken att över huvud taget använda expropriationslagen som instrument för den uppgiften. Får jag fråga: Vad skall vi då använda i stället? Får jag uppfatta herr Bohmans propå i det första anförandet som ett förslag om att vi skall skärpa realisationsvinstskatten på fastigheter? Var det detta herr Bohman menade?

Så några ord till herrarna Tobé och Dahmén. Båda kritiserade mig för att jag ansåg debatten om handläggningen vara trög. Men där minns nog herrarna fel – och det är ju mänskligt. Jag talade inte om handläggningen av expropriationsärenden vid domstol. Det kan ju vara en viktig rättssäkerhetsfråga. Jag talade om debatten om handläggningen av denna proposition, hur lång tid lagrådet haft på sig osv. Det kallade jag för en trög debatt – och det gör jag fortfarande. Om ni inom folkpartiet är så angelägna om att få till stånd en utredning om andra alternativ än regeringens, om ni har samma värderingar och vill att vi skall ha prisdämpande effekter via expropriationsreglerna men vill se andra alternativ som inte slår så slumpartat, kan ni då inte bidra med någon liten konkret utformad tanke om hur de reglerna skall se ut? Har ni inte något förslag?

Detta är dock en fråga som har utretts oavbrutet sedan 1960. Det betänkande som lades fram i november 1969 hade varit föremål för ett mycket omfattande remissförfarande. Om ni har något litet uppslag som ni anser vara värt att pröva som ett alternativ till regeringens förslag, så för fram det!

I en reservation med anledning av propositionen har ni faktiskt ett konkret förslag, men jag har försökt påvisa att det inte leder till målet. Ni vill att man skall ersätta marken med det värde som marken hade vid tiden för expropriationsansökan, men jag har sagt att det hjälper inte, därför att så gott som alla förväntningsvärden uppkommer före den tiden. Det är ett slag i luften att låsa markvärdet till vad det var vid tiden för expropriationsansökan, ty då är redan förväntningsvärdet ett faktum. Men kom då med ett annat förslag, och visa framför allt konkret hur långt ni är beredda att gå när det gäller att utnyttja expropriationslagen för att dämpa markprisstegringar.

Herr BOHMAN (m) kort genmäle:

Fru talman! Jag börjar bli bekymrad över statsrådet Lidboms formuleringsförmåga. Med anledning av att jag återgav hans uttalande att expropriation tidigare hade ansetts vara ett "extraordinärt" och "tvivelaktigt" ingrepp, säger statsrådet att han tog avstånd från

uppfattningen att det är ett tveklaktigt ingrepp men att han fortfarande anser att det är ett extraordinärt ingrepp. Ja, men då bör han naturligtvis formulera sig på ett annat sätt. Jag skulle emellertid i och för sig vara tillfreds med den förklaringen om det inte förhöll sig på det sättet att hans eget lagförslag inte bygger på att expropriation är ett extraordinärt medel utan på att det är ett fullständigt normalt medel för kommunerna att förvärva mark.

Låt oss klara upp det här mellan oss, jag har den uppfattningen, statsrådet Lidbom, att tvångsförvärv av enskilda människors mark – det må gälla stora eller små – skall vara en nödfallsutväg för en kommun som behöver genomföra väsentliga planeringsuppgifter. Expropriation skall man tillgripa när man inte kan genomföra planerna på annat sätt. Men vill den enskilde markägaren själv vara med och hjälpa till att lösa problemen, så skall han få göra det. Tvång skall i vårt land inte förekomma annat än som extraordinärt medel.

Detta tar alltså statsrådet Lidbom avstånd från. Jag vill klart deklarerat att det inte stämmer med min rättsuppfattning att man skall tvinga människor när det inte behövs – en annan sak att tillgripa tvång, när det verkligen behövs.

Statsrådet hade ingen som helst kommentar att göra till min beskrivning av vad som kan ha hänt i Nackafallet. Om statsrådet trodde på mina uppgifter borde statsrådet ha sagt: "Jag tar tillbaka vad jag har sagt om Nacka. Är herr Bohmans beskrivning riktig har jag ingen anledning att återopa Nackafallet till stöd för mina uppgifter om osund markspekulation."

Vad jag själv har sagt beträffande markspekulation, tomtjobberi och vad det nu heter är att det finns andra möjligheter att komma till rätta med det. Är dessa möjligheter inte tillräckliga skall jag gärna vara med om att diskutera andra om det gäller att förhindra verkligt osund markspekulation. Men man skall inte tillgripa en metod som innebär att alla markägare över hela landet skall kunna utsättas för tvångsåtgärder. Jag upprepar: Att bota huvudvärk med halshuggning är en väldigt drastisk metod.

På förslag av fru andre vice talmannen beslöt kammaren uppskjuta den fortsatta överläggningen samt behandlingen av återstående ärenden på föredragningslistan till kl. 19.30.

§ 17 Meddelande ang. dagens sammanträde

Fru ANDRE VICE TALMANNEN yttrade:

Med hänsyn till att den nu pågående debatten tagit längre tid än beräknat kommer jordbruksutskottets betänkande nr 61 inte att företas till avgörande vid dagens sammanträde. Vidare kommer svaret på spörsmålen angående kriget mellan Indien och Pakistan att uppskjutas till i morgon. De lämnas efter det behandlingen av utskottsbetänkanden avslutats.

§ 18 Upplästes följande till kammaren inkomna ansökan:

Till riksdagens kammare

Härmed anhåller jag att till följd av utlandsresa få vara ledig från riksdagen från och med den 13 till och med den 17 december 1971.

Stockholm den 9 december 1971

David Wirmark

§ 19 Meddelande ang. enkel fråga

Meddelades att följande enkla fråga denna dag framställts, nämligen av

Nr 410 Fru *Mogård* (m) till herr statsrådet Moberg angående koncentrationen på teoretisk undervisning i årskurs 9 i grundskolan:

Är det herr statsrådets uppfattning att de principiella problemen i samband med koncentrationen på teoretisk undervisning i årskurs 9 inte allvarligt diskuterats, innan den nya läroplanen för grundskolan, Lgr 69, fastställdes?

§ 20 Kammaren åtskildes kl. 17.04.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Solveig Gemert